

# Economische Verkenningen

## Metropoolregio Amsterdam 2021

metropool regio amsterdam



### Kerngegevens Metropoolregio Amsterdam

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*	2022*
<b>Nederland</b>									
Bbp in mrd euro (marktprijzen van 2019)	725,3	739,8	756,1	778,0	796,7	810,2	780,3		
Reële bbp-groei in % (CBS, CPB)	1,4	2,0	2,2	2,9	2,4	2,0	-3,8	3,9	3,5
<b>Metropoolregio Amsterdam</b>									
Brp in mrd euro (marktprijzen van 2019)	139,6	144,6	150,1	156,1	163,0	167,5	155,7		
Reële brp-groei in %	3,4	3,6	3,8	4,0	4,4	2,8	-7,1	4,1	4,2
<b>Werkgelegenheid</b>									
Werkzame personen (x 1.000)	1.385	1.440	1.461	1.490	1.541	1.570			
Groei in %	0,3	4,0	1,5	2,0	3,4	1,9			
Bevolking (x 1.000)	2.406	2.428	2.458	2.482	2.505	2.530	2.548	2.577	2.599
Groei in %	0,8	0,9	1,2	1,0	0,9	1,0	0,7	1,1	0,8
Bevolking 15-74 jaar (x 1.000)	1.827	1.839	1.859	1.882	1.896	1.914	1.930		
Als % van de bevolking (potentiële beroepsbevolking)	75,9	75,7	75,6	75,8	75,7	75,7	75,7		
Beroepsbevolking (x 1.000)	1.298	1.309	1.337	1.338	1.358	1.379	1.391		
Als % van de potentiële beroepsbevolking (bruto participatiegraad)	71,0	71,2	71,9	71,1	71,6	72,0	72,1		
Werkloosheid (x 1.000)	99	90	81	66	54	49	59		
Als % van de beroepsbevolking (werkloosheidspercentage)	7,6	6,9	6,1	4,9	4,0	3,6	4,2		

\*Prognose. Raming 2021 en 2022 o.b.v. toepassing multipliers "scenario 1" (zie kader 1.1)

Bron: CBS, CPB en ING (bewerking en prognose TNO/Vrije Universiteit Amsterdam/SEO Economisch Onderzoek)

# Inhoudsopgave

<b>Voorwoord</b>	<b>6</b>	<b>5. Kerncijfers per deelregio</b>	<b>135</b>
<b>Samenvatting</b>	<b>9</b>	5.1 Almere-Lelystad	138
<b>1. De economie van de MRA in vogelvlucht</b>	<b>19</b>	5.2 Amstelland-Meerlanden	146
1.1 Economische groei	21	5.3 Amsterdam	154
1.2 Werkgelegenheid en werkloosheid	32	5.4 Gooi en Vechtstreek	160
1.3 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector	34	5.5 IJmond	166
1.4 Impact van corona	36	5.6 Zaanstreek-Waterland	172
<b>2. Bevolking en arbeidsmarkt</b>	<b>43</b>	5.7 Zuid-Kennemerland	180
2.1 Bevolking	47	<b>Bijlagen</b>	<b>187</b>
2.2 Bruto-arbeidsparticipatie	51	Bijlage 1 Begrippenlijst	188
2.3 Werkloosheid	63	Bijlage 2 Gemeenten per regio, 2021	193
2.4 Veranderingen in het arbeidsaanbod	69	Bijlage 3 Afbakening economische sectoren	194
2.5 Mobiliteit	72	Bijlage 4 Woon-werkverkeer en verhuizingen	199
<b>3. Structuur en concurrentiekracht</b>	<b>77</b>	Bijlage 5 Referenties	203
3.1 Economische ontwikkeling per sector en specialisatie	79	Bijlage 6 Verantwoording	207
3.2 Bedrijvendynamiek	88	<b>Colofon</b>	<b>208</b>
3.3 Arbeidsproductiviteitsontwikkeling	98		
3.4 Energieverbruik	104		
<b>4. Deelregio's van de MRA in vogelvlucht</b>	<b>115</b>		
4.1 Economische groei en arbeidsmarkt	117		
4.2 Woningmarkt	127		

## Voorwoord

Voor u ligt de tiende editie van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam*. De eerste editie van 2011 analyseerde de gevolgen van de kredietcrisis en de daaropvolgende Grote Recessie voor de Metropoolregio Amsterdam. Ook deze jubileumeditie is geschreven in het licht van een crisis, maar dan een van een geheel andere aard: de coronacrisis. Na een lange periode van economische groei werd de wereld begin 2020 overvallen door een virus dat ons stevig in zijn greep houdt. Ook in de Metropoolregio Amsterdam lag het openbare leven grotendeels stil. Zo konden we in 2020 de *Economische Verkenningen* niet live presenteren en op het moment van schrijven weten we niet of dit jaar een fysieke presentatie wel mogelijk is.

Deze onzekerheid is tekenend voor deze crisis. Ondernemingen, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden moeten voortdurend rekening houden met meerdere scenario's en onverwachte ontwikkelingen. Kan mijn bedrijf na de volgende persconferentie van het kabinet wel open? Hoe ontvang ik mijn klanten? Heeft het zin te investeren in de volgende seizoenscollectie en kan ik me dat eigenlijk wel veroorloven? Mag ik mijn scholieren of studenten in een klaslokaal ontvangen of moet ik wéér les- of college geven via een scherm? Hebben we genoeg capaciteit beschikbaar voor onze patiënten en kunnen we verantwoorde zorg bieden? Deze en soortgelijke vragen – en alle emoties die daarmee gepaard gaan – zijn al bijna twee jaar onderdeel van ons dagelijks bestaan.

Editie 2019 van de *Economische Verkenningen* beschreef hoe de sterke economische groei in de regio voor verschillende knelpunten zorgde op, bijvoorbeeld, de arbeidsmarkt en woningmarkt, maar ook in het vormgeven van de energietransitie en een circulaire economie, het versnellen van de productiviteitsontwikkeling en een eerlijke verdeling van de welvaarts-groei. Niemand hield er toen rekening mee dat een jaar later de economie in sommige sectoren letterlijk tot stilstand zou komen als gevolg van een ongrijpbaar virus. Onze economie bleek kwetsbaarder dan wij konden bevroeden. De schok die de pandemie veroorzaakt, maakt bij sommigen het

vertrouwen in kennis, bewijsvoering en analyses fragiel. In een periode waarin voortdurend rekening gehouden moet worden met het onvoorstelbare, lijkt het soms gemakkelijker om 'je eigen waarheid' te creëren dan de complexe en ongemakkelijke werkelijkheid onder ogen te zien.

Daarom is het verheugend dat we ook onder de huidige, onzekere omstandigheden een *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* kunnen publiceren. Dit rapport is immers al tien jaar een betrouwbare informatiebron voor iedereen die de toekomst van deze metropoolregio ter harte gaat. Deze editie laat zien dat er ondanks de forse negatieve gevolgen van de coronacrisis, sprake is van een weerbare en veerkrachtige regio. Tegelijkertijd worden we geconfronteerd met een aantal gemeenschappelijke en structurele uitdagingen die om goed doordachte oplossingen vragen.

Wij hopen dat ook deze editie voldoet aan de informatiebehoefte van velen. *Naast dit rapport stellen wij ook onze database beschikbaar ([www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra](http://www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra)) waarvan iedereen vrijelijk gebruik kan maken.* Wij wensen u veel inspiratie toe en hopen dat deze editie bijdraagt aan het ontwikkelen van *evidence based* beleid en business cases en bijdraagt aan een goed geïnformeerd gesprek over het te voeren beleid en de investeringen die in het verschiet liggen.

Namens de stuurgroep Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam,

**Martijn van Vliet**

December 2021



## Samenvatting

### Ten geleide

Deze editie van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* is een jubileumeditie. De eerste editie, van 2011, stond in het teken van de gevolgen van de Grote Recessie. Deze tiende editie ziet het licht onder een vergelijkbaar gesternte: een crisis. Maar de huidige crisis – de coronacrisis, voor de goede orde – heeft een totaal ander karakter en een geheel andere impact dan de Grote Recessie. In deze *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* trekken we eerste lessen uit de coronacrisis (waar we op het moment van schrijven overigens nog middenin zitten). Hoewel de onzekerheid over de uitweg kleiner is dan vorig jaar – toen nog niet duidelijk was of er op korte termijn een effectief vaccin voorhanden zou komen – zijn er ook op dit moment nog een fors aantal onzekerheden. Tegelijkertijd kennen de komende decennia een groot aantal structurele uitdagingen zoals de energietransitie, vergrijzing, en een vastgelopen woningmarkt die we in deze editie bespreken.

Ook deze tiende editie van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* bevat een analyse van de trends van de afgelopen jaren op het terrein van economie en arbeidsmarkt en een analyse van de structuur van de economie, inclusief aandacht voor het energieverbruik tegen de achtergrond van de energietransitie en de klimaatopgave. Ook geven we een voorspelling van de te verwachten economische ontwikkeling op korte termijn. Net als vorig jaar richten we ons daarbij op de specifieke kwetsbaarheden van de economie van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) om uitspraken te kunnen doen over de impact van de coronacrisis en het te verwachten pad van herstel.

### De economie van de MRA in vogelvlucht

De economie van de MRA kromp in 2020 met 7,1 procent en werd daarmee substantieel harder geraakt dan de Nederlandse economie (een krimp van 3,8 procent) en de EU27 (een krimp van 6,0 procent). De coronacrisis heeft in de MRA, Nederland en de EU27 tot een unieke economische krimp geleid. Maar het herstel blijkt ook relatief krachtig en dient zich veel sneller aan dan na de Grote Recessie.

Mede door de inzet van massale steunpakketten van de Nederlandse overheid, zijn de gevolgen voor de arbeidsmarkt in Nederland en de MRA beperkt gebleven en veerde de economie in de loop van 2021 weer krachtig op. Ook deze crisis toont de weerbaarheid en wendbaarheid van de MRA. De huidige verwachting is dat in de tweede helft van 2022 de omvang van de economie van de MRA weer terug is op het niveau van vlak voor het uitbreken van de coronacrisis. De krapte op de arbeidsmarkt is sneller terug dan verwacht.

De relatief grote impact van de coronacrisis op de MRA laat zich goed verklaren door de sectorstructuur van de MRA. Deze wordt gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van werkgelegenheid in sectoren die zwaar zijn geraakt door de contactbeperkingen die onderdeel waren van de coronamaatregelen, zoals Horeca, Cultuur, sport en recreatie en het toerisme. Daarnaast leunt de MRA relatief sterk op flexibele arbeid, waardoor veel arbeidsrelaties betrekkelijk eenvoudig opgezegd konden worden. Bovendien kenmerkt de regio zich door zeer internationaal georiënteerde bedrijvigheid die zwaar door de recessie is geraakt, zoals de sector Vervoer en opslag rondom Schiphol. Anderzijds kent de regio ook sterke clusters waarvoor de overstap naar thuiswerken met relatief beperkte consequenties mogelijk was, zoals Informatie en communicatie, Financiële diensten en een deel van de Zakelijke diensten. Bij elkaar opgeteld resulteerde dit voor de MRA in een extra negatieve impact van de crisis op de economische groei.

Met de geleidelijke afbouw van de coronamaatregelen in de loop van 2021 veerde de economie van de MRA weer snel terug. Toch zijn er redenen om aan te nemen dat het herstel van de MRA trager zal verlopen dan na de Grote Recessie (ook los van de nieuwe maatregelen die in de loop van november 2021 weer zijn doorgevoerd om de nieuwe opleving van besmettingen het hoofd te bieden). Zo zal de coronacrisis ook de komende jaren op het wereldtoneel voelbaar blijven, waardoor het internationale verkeer zich zeker op korte termijn beperkt zal herstellen. Het zakelijk verkeer zal ook op de lange termijn negatieve effecten ondervinden; door de coronacrisis werd (internationaal) videobellen (zoals Zoom) gemeengoed waardoor de noodzaak van internationale reizen waarschijnlijk structureel afneemt.

Onze verwachting is dat door de afwijkende structuur van de economie, het herstel in de MRA in 2021 een factor 1,06 groter zal zijn dan in heel Nederland en in 2022 een factor 1,19. De verwachte groei komt daarmee uit op 4,1 procent in 2021 en 4,2 procent in 2022. In het geval van nieuwe, aangescherpte coronamaatregelen valt deze groei naar verwachting ongeveer een 0,5 procentpunt lager uit.

Deze verwachting is omgeven met een aantal neerwaartse risico's en onzekerheden. Een eerste onzekerheid is hoe de impact en de verspreiding van het coronavirus en de effectiviteit van vaccins op de lange termijn, zich in de komende tijd zullen ontwikkelen. De oplopende schaarste aan grondstoffen in combinatie met geopolitieke ontwikkelingen maakt stijgende prijzen van grondstoffen en halffabricaten aannemelijk. Dit leidt tot onzekerheid en een traag herstel van investeringen. Ook zijn de economische verschillen binnen de Europese Unie zichtbaarder geworden. Hiervoor zijn vooralsnog geen adequate antwoorden gevonden, waardoor nieuwe problemen in de eurozone op termijn niet uit te sluiten zijn. Ook de ontwikkelingen op aandelenbeurzen, ingegeven door een ruimhartig monetair beleid, vormen een risico. Centrale banken worstelen met de vraag hoe tot een geleidelijke afbouw van het ruimhartige monetair beleid te komen om zodoende het risico van oplopende inflatie te beperken zonder een schuldencrisis of beurskrach in de hand te werken.

### **Bevolking en arbeidsmarkt**

De bevolking van de MRA groeide in 2020 met 18 duizend personen. Met een toename van 10 duizend werklozen heeft de coronacrisis de arbeidsmarkt iets ruimer gemaakt, maar in 2021 beweegt de arbeidsmarkt zich weer snel richting krapte. In het tweede kwartaal van 2021 was de werkloosheid terug op het niveau van eind 2019 (3,2 procent van de beroepsbevolking) en was de vacaturegraad met 39 openstaande vacatures per 1.000 banen hoger dan in 2019. De werkloosheid ligt daarmee – zelfs vlak na een forse recessie – lager dan het niveau van vlak vóór de Grote Recessie van 2008.

Steeds meer mensen verlaten de MRA om zich elders in Nederland te vestigen en deze groep is groter dan het aantal mensen uit andere Nederlandse regio's dat zich in de MRA vestigt. Tegelijkertijd

neemt het buitenlandse migratiesaldo toe. Beide trends zijn door de coronacrisis enigszins afgeremd, maar zorgen nog altijd voor een veranderende bevolkingssamenstelling van de MRA. Deze ontwikkeling onderstreept enerzijds de internationale aantrekkingskracht van de regio en anderzijds de krapte op de woningmarkt die – mogelijk versterkt door de toegenomen mogelijkheden van thuiswerken – tot verhuizingen naar gemeenten buiten de MRA leidt.

Het werkloosheidspercentage in de MRA ligt in 2020 als gevolg van de coronacrisis niet meer onder, maar boven het landelijk gemiddelde (4,2 versus 3,8 procent). Dit wordt in belangrijke mate verklaard doordat de werkloosheid onder laag- en middelbaar opgeleiden hoger ligt dan in Nederland. Voor ouderen, jongeren, hoogopgeleiden en inwoners van de MRA met een migratieachtergrond ligt de werkloosheid juist lager. De impact van de coronacrisis is relatief groot voor laagopgeleiden en flexwerkers; zij hebben een belangrijk deel van de schok van de coronacrisis opgevangen. De omvang en de stijging van het aandeel van zzp'ers zijn in de MRA groter dan landelijk. Dit maakt de economie van de MRA zowel wendbaarder als kwetsbaarder en illustreert de kern van het debat over de hervorming van de arbeidsmarkt.

De toename van de bruto-arbeidsparticipatie die we waarnamen in 2019 is in de MRA in 2020 gestagneerd. Nog steeds ligt de arbeidsparticipatie – ook die van inwoners met een migratieachtergrond – in de MRA hoger dan in de rest van Nederland. Dat laat onverlet dat er duidelijke verschillen zijn in werkloosheid en participatie tussen regio's en groepen op de arbeidsmarkt. Juist onder jongeren zagen we dat veel van hen in 2020 bleven studeren. De verwachting is dat juist onder die groep de arbeidsparticipatie in de nabije toekomst weer snel zal terugveren. Hardnekkig zijn de lage participatie en relatief hoge werkloosheid onder laagopgeleiden. Tegen de achtergrond van de oplopende krapte op de arbeidsmarkt, onderstreept deze situatie het grote belang van investeren door werknemers, werkgevers, kennisinstellingen en overheden in scholing en sociale relaties (*human capital*) gedurende de gehele levensloop van een werknemer. Dit geldt in belangrijke mate voor vitale beroepen in de zorg en het onderwijs, maar ook voor de arbeid die nodig zal zijn voor de grote transities in de gebouwde omgeving en ten aanzien van duurzaamheid.

### Economische structuur en concurrentiekracht

De concurrentiepositie van de MRA is onverminderd sterk. In de MRA is de productiviteit hoger dan elders in Nederland en groeien sectoren over het algemeen sneller dan vergelijkbare sectoren in Overig Nederland. Deze groeiverschillen worden overwegend veroorzaakt door verschillen binnen sectoren: de meeste sectoren groeien in de MRA harder dan elders in Nederland. Daarnaast is de MRA als hoogwaardige diensteneconomie gespecialiseerd in sectoren die bovengemiddeld snel groeien. Zo draagt ook de samenstelling van de economie bij aan de snellere groei van de MRA ten opzichte van het landelijke beeld.

De aantrekkingskracht van de MRA zien we terug in de bedrijvendynamiek. In de afgelopen tien jaar is het aantal bedrijven in de MRA sterker gestegen dan in Nederland. Dit geldt voor bedrijven in alle grootteklassen: eenmanszaken, microbedrijven (twee tot tien werkzame personen) en grotere bedrijven van tien werkzame personen en meer. Bedrijven gingen gedurende deze periode minder vaak failliet in de MRA dan in Nederland. Zelfs in coronajaar 2020 nam in de MRA het aantal bedrijfsvestigingen toe. Er werden meer vestigingen geopend dan er gesloten werden en dit saldooverschil was het grootst voor de sector Detailhandel, waar veel webshops zijn opgericht naast bestaande fysieke winkels.

De MRA heeft een relatief fors energieverbruik. Dit stelt de regio de komende jaren voor grote uitdagingen om te kunnen voldoen aan de afspraken in het klimaatakkoord. Evengoed zijn de eerste stappen richting klimaatneutraliteit in de data zichtbaar. In de MRA is sprake van een absolute ontkoppeling van het energieverbruik: ondanks de groei van de toegevoegde waarde, daalt het totale finaal energieverbruik (2010-2019). We zien hier trends die zich in de komende jaren versterkt door zullen moeten zetten. Zeker ook tegen de achtergrond van de Europese klimaatambities die op dit moment verder strekken dan de Nederlandse, wat onze samenleving de komende jaren voor nog grotere uitdagingen zal stellen. Tegelijkertijd neemt het elektriciteitsverbruik sinds 2015 sterk toe als gevolg van de elektrificatie van het energiegebruik (elektrisch vervoer, warmtepompen) en de groei van het aantal nieuwe aansluitingen voor bedrijven (waaronder datacenters) en woningen.

De coronacrisis heeft opnieuw zichtbaar gemaakt dat de MRA door haar structuur in tijden van crisis enerzijds kwetsbaar is ten opzichte van Overig Nederland en anderzijds weerbaar en flexibel. De uitgangspositie van de MRA blijft uiteindelijk onverminderd sterk, maar de regio heeft evengoed een aantal grote, structurele uitdagingen. Zo zijn er grenzen aan het vasthouden van de bovengemiddelde groei door inzetten op agglomeratie-effecten. De relatief snelle groei die zo kenmerkend was voor de MRA in de afgelopen decennia, zal daarmee onder druk komen te staan. Dit wordt de komende jaren waarschijnlijk versterkt doordat de coronacrisis naar verwachting de komende jaren wereldwijd gevolgen zal blijven hebben. Dit zal gevolgen hebben voor onder andere het internationale toerisme, leveringszekerheid in waardeketens, prijzen van halffabricaten en de luchtvaart die de MRA relatief sterk zullen blijven raken. Ook de tekorten aan arbeid en de afnemende groei van arbeidsproductiviteit beperken de economische groei. De komende periode zal dan ook benut moeten worden om structurele antwoorden te formuleren op de grote uitdagingen voor de lange termijn rondom het stimuleren van arbeidsproductiviteit en verduurzaming. Keuzes met betrekking tot de gebouwde omgeving, transport en toerisme kunnen een centrale rol spelen in het benutten van de crisis om op lange termijn de structuur van de economie te versterken en te verduurzamen met behoud van een inclusieve arbeidsmarkt. Daarbij blijkt de praktijk weerbarstig. Gevestigde belangen, ook in de MRA, zijn groot en zullen met het oog op de noodzakelijke transitie en structurele veranderingen ter discussie gesteld moeten worden. En juist in perioden van grote schaarstes op de arbeidsmarkt en politieke versplintering leert de geschiedenis ons dat dat niet eenvoudig is.

### Ontwikkelingen in deelregio's

De coronacrisis had een grote impact op het brp van de MRA, met name in de deelregio's Amstelland-Meerlanden (-13,8 procent) en Amsterdam (-6,4 procent). Hoewel de werkloosheid iets opliep, is de werkloosheid in alle deelregio's nog altijd bijzonder laag (variërend van 3,0 procent in Gooi en Vechtstreek tot 5,3 procent in Amsterdam). Ook de krapte op de arbeidsmarkt is overal groot.

De langetermijndynamiek van de regio kenmerkt zich door een verschuiving van het brp naar de regio's Amsterdam en Amstelland-

Meerlanden (in 1995 tezamen 62,7 procent van het totale brp van de MRA en in 2020 71,3 procent). Hetzelfde geldt, in minder sterke mate, voor de werkgelegenheid (een toename van het aandeel van Amsterdam en Amstelland-Meerlanden van 59,9 procent naar 65,1 procent in 2019). Deze ontwikkeling illustreert ook de concentratie van hoogproductieve werkgelegenheid in deze twee deelregio's. De aandelen van de bevolking blijven duidelijk achter bij deze concentraties, met aandelen van 47,2 procent in 1995 en 48,2 procent in 2020. De arbeidsmarkten van alle deelregio's profiteren van de relatief gunstige ontwikkeling van de MRA als geheel. Met name in Zaanstreek-Waterland, IJmond, Zuid-Kennemerland en Gooi en Vechtstreek was de werkloosheid bijzonder laag met percentages van minder dan 4 procent. Hieruit spreekt de sterke onderlinge verbinding van de arbeidsmarkten van de deelregio's, die zich uit in forse woon-werkpendelstromen binnen de MRA. Overigens zien we na 2014 ook een toenemende pendel van mensen vanuit overige delen van het land naar hun werkplaats in de MRA, met name naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, terwijl de verhuisbewegingen zich in 2019 per saldo in de richting van Overig Nederland bewegen (56 duizend personen verlieten de regio en 46 duizend personen vestigden zich vanuit Overig Nederland in de MRA). Dit wijst op een – met elkaar samenhangende – toenemende schaarste aan arbeid en woningen in de MRA.

De coronapandemie lijkt weinig invloed te hebben op de huizenprijzen in de MRA: de stijgende trend zette door in 2020. Dit onderstreept dat de slechte toegankelijkheid van de woningmarkt anno 2021 een van de grote problemen is van ons land. Het betreft hier een complex probleem dat een cocktail aan maatregelen vereist. Te denken valt onder andere aan het verder afbouwen van de hypotheekrenteaftrek (een subsidie op zowel het kopen van een huis als het aangaan van schuld), het verschuiven van de belastingbasis van de mobiele factor 'arbeid' naar de immobiele factor 'grond' en het vereenvoudigen van nieuwbouw van huur- en koopwoningen. Hoewel nieuwbouw een deel van de oplossing is, is het verbeteren van de doorstroom op de woningmarkt een nog effectievere oplossing. Dit wordt onderstreept door het feit dat in de meeste deelregio's van de MRA de woningvoorraad gemiddeld sneller toenam dan de bevolking. Er is dus sprake van een daling van het aantal bewoners per woning

(alleen in Amstelland-Meerlanden blijft de ontwikkeling van de woningvoorraad achter bij de bevolkingsgroei; in Gooi en Vechtstreek namen de bevolking en woningvoorraad in een ongeveer gelijk tempo toe). De oplopende krapte op de woningmarkt wordt met andere woorden in sterke mate bepaald door het feit dat huishoudens kleiner worden (meer eenpersoonshuishoudens), waardoor een toenemende woningbehoefte voor specifieke groepen ontstaat. Denk bijvoorbeeld aan alleenstaanden (al dan niet na een scheiding of overlijden), stellen zonder kinderen die hun eerste eigen woning zoeken met een relatief beperkt budget, en studenten. De krapte op de woningmarkt hangt dan ook voor een belangrijk deel samen met enerzijds allocatieproblemen (mismatches tussen vraag en aanbod; ofwel de vraag of mensen wonen in het type woning van hun voorkeur en op de locatie waar zij het liefst zouden willen wonen), en anderzijds doorstroming.

### Blik op de toekomst

Waar het herstel van de coronacrisis er voor Nederland en ook de MRA gunstig uitziet, stellen de vooruitzichten voor de (middel) lange termijn de regio voor grote uitdagingen. De sterk opgelopen staatsschuld in combinatie met hoge hypotheekschulden kan in de toekomst problematisch worden, met name als de rente gaat stijgen. En nog belangrijker is dat de potentie die we in de lente van 2020 zagen om deze crisis te gebruiken om de bakens nu echt te verzetten (zie bijvoorbeeld de editie van 2019 met als belangrijke conclusie dat het groeiemodel van de MRA onder druk staat) slechts in zeer beperkte mate is benut. De grote transities richting een digitale, klimaatneutrale en volledig circulaire economie in 2050 staan op de agenda, maar vooruitgang is traag en gevestigde belangen zijn groot en blijken weerbarstig. Het bestrijden van de coronacrisis werd belangrijker gevonden dan het verzetten van de bakens. Oftewel – indachtig de Schumpeteriaanse notie van creatieve destructie – de potentiële destructie hebben we weten te keren, met als keerzijde dat creatie van broodnodige nieuwe bedrijvigheid ook beperkt bleef.

Voor deze uitdagingen geldt het adagium 'samen sterk'. De ingeslagen weg van uitbouw van onderlinge samenwerking tegen de achtergrond van decentralisaties van beleid biedt een wenkend perspectief, maar vergt ook blijvende investeringen in onderling

vertrouwen en een volwaardige samenwerking met het Rijk op voet van gelijkwaardigheid. Juist in een periode waarin een kabinet wordt geformeerd en gemeenteraadsverkiezingen aanstaande zijn, zijn het besef van het belang en de meerwaarde van samenwerking op gepaste schaalniveaus en het voorkomen van beleidsconcurrentie van groot belang. Voortgaande samenwerking op het gebied van zowel arbeids- als woningmarkt, het sociale domein, vestigingsklimaat als infrastructuur- en verduurzamingsopgaven, is van essentieel belang om de grote uitdagingen van de komende decennia het hoofd te bieden en scherpe keuzes te maken die de regio als geheel ook voor toekomstige generaties die aantrekkelijke metropoolregio laten blijven. De ambities voor de lange termijn van verduurzaming van ons economisch systeem, het blijvend investeren in het verdienvermogen van onze economie en het zorg dragen voor een eerlijke verdeling van onze welvaart vanuit het principe van kansgelijkheid voor iedereen ongeacht achtergrond, verdienen daarbij prioriteit en zijn een grote opgave voor Rijk, provincies, regio's en gemeenten.







# 1

## De economie van de MRA in vogelvlucht

- De economie van de MRA heeft in 2020 een unieke krimp door- gemaakt van 7,1 procent. Dit is 3,3 procentpunt groter dan de nationale krimp.
- De gevolgen van de coronacrisis voor werkgelegenheid en werk- loosheid zijn door de massale inzet van overheidssteun in de MRA en Nederland beperkt gebleven.
- In de loop van 2021 zien we een geleidelijk herstel van vertrou- en, maar er zijn structurele onzekerheden over zowel het (internationale) verloop van de coronacrisis als het herstel van de wereldeconomie.
- De verwachting is dat de economie van de MRA in 2021 met een factor 1,06 sterker zal groeien dan de Nederlandse economie en dat die factor in 2022 oploopt naar 1,19. De verwachte groei voor de MRA komt daarmee in 2021 en 2022 uit op respectievelijk 4,1 en 4,2 procent. De krimp die het gevolg was van de coronacrisis zou dan in de MRA eind 2022 teniet zijn gedaan. Er is daarmee sprake van een snel en krachtig herstel, zij het met een aantal neerwaartse risico's.
- Ook deze crisis toont de weerbaarheid en wendbaarheid die de economie van de MRA de afgelopen decennia kenmerkten. De zakelijke dienstverlening (inclusief ICT) is zelfs door een groeifase gegaan, hoewel andere delen van de diensteneconomie wel zwaar zijn geraakt (met name flexwerkers en jongeren merken hiervan de gevolgen). Ontwikkelingen buiten de MRA zijn in sterke mate bepalend voor de ontwikkelingen in de regio.

In dit hoofdstuk bespreken we in vogelvlucht recente economische ontwikkelingen in de Metropoolregio Amsterdam (MRA). We beschrijven de ontwikkeling van het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid en de werkloosheid. Daarbij maken we een eerste evaluatie van de impact die de coronacrisis heeft gehad op de economie van de regio. We gaan ook in op de verwachtingen voor 2021 en 2022, hoewel die nog steeds met grote onzekerheid zijn omgeven. Ook bekijken we welke sectoren in het bijzonder hebben bijgedragen aan de economische groei en werkgelegenheid in de MRA in de periode voorafgaand aan de corona-uitbraak (2013-2019). Daarnaast bespreken we enkele voor de MRA relevante ontwikkelingen in Nederland, Europa en de wereld, aangezien de nationale economische context en internationale ontwikkelingen meer dan ooit grote invloed hebben op het reilen en zeilen van de MRA.



## 1.1 Economische groei

De economie van de MRA is in 2020 in zowel absolute als relatieve zin hard geraakt. Waar de groei in 2019 met 2,8 procent nog beduidend hoger was dan die in Nederland (2,0 procent) en de EU27 (1,6 procent), werd het jaar 2020 gekenmerkt door een krimp van 7,1 procent, terwijl in datzelfde jaar de economie van Nederland met 3,8 procent kromp en die van de EU27 met 6,0 procent (zie figuur 1.1).

De oorzaken van deze relatief sterke krimp zijn in belangrijke mate toe te schrijven aan de unieke structuur van de economie van de MRA. Een structuur die enerzijds een bron is geweest van het succes van de regio in de afgelopen decennia, maar anderzijds in tijden van economische tegenwind tot forse terugval leidt. We zagen dit patroon tijdens de Grote Recessie die begon in 2008 en ook nu is dit patroon weer zichtbaar. Het internationale karakter van de regio, de oververtegenwoordiging van bedrijven die sterk van de internationale conjunctuur en bijvoorbeeld internationale bezoekers afhankelijk zijn en de oververtegenwoordiging van flexwerkers, zijn zowel een bron van kracht als van kwetsbaarheid, afhankelijk van de stand van de conjunctuur.

Toch leidt een eerste voorzichtige evaluatie van de gevolgen van de coronacrisis tot een relatief gunstig beeld.<sup>1</sup> De massale steunpakketten die de Nederlandse overheid beschikbaar stelde, hebben de economie ruim een jaar als het ware in de diepvries gezet. Dit was nodig om de gezondheidscrisis onder controle te krijgen. De unieke omvang van de steunpakketten heeft weliswaar tot een forse toename van de overheidsschuld geleid, maar ook tot een relatief beperkte toename van economische onzekerheid waardoor de schade beperkt is gebleven. De vraaguitval die het gevolg had kunnen zijn van de economische crisis die op de gezondheidscrisis had kunnen volgen, is in belangrijke mate binnen de perken gebleven. Het beeld dat op dit moment opdoemt is dat van een economie die na ruim een jaar

<sup>1</sup> We wagen ons in deze *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* niet aan een volledige evaluatie voor de MRA zoals bijvoorbeeld recent door KPMG voor Nederland is uitgevoerd (KPMG, 2021), maar beperken ons tot de economische gevolgen.

in de vrieskist te hebben gezeten, zeer snel ontdooit en zich verder ontwikkelt – met ruim een jaar vertraging – op het pad waar deze zich voor de uitbraak van de pandemie bevond.

Dankzij de relatief goed ontwikkelde IT-infrastructuur konden veel groepen in de samenleving de overstap naar thuiswerken relatief eenvoudig maken. Ook de flexibiliteit op de arbeidsmarkt hielp. Desondanks zijn werknemers in sectoren waarin overschotten ontstonden, niet heel soepel in andere sectoren terechtgekomen en zijn de tekorten aan ICT-personeel, installateurs, zorgpersoneel en leerkrachten alleen maar verder toegenomen. Ook zijn forse offers gevraagd van met name jongeren. De langetermijneffecten van het sluiten van onderwijsinstellingen (van basisscholen tot en met universiteiten) zijn op dit moment moeilijk voorspelbaar, maar de groep die het minst vatbaar was voor de gezondheidsgevolgen van de pandemie heeft relatief sterk de gevolgen ondervonden van de contactbeperkingen die zijn ingesteld. De effecten daarvan zijn extra groot voor kinderen die opgroeien in relatief kwetsbare posities.

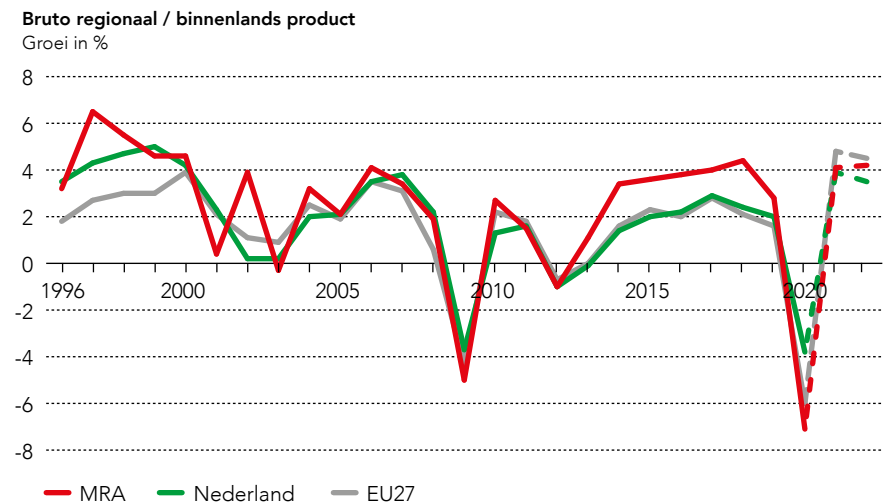
Voor de (middel)lange termijn is de eerste voorzichtige evaluatie minder gunstig. Hierboven spraken we al over de gevolgen voor jongeren en de ontwikkeling van hun menselijk kapitaal. De sterk opgelopen staatsschuld in combinatie met hoge hypotheekschulden kan in de toekomst problematisch worden, met name als de rente gaat stijgen.<sup>2</sup> En nog belangrijker is dat de potentie die we in de lente van 2020 zagen om deze crisis te gebruiken om de bakens nu echt te verzetten (zie bijvoorbeeld de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2019* met daarin als belangrijke conclusie dat het groeimodel van de MRA onder druk staat), slechts in zeer beperkte mate is benut. De grote transities richting een digitale, klimaatneutrale en volledig circulaire economie in 2050 staan nog steeds op de agenda, maar vooruitgang is traag en gevestigde belangen zijn groot en blijken weerbarstig. De Europese klimaatambities strekken op dit moment verder dan de Nederlandse, wat onze samenleving de komende jaren voor nog grotere uitdagingen zal stellen. Het bestrijden van de coronacrisis werd belangrijker

<sup>2</sup> Zie SER (2020): Volatiliteit Nederlandse Economie Nader Bezien, Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

gevonden dan het verzetten van de bakens. Oftewel – indachtig de Schumpeteriaanse notie van creatieve destructie – de potentiële destructie hebben we weten te keren, met als keerzijde dat creatie van broodnodige nieuwe bedrijvigheid ook beperkt bleef.

De economische gevolgen van de coronapandemie zijn fors gebleken, maar lijken in tegenstelling tot de Grote Recessie van 2008-2013 van veel kortere duur. In zijn basisraming in de *Macro Economische Verkenning 2022* gaat het Centraal Planbureau (CPB) uit van een groei van de Nederlandse economie van 3,9 procent in 2021 en een groei van 3,5 procent in 2022. In een pessimistisch scenario waarin een nieuwe lockdown nodig is, blijft de Nederlandse economie volgens het CPB groeien, maar met 3,3 procent in 2021 en 2,2 procent in 2022 (zie kader 1.1). Voor de werkloosheid voorspelt het CPB na een beperkte toename tot 3,8 procent in 2020 een daling naar historisch lage niveaus van 3,4 procent in 2021 en 3,5 procent in 2022. De krapte op de arbeidsmarkt die al voor de coronacrisis overduidelijk zichtbaar was, is daarmee nauwelijks gewijzigd.

Figuur 1.1 Krachtig verwacht herstel in 2021 en 2022 na unieke krimp in 2020



\* Prognose 2021 en 2022 volgens scenario 1 (zie kader 1.1)

Bron: CBS, CPB, ING, Eurostat, Europese Commissie (bewerking TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

Deze voorspellingen van het CPB zijn het vertrekpunt voor onze voorspellingen voor de economische groei in de MRA. In onze basisprognose verdisconteren we de afwijkende sectorstructuur van de MRA en de verschillen in voorspelde sectorale groei op nationaal niveau. In de basisprognose voor 2021 en 2022 komt de economische groei in de MRA uit op respectievelijk 4,1 en 4,2 procent (zie kader 1.1 voor toelichting op de onzekerheid rondom de raming en de drie scenario's die we hebben ontwikkeld om recht te doen aan deze onzekerheid). De verwachting is daarmee dat de omvang van het brp eind 2022 iets boven het niveau van eind 2019 uitkomt. Voor Nederland ligt dit punt overigens al begin 2022 in het vooruitzicht.

Bij deze basisprognose past de kanttekening dat we deze – met forse onzekerheid omgeven – als een prognose beschouwen die een aantal neerwaartse risico's kent. Om te beginnen is er het – ook door het CPB beschreven – scenario waarin een nieuwe lockdown nodig is die het herstel zal vertragen (met ongeveer 0,5 procentpunt). De actuele ontwikkelingen van oplopende druk op de zorg en aangescherpte restricties die we in grote delen van Europa zien, maken dit tot een scenario waar serieus rekening mee moet worden gehouden. Meer specifiek voor de MRA lijkt een combinatie van het basisscenario en een scenario waarin het herstel van met name de internationaal georiënteerde sectoren achterblijft een goede indicatie te geven van wat we kunnen verwachten voor de komende jaren. De sectorstructuur en de uiteenlopende snelheden waarmee de sectoren zich herstellen, geeft de economie van de MRA een duidelijke boost. Maar deze boost zal door de nog steeds geldende (en recent weer aangescherpte) internationale beperkingen die de MRA relatief hard treffen, kleiner zijn dan in normale perioden van herstel.

### Kader 1.1 Onzekerheid rondom de raming

De onzekerheden rondom de economische prognoses zijn groot. Het verloop van de coronacrisis in de wereld en de eventuele aanscherpingen van maatregelen om het coronavirus in te dammen, zijn nog steeds in belangrijke mate bepalend voor de nationale en internationale economische ontwikkeling. Om deze reden werkt het CPB met twee scenario's voor de Nederlandse economie: (i) een

basisraming en (ii) een scenario waarin een nieuwe lockdown nodig zal zijn. Het unieke, onzekere karakter van de huidige economische situatie wordt onderstreept door het feit dat het CPB voor de tweede keer op rij twee ramingscenario's in zijn *Macro Economische Verkenning (MEV)* heeft gepresenteerd.

Om recht te doen aan het unieke karakter van de MRA kiezen we voor een regionale vertaling van de landelijke basisraming van het CPB in de vorm van een drietal scenario's. Daarin houden we rekening met (i) de sectorstructuur van de MRA, (ii) historische groeiverschillen tussen de MRA en Nederland en (iii) de mate waarin sectoren (extra) gevoelig zijn voor schokken als gevolg van de coronacrisis. De consequenties van het nieuwe-lockdownscenario van het CPB presenteren we niet. Grosso modo komt dit scenario voor zowel Nederland als de MRA uit op een ongeveer 0,5 procentpunt lagere groei dan het basisscenario.

We hebben drie ramingscenario's doorgerekend, waarin we telkens een multiplier ten opzichte van de landelijke groei (de CPB-raming uit de MEV 2021) hebben afgeleid. De uitgangspunten in deze drie scenario's zijn als volgt:

**Scenario 1:** sectoren in de MRA maken in 2021 en 2022 dezelfde ontwikkeling door als in de rest van Nederland. Dit scenario is gebruikt voor onze basisprognose.

**Scenario 2:** sectoren in de MRA behouden het absolute gemiddelde jaarlijkse groeiverschil met Nederland, dat kenmerkend was voor de periode 2013-2019.

**Scenario 3:** sectoren in de MRA ontwikkelen zich conform het absolute groeiverschil met Nederland, zoals tijdens het dieptepunt van de Grote Recessie (2008-2009).

In het eerste scenario, gebruikt voor de basisprognose, gaan we ervan uit dat de sectoren in zowel de MRA als Overig Nederland zich in 2021 en 2022 op eenzelfde manier herstellen, waarbij we gebruikmaken van de voorspellingen van ING (ING, 2021). De afwijking van de impact op de groei in de MRA ten opzichte van de groei in Nederland, is in dat scenario toe te schrijven aan de afwijkende sectorstructuur van de MRA. De MRA kent een relatieve oververtegenwoordiging van sectoren die zich snel kunnen herstellen van de coronacrisis (zie ook hoofdstuk 3).

Als gevolg daarvan zal de groei in de MRA in 2021 een factor 1,06 keer zo groot zijn als die van de Nederlandse economie, en verder toenemen naar een factor 1,19 in 2022.

In het tweede scenario gaan we ervan uit dat het groeiverschil tussen de sectoren in de MRA en Nederland, dat zo kenmerkend was voor de periode 2013-2019, intact blijft. We veronderstellen, met andere woorden, dat de relatief gunstige groei in de MRA die in belangrijke mate het gevolg is van agglomeratievoordelen (zie hoofdstuk 3) niet worden aangetast door de coronacrisis. In dat geval komen we in 2021 uit op een multiplier van 1,4 en in 2022 van 1,5. In dit scenario herstelt de MRA dus extra snel. In eerdere edities van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* onderstreepten we dat de extra groei die de economie van de MRA gedurende ongeveer twee decennia heeft gekenmerkt, aan het afnemen is. Gecombineerd met de aanhoudende relatief ongunstige ontwikkelingen op internationaal vlak, presenteren we dit scenario als een (relatief onwaarschijnlijke) bovengrens van de groeiprognose.

#### Drie scenario's economische groei MRA als multiplier op de landelijke groei

	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
	multiplier voor brp groei MRA op landelijke bbp groei		
2021	1,06	1,36	0,80
2022	1,19	1,51	0,94

Bron: TNO en Vrije Universiteit (op basis van CBS, CPB en ING)

In het derde scenario gebruiken we de sectorale ontwikkeling die kenmerkend was voor de eerste periode tijdens de Grote Recessie van 2008-2013. De internationaal georiënteerde MRA werd in die periode relatief hard geraakt door het sterke internationale karakter van de recessie (evenals in 2020). Maar het herstel was daarna ook relatief sterk. Het toonde het wendbare en weerbare karakter van de MRA. Of het herstel van de MRA ten opzichte van Nederland van de huidige crisis even sterk zal zijn als in de herstelperiode na de Grote Recessie, valt te betwijfelen. Hoewel de vooruitzichten voor de wereldhandel redelijk gunstig zijn (WTO, 2021), zien we duidelijke en groter wordende verschillen in de wereld en nog steeds een grote

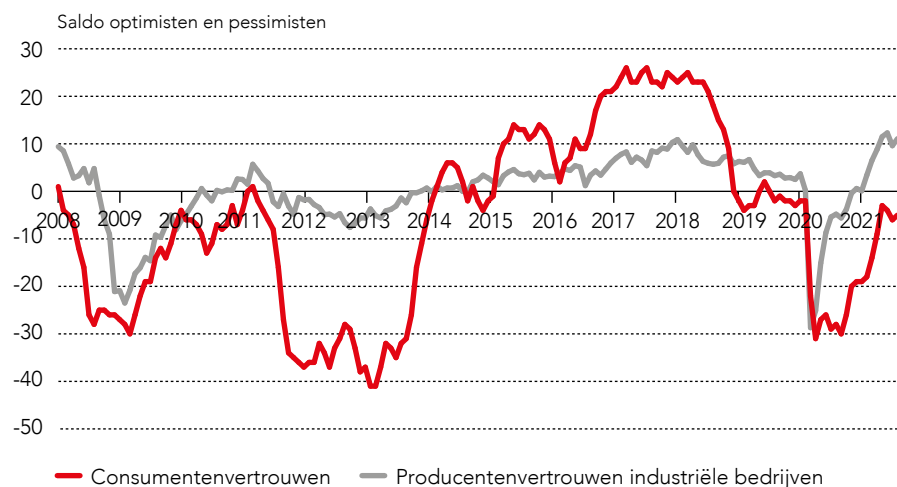
onzekerheid (IMF, 2021).<sup>3</sup> In zijn meest recente *World Economic Outlook* voorziet het IMF een groei van de wereldeconomie van 5,9 procent in 2021 en 4,9 procent in 2022. Deze cijfers zijn lager dan eerder voorzien, als gevolg van neerwaartse bijstellingen voor de ontwikkelde westerse wereld door aanbodverstoringen in de wereldeconomie en ongunstigere verwachtingen voor de ontwikkelingen van de pandemie voor ontwikkelingslanden (met name door de verspreiding van de deltavariant van het coronavirus). Daartegenover staan gunstigere vooruitzichten voor met name de exporteurs van grondstoffen (zie ook kader 1.2). Ook is de verwachting dat de handel in diensten trager zal herstellen dan de handel in goederen. Verwachtingen voor de luchtvaart en toerisme duiden ook op een herstel dat nog enkele jaren zal duren, waarbij structurele terugloop van met name het zakelijke verkeer in de lijn der verwachting ligt. Ook tijdens de coronacrisis zien we dat met name de internationaal georiënteerde delen van de MRA-economie, zoals toerisme en luchtvaart, relatief zwaar worden getroffen. Uitgaande van dit derde scenario, komen we voor 2021 en 2022 uit op een multiplier van respectievelijk 0,8 en 0,9, dus een groei die in deze jaren ook lager ligt dan de Nederlandse groei.

Bovenstaande tabel laat de multipliers zien voor 2021 en 2022 voor de drie verschillende scenario's. Ten gevolge van de afwijkende sectorstructuur herstelt de MRA zich in 2021 relatief sterk ten opzichte van Nederland en zet dit herstel verder door in 2022. Wanneer we een herstel verwachten van de extra groei die de afgelopen decennia zo kenmerkend was voor de MRA, komen de multipliers fors hoger uit op 1,36 en 1,51. Rekening houdend met de relatief sterke tegenwind die de MRA voelt in perioden van internationale trage groei, valt de groei in 2021 een vijfde lager uit dan de Nederlandse groei, om daarna in 2022 te bewegen in de richting van de gemiddelde Nederlandse groei.

<sup>3</sup> IMF (2021): *World Economic Outlook 2021*, Washington. WTO (2021): *Global Trade Rebound Beats Expectations, but Marked by Regional Differences*, Geneva.

De onzekerheid zien we ook terug in figuur 1.2. Door de uitbraak van de coronapandemie liep zowel het consumenten- als het producentenvertrouwen een forse deuk op in het begin van 2020. In de loop van 2020 herstelde het producentenvertrouwen zich snel, met enkele maanden vertraging gevolgd door het consumentenvertrouwen. Maar in tegenstelling tot producenten zijn consumenten in Nederland nog overwegend pessimistisch. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)<sup>4</sup> meldt bovendien dat het vertrouwen onder consumenten in oktober 2021 opnieuw is verslechterd. Dit betreft zowel hun oordeel over het economisch klimaat als hun koopbereidheid. Hier speelt mee dat steeds meer consumenten vinden dat prijzen sterk stijgen. Bijna de helft van de respondenten die het CBS in oktober 2021 bevroeg, gaf aan dat zij verwachten dat de inflatie verder oploopt.

**Figuur 1.2 Producenten zijn sinds het tweede kwartaal van 2021 weer optimistisch gestemd**



Bron: CBS

<sup>4</sup> CBS (2021): Consumentenvertrouwen daalt in oktober (cbs.nl, 21 oktober 2021).

## Kader 1.2 Internationale context: grotere verschillen in een gespannen wereldeconomie

### Impact coronacrisis

De coronacrisis heeft een enorme impact op de wereldeconomie. Waar de groei van het mondiale bruto binnenlands product (bbp) in 2019 nog 3,0 procent was, viel deze terug naar een krimp van 3,2 procent in 2020. Voor de EU27 was de terugval nog groter, van 1,6 procent bbp-groei in 2019 naar een krimp van 6,0 procent in 2020. De snelheid waarmee een vaccin is ontwikkeld is indrukwekkend, waardoor de verwachte brp-groei in 2021 uitkomt op 6,1 procent voor de wereld en 4,9 procent voor de eurozone. Maar de uitrol van vaccins verschilt sterk, deels door onvoldoende beschikbaarheid van vaccins in met name ontwikkelingslanden en deels door gebrekkige bereidheid onder bepaalde groepen in de bevolking om zich te laten vaccineren (soms gedreven door bijvoorbeeld geloofsovertuiging, maar bijvoorbeeld ook door gebrek aan vertrouwen in de overheid). De kans is daarmee substantieel dat ook de komende jaren gekenmerkt zullen blijven door (tijdelijke) oplevingen van het virus en daarmee gepaard gaande nieuwe beperkende maatregelen. Voor 2022 is de verwachting dat de groei van de wereldeconomie en die van de eurozone ongeveer gelijk zijn (met respectievelijk 4,5 en 4,3 procent).

Het afgelopen jaar heeft duidelijk gemaakt hoe kwetsbaar onze economie is voor verstoringen in vaak lange en complexe internationale waardeketens. De verwachting is dat de gevolgen van deze ontwrichting door onder andere onze grote afhankelijkheid van semi-conductors die vooral in Azië worden geproduceerd, ook in 2022 nog voelbaar zullen zijn. Ook de ontwikkelingen op aandelenbeurzen, ingegeven door het ruimhartig monetair beleid sinds het uitbreken van de Grote Recessie, vormen een risico. Centrale banken worstelen in toenemende mate met de vraag hoe tot een geleidelijke afbouw van het ruimhartige beleid te komen om het risico van oplopende inflatie te beperken, zonder daarbij een schuldencrisis of beurskrach in de hand te werken.

### Geopolitieke invloeden

Een andere belangrijke ontwikkeling is de opkomende invloed van geopolitiek. Die uit zich ook economisch, bijvoorbeeld in een toenemende volatiliteit van grondstofprijzen, onzekerheid over leveringen en oplopende kosten van halffabricaten. Dit is een bron van toekomstige inflatoire druk en onzekerheid voor investeerders, die een neerwaartse druk op de economische groei uitoefent.

Ook zien we wereldwijd een toenemende zorg over de impact van klimaatverandering, waar de wereldgemeenschap vooralsnog geen passend antwoord op weet te formuleren. Op het moment van schrijven van deze editie van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam, worden er in de Conference of Parties in Glasgow (COP26) weliswaar stappen gezet, maar in hoeverre er betekenisvolle en bindende afspraken gemaakt zullen worden én deze ook zullen worden nageleefd, valt nog te bezien. De afgelopen twintig jaar stemmen wat dat betreft niet hoopvol, terwijl de gevolgen van klimaatverandering elk jaar duidelijker zichtbaar en voelbaar worden.

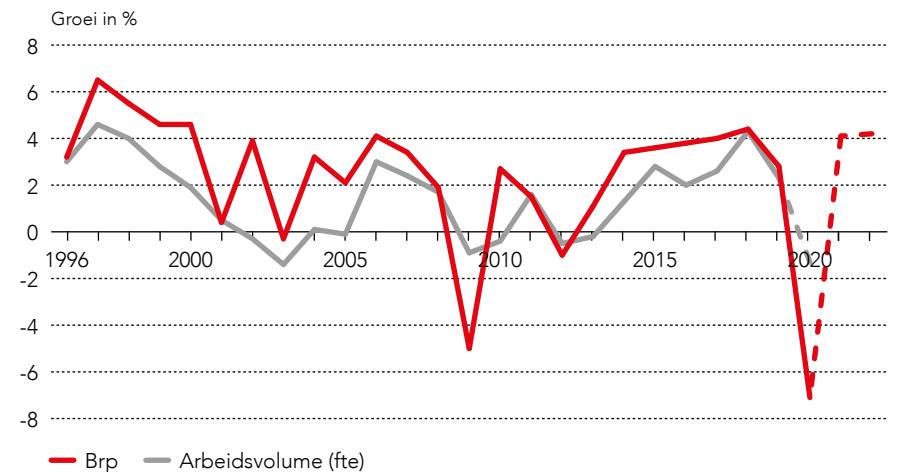
### Toenemende verschillen binnen Europa

In de Europese context zien we groter wordende verschillen tussen lidstaten. Het vermogen om de economische gevolgen van de coronapandemie effectief te bestrijden met steunmaatregelen kende duidelijke verschillen en heeft bestaande onevenwichtigheden uitvergroot. Deze ontwikkeling geeft aanleiding tot een blijvende zorg over de stabiliteit in met name de eurozone. Parallellen met de periode 2008-2013 dienen zich hier aan. En hoewel er duidelijke aanwijzingen zijn voor een groeiend besef van de wenselijkheid van een gemeenschappelijke Europese aanpak, is er tegelijkertijd een zorg over bijvoorbeeld de eurosceptische opstelling van landen als Polen en Hongarije, die maakt dat een nieuwe crisis voortdurend op de loer ligt. Een overtuigde pro-Europese houding van Nederland en een verdere verdieping van Europese integratie lijken meer dan ooit juist ook in ons eigen belang.

### Gevolgen Brexit

Het vertrek van het Verenigd Koninkrijk (VK) uit de Europese Unie (EU) per 1 januari 2021 heeft gevolgen voor de structuur en concurrentiekracht van de MRA. Dit komt doordat de Brexit de prijzen van handel en goederen beïnvloedt, bijvoorbeeld door tariefstellingen. Hierdoor verschuiven de internationale concurrentieposities van sectoren en regio's in het VK en de EU (Thissen en Weterings, 2018). Wanneer de internationale concurrentiepositie verandert, verandert ook de economische structuur van een (deel)regio (Thissen ea.a, 2020). De relatie tussen concurrentieposities en handelsnetwerken is zodoende complex (Krugman, 1996; Baldwin en Wyplosz, 2009). Zo ook binnen de MRA: deze relatie biedt zowel kansen als risico's voor de structuur en concurrentiekracht. In hoofdstuk 3 bespreken we een voorbeeld.

Figuur 1.3 Bescheiden impact van corona op het arbeidsvolume



\* Prognose arbeidsvolume 2020, prognose brp 2021 en 2022

Bron: CBS (bewerking en prognose TNO/Vrije Universiteit Amsterdam)

## 1.2 Werkgelegenheid en werkloosheid

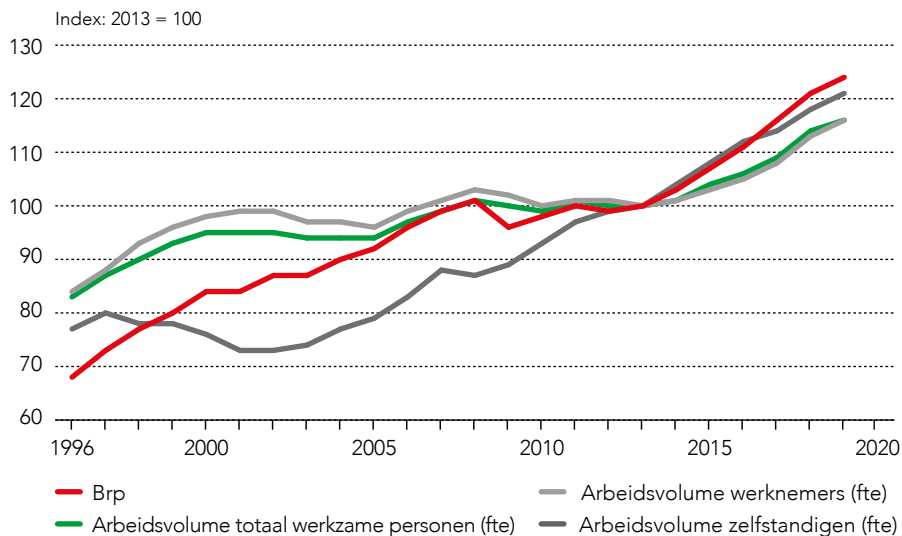
Na een continue toename van de werkgelegenheid in de MRA vanaf 2014 met gemiddeld ongeveer 2 procent per jaar, zien we in 2020 een lichte daling van de werkgelegenheid ten gevolge van de coronacrisis (zie figuur 1.3). De effecten van de crisis zijn door de massale steunpakketten overigens beperkt gebleven (zie paragraaf 1.4).

De aanhoudende werkgelegenheidsgroei in de MRA was overigens niet gelijk verdeeld over groepen op de arbeidsmarkt en deze ongelijkheid is in de coronacrisis sterker geworden (zie figuur 1.4 en voor meer details hoofdstuk 2). Een van die onevenwichtigheden is dat het arbeidsvolume van zelfstandigen fors harder is toegenomen dan die van werknemers met vaste contracten. Vaste contracten werden daarbij in sterkere mate met hoogopgeleiden getekend. De arbeidsmarktpositie van middelbaar en laagopgeleiden is daarmee ongunstiger geworden. Een andere onevenwichtigheid is dat jongeren die voor het eerst de arbeidsmarkt betraden in veel

gevallen genoeg moesten nemen met tijdelijke en/of flexibele arbeidscontracten. Dit is tijdens de coronacrisis versterkt doordat er minder nieuwe tijdelijke banen beschikbaar kwamen.

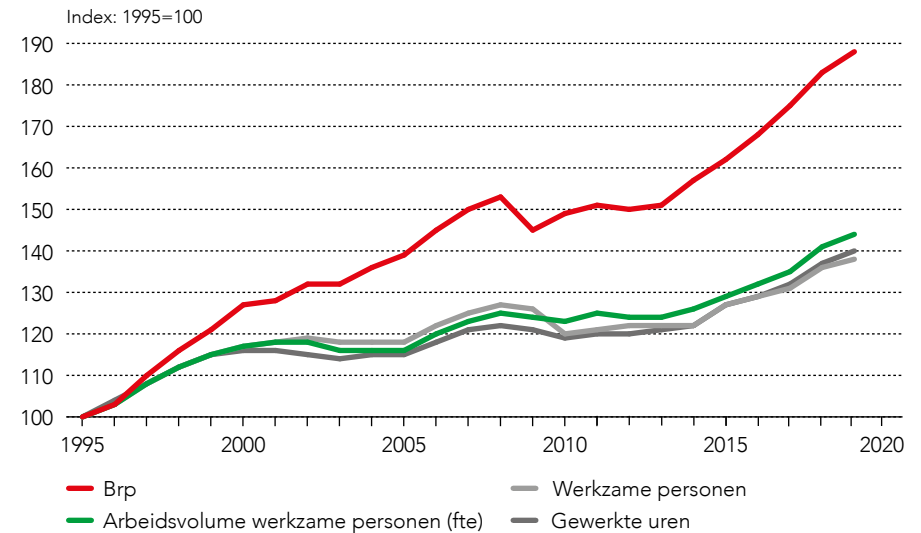
Figuur 1.5 laat zien dat vóór de Grote Recessie van 2008 het brp fors sneller groeide dan de inzet van werkgelegenheid dankzij een sterke groei van de arbeidsproductiviteit. Deze groei is na de Grote Recessie duidelijk afgevlakt. Het aantal gewerkte uren en het aantal werkzame personen lopen redelijk gelijk op, wat duidelijk maakt dat arbeidsduurverlenging voorsnog niet plaatsvindt, ondanks de olopende krapte op de arbeidsmarkt. Tegen de achtergrond van een vergrijzende samenleving waarin de groei van de omvang van de beroepsgeschikte bevolking af zal nemen, illustreert deze figuur het grote belang van arbeidsproductiviteitsgroei en het versterken van participatie om de huidige en voorziene krapte op de arbeidsmarkt te kunnen adresseren en daarmee de economische groei in stand te houden (zie ook hoofdstuk 2).

Figuur 1.4 Sinds 2002 grote toename van zelfstandigen in MRA



Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 1.5 Arbeidsvolume is een belangrijke bron van economische groei



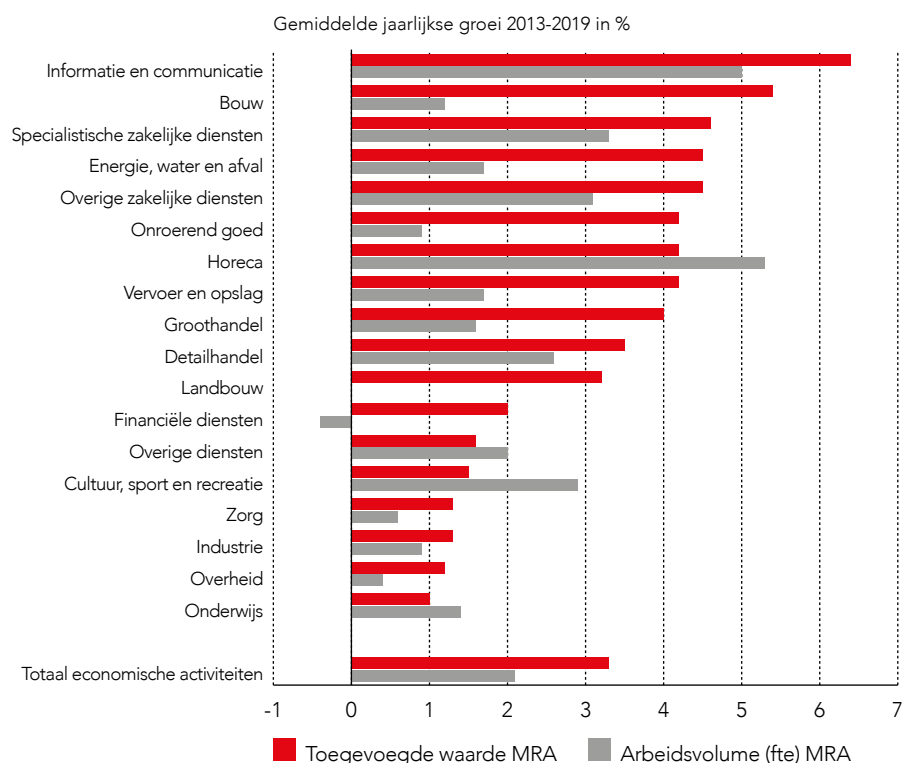
Bron: CBS (bewerking TNO)



## 1.3 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid per sector

In deze paragraaf kijken we naar de ontwikkeling van de toegevoegde waarde (bbp) en werkgelegenheid per sector. Deze kwantitatieve analyse heeft betrekking op de periode 2013-2019, een periode waarin de economie zich nog in een hoogconjunctuur bevond. In 2019 waren er met een afzwakking van de groei al tekenen dat die hoogconjunctuur op haar einde liep, maar de uitbraak van het coronavirus zorgde begin 2020 voor een kentering richting een recessie. In deze paragraaf duiden we de impact van de coronacrisis op de ontwikkelingen per sector.

**Figuur 1.6** In de periode 2013-2019 profiteerde iedere sector van de hoogconjunctuur



Bron: CBS (bewerking TNO)

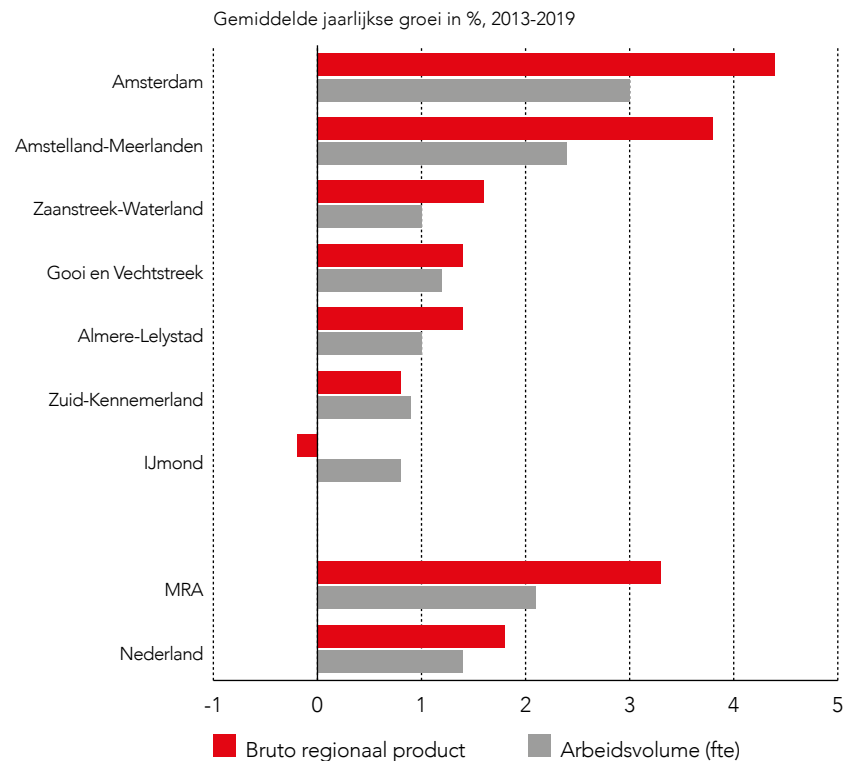
In de periode 2013-2019 groeide de economie van de MRA gemiddeld met 3,3 procent per jaar. Daarbij nam de werkgelegenheid in de MRA gemiddeld met 2,1 procent per jaar toe. In beide gevallen was de groei in de MRA hoger dan in de rest van Nederland. In Overig Nederland groeiden de toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de periode 2013-2019 respectievelijk met 1,4 en 1,2 procent per jaar.

Figuur 1.6 laat zien dat in de periode 2013-2019 in vrijwel alle sectoren in de MRA zowel de toegevoegde waarde als de werkgelegenheid groeide. Dit duidt erop dat in die periode uiteindelijk iedere sector heeft kunnen profiteren van de hoogconjunctuur. In eerste instantie bleef de werkgelegenheidsgroei in sommige sectoren nog achter, doordat werkgevers terughoudend waren met het aannemen van personeel na de 'tweede dip' tussen 2011 en 2013. De aanhoudende gunstige ontwikkelingen van 2014 tot en met 2019 hebben die onzekerheid bij werkgevers echter weggenomen. Sterker nog, er ontstond krapte op de arbeidsmarkt. In verschillende sectoren werd het steeds moeilijker om vacatures op te vullen. Alleen in de sector Financiële diensten nam de werkgelegenheid af (ondanks een voortgaande concentratie van personeel op hoofdkantoren). Dit is overigens een landelijke trend, ingegeven door de opkomst van nieuwe concurrenten (bijvoorbeeld via IT-platformen) en verdere herstructurering van processen als onderdeel van de digitale transformatie die de financiële-dienstensector doormaakt. De financiële-dienstensector is zich (door sluiting van activiteiten in regiokantoren) sterker in de MRA gaan concentreren. De gemiddelde werkgelegenheidsdaling in deze sector was in de periode 2013-2019 in de MRA daardoor minder sterk dan elders in Nederland.

## 1.4 Impact van corona

Toen de coronapandemie in maart 2020 uitbrak, bevond de Nederlandse economie zich in een hoogconjunctuur. Figuur 1.7 toont dat de economische groei in de MRA vanaf 2013 – het begin van de periode van economische groei – gemiddeld hoger was dan in Nederland. Met name Amsterdam en Amstelland-Meerlanden kenden in de periode 2013-2019 een stevige economische groei. Maar ook in andere deelregio's van de MRA was sprake van een gunstige economische ontwikkeling. Alleen in IJmond was de gemiddelde jaarlijkse brp-groei licht negatief (een krimp van 0,2 procent).

**Figuur 1.7 Gunstig economisch beeld tot aan de corona-uitbraak**



Bron: CBS (bewerking TNO)

De oorzaak hiervoor ligt in de (zware) industrie, waar met name de metaalindustrie last had van verstoringen op de wereldmarkt (onder andere door de handelsoorlog tussen de Verenigde Staten en China).

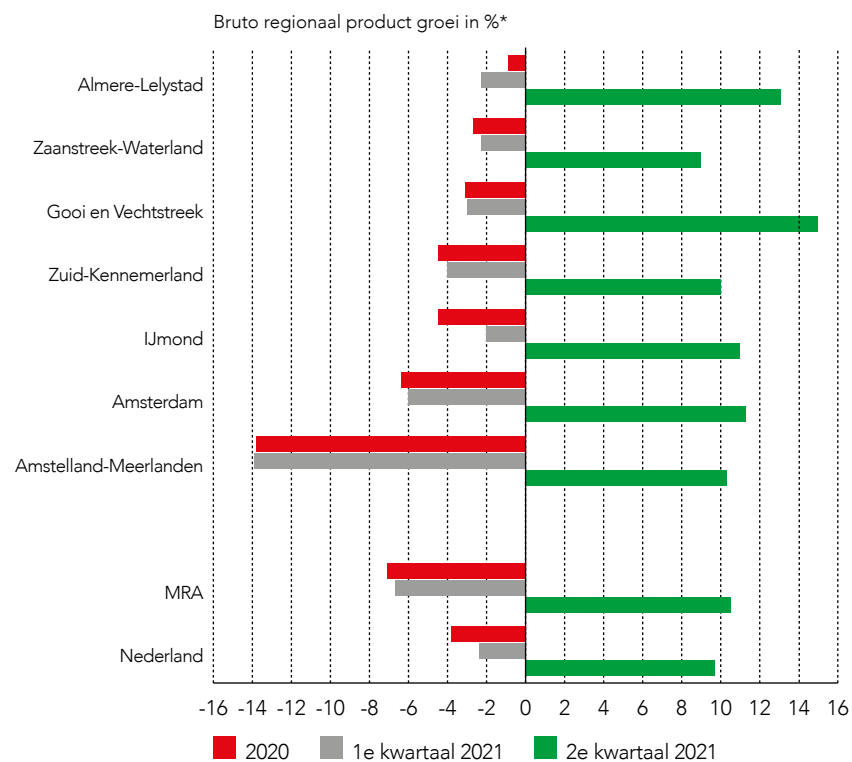
De coronamaatregelen, bedoeld om verspreiding van het virus zo veel mogelijk tegen te gaan, hadden vanaf medio maart 2020 ingrijpende gevolgen voor het openbare leven en de economie. Door verstoringen in mondiale productieketens, gecombineerd met de plotselinge sluiting van onder meer winkels, horeca, de culturele sector, contactberoepen en faciliteiten voor sport en recreatie, werden de Nederlandse economie en die van de MRA geconfronteerd met zowel vraag- als productie-uitval – een overigens zeer zeldzame combinatie. Figuur 1.8 laat zien dat de MRA in 2020 en het eerste kwartaal van 2021 een grotere economische schok te verwerken kreeg dan Nederland. Dit heeft alles te maken met de ruime vertegenwoordiging van bedrijfsactiviteiten in toerisme en recreatie, cultuur, horeca, de reisbranche en luchtvaart. Door alle reisbeperkingen in binnen- en buitenland was er een enorme terugval in het vliegverkeer. Hierdoor werd de economie van Amstelland-Meerlanden (waar luchthaven Schiphol zich bevindt) in 2020 extra hard geraakt.

Flexwerk was de norm in veel sectoren die hard getroffen zijn door de coronamaatregelen. Jongeren werden hierdoor nog zwaarder geraakt. Juist zzp'ers en flexwerkers vangen tijdens een economische crisis doorgaans een groot deel van de klappen op (zie hoofdstuk 2). Dit was tijdens de coronacrisis niet anders, temeer omdat zij sterk vertegenwoordigd zijn in contactberoepen en in sectoren als Cultuur, sport en recreatie, Zakelijke diensten, Bouw en Zorg. De MRA, en in het bijzonder de stad Amsterdam, heeft in verhouding tot de Nederlandse beroepsbevolking veel zzp'ers (zie ook hoofdstuk 2).

Om de economische gevolgen van de coronacrisis te beperken, is door de Nederlandse overheid een fors pakket aan steunmaatregelen in het leven geroepen, waarvan een relatief groot deel in de MRA terecht is gekomen (zie kader 1.3). Terugkijkend kunnen we constateren dat het verlies aan werkgelegenheid sterk is ingeperkt door deze steunmaatregelen, en dan met name door de Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW). Deze en andere financiële steunmaatregelen, zoals belastingkorting of

uitstel van belastingbetaling, hebben ervoor gezorgd dat bedrijven niet grootschalig in betalingsproblemen zijn gekomen of direct personeel hebben moeten ontslaan. Zelfstandigen komen niet in aanmerking voor de eerdergenoemde NOW. Wel hebben zij aanspraak kunnen maken op de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) om te voorzien in hun levensonderhoud. Deze regeling is overigens beperkt in omvang, waardoor de zelfstandigen nog steeds een relatief groot deel van de schok hebben opgevangen.

**Figuur 1.8 Na een schok in 2020 en begin 2021 volgt stevig herstel in het 2e kwartaal van 2021**



\* Verandering ten opzichte van een jaar eerder  
Bron: CBS (bewerking TNO)

Figuur 1.8 vat de gevolgen van de pandemie voor de deelregio's samen. Alle deelregio's van de MRA kenden, na een flinke terugslag in 2020 en het eerste kwartaal van 2021, een snel herstel in het tweede kwartaal van 2021. Dit is een direct gevolg van de versoepeling van de coronamaatregelen. Het CBS rapporteerde eind augustus 2021<sup>5</sup> dat de economie in het tweede kwartaal van 2021 in alle regio's in Nederland sterk gegroeid is ten opzichte van een jaar eerder. Daarbij hadden IJmond en regio Haarlemmermeer (samen met regio Eindhoven) de hoogste groeipercentages. Een deel van de groei is de directe keerzijde van de grote krimp in 2020. Voor IJmond spelen ook de staalpijzen een rol. Het CBS onderstreept dat, ondanks de groei in het tweede kwartaal van 2021, Amsterdam en regio Haarlemmermeer nog niet het productieniveau van vóór de coronacrisis hebben bereikt. In het tweede kwartaal van 2021 waren met name de industrie, horeca en de reisbranche de voornaamste aanjagers van het economisch herstel. Amstelland-Meerlanden profiteerde van het feit dat er weer meer vliegverkeer mogelijk is, waardoor de bedrijvigheid op en rond Schiphol duidelijk toenam. Een meer diepgaande analyse van sectorale en sub-regionale verschillen zijn, respectievelijk, te vinden in hoofdstuk 3 en 4.

### Kader 1.3 Gebruik van coronasteunmaatregelen

Bedrijven die als gevolg van de coronacrisis te maken hadden met omzetverlies, konden vanaf april 2020 aanspraak maken op de tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging Werkgelegenheid (NOW). Met financiële steun vanuit de overheid konden bedrijven personeel blijven doorbetalen, ook wanneer zij hun personeel niet (geheel) konden inzetten. Toekenningen van de NOW zijn daarmee een graadmeter van omzetverlies tijdens de coronacrisis.

Onderstaande tabel laat zien hoe intensief bedrijven gebruik hebben gemaakt van de steunregelingen. De tabel laat zien dat in de MRA relatief intensief gebruik is gemaakt van de NOW (met wat fluctuaties per steunronde), maar ook van de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo). Binnen de MRA is vervolgens ook

<sup>5</sup> CBS (25-08-2021). Economie in driekwart regio's weer op of boven niveau van voor coronacrisis.

weer een variatie te zien, waarbij het gebruik in met name Amsterdam en Amstelland-Meerlanden meer is dan in de overige regio's. Dit onderstreept het feit dat de economische klap van de coronacrisis het zwaarst was in de regio's Haarlemmermeer en Amsterdam. De economie van Haarlemmermeer is sterk afhankelijk van Schiphol. Toen het aantal vluchten drastisch terugliep op de luchthaven, nam ook de omzet in de luchtvaart, horeca en reisbemiddeling drastisch af. In Amsterdam hadden met name de sectoren Horeca en Cultuur, sport en recreatie het zwaar te verduren. Door het economisch belang van deze sectoren in Amsterdam, wogen de consequenties zwaarder mee voor de regionale economie.

#### Gebruik steunregelingen door bedrijven in Nederland en MRA

	1 of meer regelingen	NOW 1.0	NOW 2.0	NOW 3.1	NOW 3.2	NOW 3.3*	TOZO 1 en/of 2**
	aandeel in %						
Nederland	34,9	9,4	4,5	5,7	5,5	1,7	15,4
Metropoolregio Amsterdam	39,5	9,1	5,0	5,7	5,5	2,2	20,5
Amsterdam	44,1	9,5	5,9	6,3	6,1	2,8	25,4
Almere-Lelystad	39,1	8,2	3,8	4,7	4,5	1,5	19,4
Amstelland-Meerlanden	36,9	11,2	5,9	6,3	6,3	2,2	14,4
Zuid-Kennemerland	36,2	8,2	3,9	5,0	4,9	1,7	18,9
Zaanstreek-Waterland	35,6	7,9	4,0	4,8	4,9	1,6	17,4
IJmond	34,8	8,9	4,0	5,3	5,4	1,6	15,8
Gooi en Vechtstreek	33,0	7,8	3,8	4,6	4,5	1,6	15,1
Zaanstreek	36,9	7,9	3,9	4,6	4,7	1,5	17,2
Waterland	34,4	8,0	4,0	5,0	5,0	1,7	17,7
Overig Amstel-Meerlanden	36,7	9,7	5,3	5,8	5,9	2,1	16,2
Regio Haarlemmermeer	37,0	12,1	6,2	6,7	6,5	2,3	13,4
Almere	39,2	7,7	3,7	4,3	4,2	1,4	20,4
Lelystad	38,6	9,5	4,1	5,7	5,4	1,7	16,8

\* Regeling is nog open. Gegevens deelname sinds de openstelling van de regeling t/m 31 mei 2021.

\*\* Tozo 1 en 2 betreffen cijfers over maart tot en met september 2020. Het CBS typeert deze cijfers als 'indicatief'.

Bron: CBS, RVO, Belastingdienst, UWV, Techleap.nl, Qredits (bewerking TNO)





# 2

## Bevolking en arbeidsmarkt

- De coronacrisis heeft de arbeidsmarkt in de MRA iets ruimer gemaakt, maar deze gaat in 2021 weer richting krapte. In het tweede kwartaal van 2021 was de werkloosheid terug op het niveau van eind 2019 (3,2 procent van de beroepsbevolking) en was de vacaturegraad met 39 openstaande vacatures per 1.000 banen hoger dan in 2019.
- Steeds meer mensen verlaten de MRA om zich elders in Nederland te vestigen en deze groep is groter dan het aantal mensen uit andere Nederlandse regio's dat zich in de MRA vestigt. Tegelijkertijd neemt het buitenlandse migratiesaldo toe. Beide trends zijn door de coronacrisis enigszins afgeremd, maar zorgen nog altijd voor een veranderende bevolkingssamenstelling van de MRA.
- De stijging van de bruto-arbeidsparticipatie is door de coronacrisis gestagneerd. In de jaren daarvoor vertraagde de toename van de bruto-arbeidsparticipatie, mede door de Grote Recessie (2008-2013) en de steeds verder oplopende vergrijzing van de Nederlandse (beroeps)bevolking.
- Als gevolg van de coronacrisis bleven veel jongeren in 2020 studeren in plaats van zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. Hierdoor daalde de bruto-arbeidsparticipatie in deze groep met 2 procentpunt ten opzichte van 2019.
- Het aantal zzp'ers en hun aandeel in de MRA blijven stijgen, ongeacht de economische conjunctuur. Hun inkomen wordt wel sterk beïnvloed door krimp en groei, waardoor zzp'ers een groot deel van economische schokken opvangen; dit is waarschijnlijk ook van toepassing op de coronacrisis. De stijging van het aandeel zzp'ers is in de MRA groter dan landelijk en dit maakt de economie van de MRA zowel wendbaarder als kwetsbaarder.

## Kader 2.1 Definities arbeidsmarkt

Om de ontwikkeling van de beroepsbevolking in beeld te brengen, wordt de totale bevolking in de volgende categorieën ingedeeld, waarbij we internationaal gehanteerde definities volgen:

**Bevolking** alle personen ongeacht leeftijd.

**Potentiële beroepsbevolking** alle personen van 15 tot en met 74 jaar.

**Beroepsbevolking** alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn.

**Bruto-arbeidsparticipatie** beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking.

**Brutoparticipatie** afkorting van bruto-arbeidsparticipatie; zie hierboven.

**Werkzame beroepsbevolking** alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken, ongeacht de arbeidsduur per week.

**Werkloze beroepsbevolking** alle personen zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

**Werkloosheid** aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

**Niet-actieve bevolking** alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die niet werken of die officieel werkloos zijn.

**Overige bevolking** personen van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder.

**Migratieachtergrond** kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon verbonden is op basis van het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

**Westerse migratieachtergrond**<sup>1</sup> personen met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan.

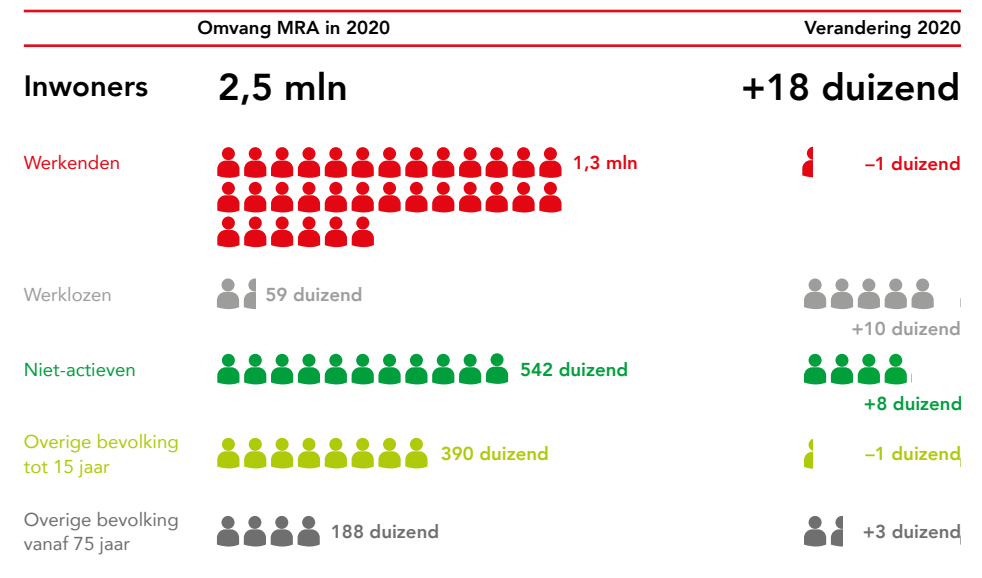
**Niet-westerse migratieachtergrond** personen met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

<sup>1</sup> Hier wordt gebruikgemaakt van de indeling die het CBS hanteert. Het CBS heroverweegt het gebruik van de hoofdingeling 'westers-niet westers', in lijn met het advies van de WRR hierover, zie Bovens e.a. (2021). De heroverweging van het gebruik van de termen 'westers/niet-westers' zal niet op korte termijn leiden tot aanpassing of afschaffing door het CBS van de op dit moment gebruikte begrippen. Voor meer informatie, zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/uitgelicht/het-gebruik-van-westers-niet-westers-door-het-cbs>.

De economie van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) is in 2020 relatief hard geraakt door de coronacrisis. Het bruto regionaal product (brp) kromp in 2020 met 7,1 procent, terwijl dit in 2019 nog groeide met 2,8 procent. De Nederlandse economie kromp in 2020 met 3,8 procent na een groei van 2,0 procent in 2019. Dit laat duidelijk zien dat de economie van de MRA veel harder is geraakt door de coronacrisis dan de landelijke economie. Het soort bedrijvigheid in de MRA (de sectorstructuur) is een belangrijke verklaring voor dit verschil: sectoren als Detailhandel, Vervoer en opslag (luchtvaart), Horeca (toerisme) en Cultuur, sport en recreatie zijn sterk geraakt door de coronacrisis en zijn ook relatief sterk vertegenwoordigd in de MRA (in hoofdstuk 3 gaan we dieper in op de sectorstructuur en de gevolgen van de coronacrisis daarop).

Als gevolg van de economische krimp daalde in 2020 de vraag naar werkenden en steeg de werkloosheid in de MRA met 10 duizend personen (zie figuur 2.1). Deze stijging zou sterker zijn geweest wanneer er in de coronacrisis geen steunpakketten zouden zijn ingezet

Figuur 2.1 Door de coronacrisis nam het aantal werklozen en niet-actieven toe



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

om bedrijven te ondersteunen bij het behoud van banen,<sup>2</sup> als niet een deel van de werkenden zich had teruggetrokken van de arbeidsmarkt en als niet een deel van de schoolverlaters had besloten om zich (nog) niet aan te bieden op de arbeidsmarkt. Het aantal mensen dat geen betaald werk uitvoert (niet-actieven) is in 2020 dan ook gestegen met 8 duizend (zie figuur 2.1). In 2019 was er nog sprake van een krappe arbeidsmarkt in de regio, hetgeen zich vertaalde in een toename van de arbeidsparticipatie en het aantal werkenden, en een daling van het aantal werklozen en niet-actieven. De economische krimp heeft de arbeidsmarkt tijdelijk iets ruimer gemaakt, maar gaat in 2021 alweer snel richting krapte. In het tweede kwartaal van 2021 was de werkloosheid terug op het niveau van eind 2019 (3,2 procent van de beroepsbevolking) en is de vacaturegraad zelfs hoger dan in 2019 (39 versus 33 openstaande vacatures per 1.000 banen).

Dit hoofdstuk beschrijft recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in termen van werkgelegenheid, arbeidsaanbod en werkloosheid. Daarnaast bespreken we welke segmenten van de arbeidsmarkt (naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en migratieachtergrond) het meest te lijden hebben gehad onder de coronacrisis.

## 2.1 Bevolking

### Omvang bevolking

De bevolking van de MRA groeide ten opzichte van 2019 met iets minder dan 1 procent en bestond in 2020 uit ruim 2,5 miljoen inwoners (zie figuur 2.1). In de MRA woont bijna 15 procent van de totale Nederlandse bevolking. De bevolkingsgroei in de MRA ligt met 0,6 tot 1,0 procent per jaar al sinds 2005 ruim boven de bevolkingsgroei van heel Nederland (0,3 tot 0,7 procent per jaar). De MRA is een aantrekkelijk gebied om zich te vestigen; voor studenten, voor jongvolwassenen die een gezin willen stichten en voor werkenden van binnen en (in recente jaren) ook van buiten Nederland (zie figuur 2.2). Ook voor de komende jaren verwachten het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) dat de bevolking in de MRA sneller toeneemt dan in de rest van Nederland. In die prognose zijn nog geen effecten van de coronacrisis meegenomen, zoals een mogelijk minder grote aantrekkingskracht van stedelijke gebieden (vanwege de bevolkingsdichtheid), het aantrekkelijker worden van gebieden buiten de grote steden door een toename

Tabel 2.1 Bevolkingsgroei MRA naar regio en periode

	2020**	2005-2008	2009-2013	2014-2020	2019	2020	2021*	2022*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %						
Nederland	17.442	0,3	0,4	0,5	0,7	0,6	0,3	0,4
Metropoolregio Amsterdam	2.548	0,6	0,9	0,9	1,0	0,7	1,1	0,8
Amsterdam	873	0,3	1,4	1,2	1,1	0,6	.	.
Amstelland-Meerlanden	355	1,4	0,9	0,9	1,2	1,0	.	.
Zaanstreek-Waterland	340	0,5	0,5	0,9	0,7	0,5	.	.
Almere-Lelystad	293	1,5	1,0	1,1	1,6	1,5	.	.
Gooi en Vechtstreek	258	0,0	0,2	0,7	0,8	0,8	.	.
Zuid-Kennemerland	231	0,1	1,1	0,7	0,8	0,4	.	.
IJmond	199	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	.	.

\* Prognose 2021 en 2022, alleen voor de gehele MRA.

\*\* Cijfers betreffen de gemiddelde omvang in 2020 ((omvang 1 januari + omvang 31 december) / 2).

NB Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

<sup>2</sup> Volgens modelsimulaties van het CPB was de werkloosheid in 2020 zonder de drie grootste steunmaatregelen (NOW, TVL en Tozo) gemiddeld tussen 0,7 en 2 procentpunt (65-180 duizend werklozen) hoger uitgekomen. Zie <https://www.cpb.nl/economische-analyse-steunpakket-2020>.

van thuiswerken of een lagere aantrekkingskracht van steden op internationale werknemers. Als deze effecten zich zouden voordoen, dan zullen die zich voor het grootste deel op de wat langere termijn manifesteren.

De grootste bevolkingsgroei binnen de MRA kwam ook in 2020 voor rekening van Almere-Lelystad (1,5 procent; zie tabel 2.1), waar al jaren sprake is van een relatief sterke bevolkingstoename als gevolg van de relatief grote beschikbaarheid van ruimte voor woningbouw. Ook de bevolkingsgroei in Amstelland-Meerlanden (1,0 procent in 2020) is voor een groot deel het gevolg van de relatief grote omvang van de woningbouw. Gooi en Vechtstreek kende in 2020 een hogere bevolkingsgroei dan gemiddeld in de MRA. Alle overige deelregio's, inclusief Amsterdam, hadden een bevolkingsgroei die rond of onder het landelijk gemiddelde lag.

### Natuurlijk verloop en migratie

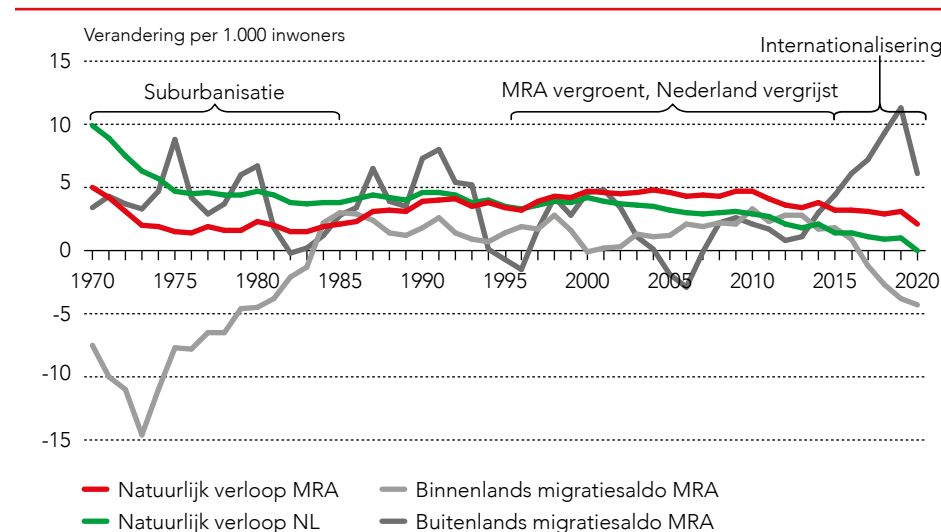
De toename van de bevolking bestaat uit het saldo van geboorte en sterfte (natuurlijk verloop) en de saldi van binnenlandse en buitenlandse migratie. Het natuurlijk verloop is al enige decennia een belangrijke, stabiele component in de bevolkingsgroei van de MRA, met sinds 1970 een toename van tussen de 1 en 5 personen per jaar per 1.000 inwoners (zie figuur 2.2). Tot 1996 lag het natuurlijk verloop in de MRA lager dan in de rest van Nederland, maar vanaf 1997 is dit in de MRA groter dan in de rest van Nederland, waar het natuurlijk verloop sterker wordt bepaald door vergrijzing van de bevolking. Jongeren en jonge gezinnen zagen de MRA in toenemende mate als een aantrekkelijke plek om te wonen en te werken. Voor (afgestudeerde) studenten biedt de MRA voldoende werk, terwijl hoofdzakelijk ouderen en oudere gezinnen de regio verlaten. Dit beeld is geheel in lijn met de mondiale trend van verstedelijking in de jaren negentig van de vorige eeuw en het eerste decennium van de huidige eeuw.

De kredietcrisis (2008-2013) lijkt een omslagpunt te zijn geweest voor de bevolkingssamenstelling van de MRA. De laatste paar jaar is het binnenlandse migratiesaldo negatief geworden bij een gelijktijdige (en grotere) toename van het buitenlandse migratiesaldo. Dit laat zien dat een groot deel van de bevolking vanaf de gezinsfase elk jaar

de MRA verlaat en dat de (woon)ruimte die daardoor beschikbaar komt niet alleen wordt ingenomen door studenten en werkenden uit andere Nederlandse regio's, maar steeds vaker door hoogopgeleide, buitenlandse en terugkerende migranten. Voor deze groep lijkt met name Amsterdam en omgeving een relatief aantrekkelijke vestigingsplaats te zijn geworden. Figuur 2.2 laat zien dat deze trend enigszins is afgeremd door de coronacrisis die het buitenlands migratiesaldo liet dalen in 2020; toch is het nog altijd hoger dan in de afgelopen paar decennia. Ook de trend van een afnemend binnenlands migratiesaldo is door de coronacrisis getemperd, maar er vertrekken nog altijd meer mensen uit de MRA naar elders in het land dan dat mensen uit andere Nederlandse regio's zich in de MRA vestigen.

Het hoge aantal buitenlandse migranten wordt vooral gedreven door een grote groei van het aantal migranten uit Europa (met name Polen

**Figuur 2.2 Corona zwakte de trends in binnenlands en buitenlands migratiesaldo af**  
Natuurlijk verloop (geboorte minus sterfte), binnenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met de rest van Nederland) en buitenlands migratiesaldo (saldo verhuizingen MRA met buitenland)\*



\* Definitieve realisatiecijfers. Cijfers betreffen het gemiddelde per jaar ((omvang 1 januari + 31 december) / 2).  
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)



en Turkije), gevolgd door Azië (met name India) en Afrika (met name Marokko). Globalisering, vergrijzing en economische groei bevorderen deze trend, terwijl vraag en aanbod van binnenlandse arbeid steeds minder goed op elkaar aansluiten. Internationale migratie houdt de arbeidsmarkt van de MRA relatief ruim, waardoor de economische mogelijkheden worden vergroot en loonstijgingen worden beperkt.

De aantrekkingskracht van de MRA in combinatie met beperkte mogelijkheden om de woonvoorraad uit te breiden, zorgde voor een steeds krappere woningmarkt in de regio. Daardoor zijn de huizenprijzen in de MRA tussen 2014 en 2020 veel sterker gestegen dan in Nederland, zoals in hoofdstuk 4 in detail wordt besproken. De sterke stijging van de huizenprijzen kan een belangrijke reden zijn voor werkenden in andere delen van Nederland om niet te verhuizen naar de MRA en voor inwoners van de MRA om juist naar andere delen van Nederland te verhuizen (zie paragraaf 2.5). Hun werk blijft echter in de MRA, zodat de inkomende pendel toeneemt (zie ook paragraaf 2.5).



## 2.2 Bruto-arbeidsparticipatie

### Omvang

De bruto-arbeidsparticipatie is de mate waarin mensen deelnemen aan het arbeidsproces of daar actief naar streven, ofwel de mate waarin de potentiële beroepsbevolking zich aanbiedt op de arbeidsmarkt.<sup>3</sup> De potentiële beroepsbevolking is de bevolking tussen 15 jaar en de pensioengerechtigde leeftijd, maar omdat de pensioengerechtigde leeftijd steeds verder oploopt, wordt de potentiële beroepsbevolking internationaal gemakshalve aangeduid met de bevolking van 15 tot en met 74 jaar. Het deel van de potentiële beroepsbevolking dat niet actief is op de arbeidsmarkt – dat wil zeggen geen betaald werk verricht en daar niet actief naar op zoek is – wordt aangeduid met de term ‘niet-actieven’ (zie kader 2.1 voor een overzicht van definities).

In 2020 bedroeg de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA 72,1 procent van de bevolking van 15 tot en met 74 jaar (zie figuur 2.3); dit is gelijk aan de brutoparticipatie in 2019. Dat betekent dat de verhouding tussen het aantal actieven en niet-actieven op de arbeidsmarkt tussen 2019 en 2020 gelijk is gebleven. De groei van het aantal actieven is gelijk aan het saldo van een daling van het aantal werkenden met 1 duizend plus een groei van het aantal werklozen met 10 duizend. Tegelijkertijd groeide het aantal niet-actieven met 8 duizend. Figuur 2.1 toont deze ontwikkeling. Het gaat hierbij steeds om personen die in de MRA wonen. Werkenden hebben minimaal 1 uur per week betaald werk, binnen of buiten de MRA. Omdat de potentiële beroepsbevolking (15 tot en met 74 jaar) ruimer is gedefinieerd dan de bevolking tot de pensioengerechtigde leeftijd (15 tot en met ongeveer 67 jaar), is de maximaal te bereiken bruto-arbeidsparticipatie in de ‘potentiële’ beroepsbevolking lager dan 100 procent (onder de veronderstelling dat mensen boven de pensioengerechtigde leeftijd niet allemaal meer volledig inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt).

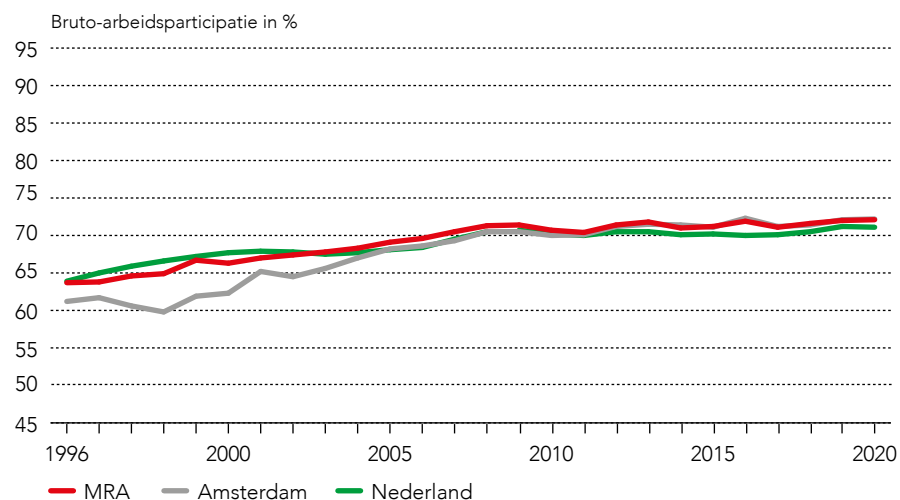
<sup>3</sup> De bruto-arbeidsparticipatie betreft het al dan niet participeren van personen op de arbeidsmarkt, niet het aantal uren dat zij werken. Die deeltijdfactor ligt in Nederland internationaal gezien op een relatief laag niveau en neemt nog altijd verder af.

De ruimte voor de inzet van extra arbeid is daarmee kleiner dan dat de bruto-arbeidsparticipatie van 72,1 procent suggereert. Die ruimte wordt in de loop van de tijd kleiner doordat de bevolking verder vergrijsd en een steeds groter deel van de bevolking zich tussen de pensioengerechtigde leeftijd en de leeftijd van 74 jaar bevindt. Daar staat tegenover dat deze groep gemiddeld steeds gezonder wordt en daarmee gemakkelijker inzetbaar blijft.

### Ontwikkeling

De stijging van de bruto-arbeidsparticipatie wordt al sinds de jaren zestig van de vorige eeuw grotendeels veroorzaakt door de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen, een ontwikkeling die nog altijd gaande is en wordt bevorderd door de groeiende mogelijkheden om in deeltijd te werken. Sinds 1995 werden de mogelijkheden om vervroegd met pensioen te gaan sterk afgebouwd, waardoor de bruto-arbeidsparticipatie vooral onder 55-plussers verder toenam. De laatste jaren is de toename van de bruto-arbeidsparticipatie vertraagd, mede door de kredietcrisis (2009-2013) en de steeds verder oplopende vergrijzing van de Nederlandse

**Figuur 2.3 Steeds minder rek in groei bruto-arbeidsparticipatie**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

(beroeps)bevolking. Daardoor maakt de groep ouderen met een gemiddeld lagere arbeidsparticipatie een steeds groter deel uit van de potentiële beroepsbevolking. Als gevolg van de coronacrisis is de stijging van de bruto-arbeidsparticipatie tot staan gebracht, zowel in de MRA als in Nederland (zie figuur 2.3).<sup>4</sup>

Figuur 2.4 laat zien dat zowel voor als na de kredietcrisis (2009-2013) het aantal werkenden in de MRA sterker toenam dan de omvang van de potentiële beroepsbevolking.<sup>5</sup> Hierdoor neemt de bruto-arbeidsparticipatie toe. Tijdens en na de kredietcrisis is er sprake van een lagere toename van de beroepsbevolking dan van de potentiële beroepsbevolking. Het verschil is echter te klein om te zorgen voor een daling van de bruto-arbeidsparticipatie. Sinds 2009 behoren van elke 100 extra personen in de potentiële beroepsbevolking er steeds meer dan 70 tot de (werkzame of werkloze) beroepsbevolking. In het jaar 2020 is de bruto-arbeidsparticipatie gelijk gebleven, omdat de groei van het aantal werkenden en werklozen samen ongeveer gelijk was aan 70 procent van de groei van de potentiële beroepsbevolking. Bij een constante brutoparticipatie betekent bevolkingsgroei ook een toename van het aantal niet-inactieven, zoals blijkt uit figuur 2.4.

Wat wellicht minder duidelijk zichtbaar is in figuur 2.3, is dat de bruto-arbeidsparticipatie zich in de MRA – en in de stad Amsterdam in het bijzonder – sinds 1995 sterker ontwikkelde dan de bruto-arbeidsparticipatie in de rest van Nederland. Dit heeft verschillende oorzaken. De belangrijkste is dat de economie van Amsterdam en die van de MRA sinds 1995 sterker groeiden dan de economie van de

<sup>4</sup> In deze Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam zijn gegevens over bruto-arbeidsparticipatie en werkloosheid van de periode 2003-2020 aangevuld met gegevens van de periode 1995-2012. Deze cijfers van een eerdere periode hebben een andere definitie, namelijk de bevolking van 15 tot en met 64 jaar met betaald werk van meer dan 12 uur per week. De huidige definitie is ruimer, namelijk de bevolking van 15 tot en met 74 jaar met betaald werk van meer dan 1 uur per week. Voor de potentiële beroepsbevolking, beroepsbevolking, werkzame beroepsbevolking en werkloosheid zijn de gegevens vóór 2003 gecorrigeerd voor deze breuk, zodat een aansluitende tijdreeks voor de periode 1995-2020 is verkregen.

<sup>5</sup> Ter herinnering: de potentiële beroepsbevolking omvat iedereen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die werkt (werkzame beroepsbevolking), werkloos is (werkloze beroepsbevolking) of niet participeert op de arbeidsmarkt (niet-actieve beroepsbevolking). Het verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de beroepsbevolking is het aantal niet-actieven; het verschil tussen de beroepsbevolking en de werkende beroepsbevolking is het aantal werklozen. Zie kader 2.1 voor een overzicht van definities.

rest van Nederland, als gevolg van een concentratie van economische activiteiten. Daardoor werden de stad en de regio aantrekkelijker voor werkenden, ook om in te wonen. Dit is terug te zien in de leeftijdsopbouw van de bevolking in de MRA, die gemiddeld jonger werd in vergelijking met de bevolking in de rest van Nederland. Door deze ontwikkelingen had ook de vergrijzing minder invloed op de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA in vergelijking met die in de rest van Nederland.

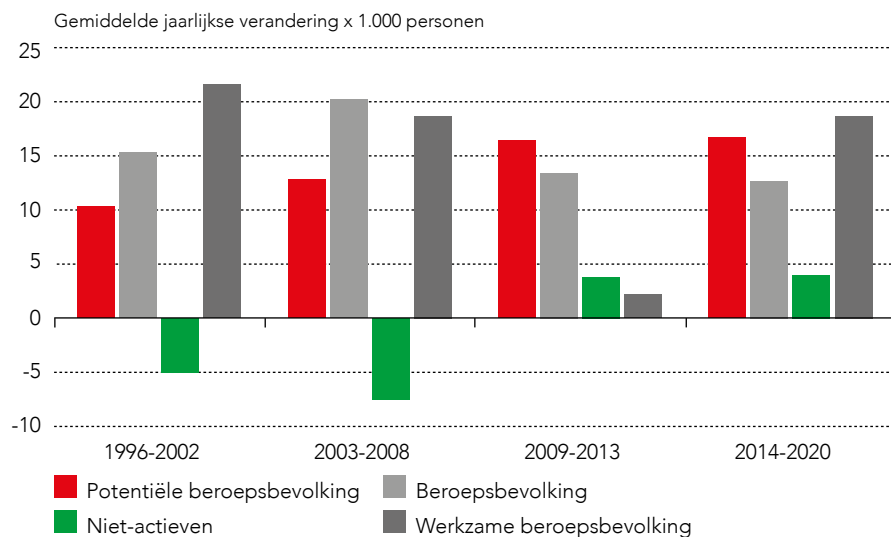
### Arbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht

De bruto-arbeidsparticipatie ligt in de oudste leeftijdsgroep (45 tot en met 74 jaar) het laagst (62 procent in 2020), waardoor de gemiddelde arbeidsparticipatie lager zou worden bij een toename van het aandeel ouderen in de potentiële beroepsbevolking (vergrijzing). Zoals figuur 2.5 laat zien, wordt die ontwikkeling gecompenseerd door een toename van de arbeidsparticipatie sinds 2003 in alle onderscheiden leeftijdscategorieën. De sterkste groei in bruto-arbeidsparticipatie vindt bovendien plaats in de oudste leeftijdsgroep. Het hoogste niveau

van arbeidsparticipatie wordt gevonden bij de groep 25- tot 45-jarigen (88 procent in 2020). Bij jongeren onder de 25 jaar is de gemiddelde bruto-arbeidsparticipatie met 64 procent in 2020 nog altijd hoger dan bij de oudste leeftijdsgroep, ondanks het feit dat een groot deel van de jongeren nog actief is in het initieel onderwijs. Als gevolg van de coronacrisis hebben jongeren in 2020 er vaker voor gekozen om door te studeren in plaats van zich aan te bieden op de arbeidsmarkt, waardoor de bruto-arbeidsparticipatie in deze groep ten opzichte van 2019 met 2 procentpunt daalde.

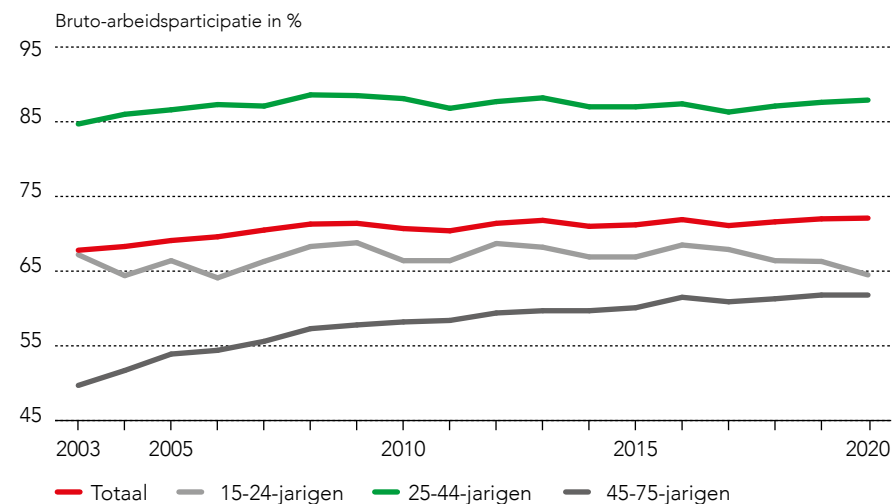
Het verschil in bruto-arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen is in de afgelopen jaren langzaam kleiner geworden. Bedroeg de bruto-arbeidsparticipatie in 2003 nog 75 procent voor mannen en 61 procent voor vrouwen, in 2020 liep deze op tot respectievelijk 76 en 68 procent. Vanaf het uitbreken van de kredietcrisis werd het tempo van de toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen (ten opzichte van mannen) wel trager.

**Figuur 2.4 Werkzame beroepsbevolking groeit sneller dan de potentiële beroepsbevolking**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

**Figuur 2.5 Bruto-arbeidsparticipatie in MRA daalde in 2020 alleen onder jongeren tot 24 jaar**

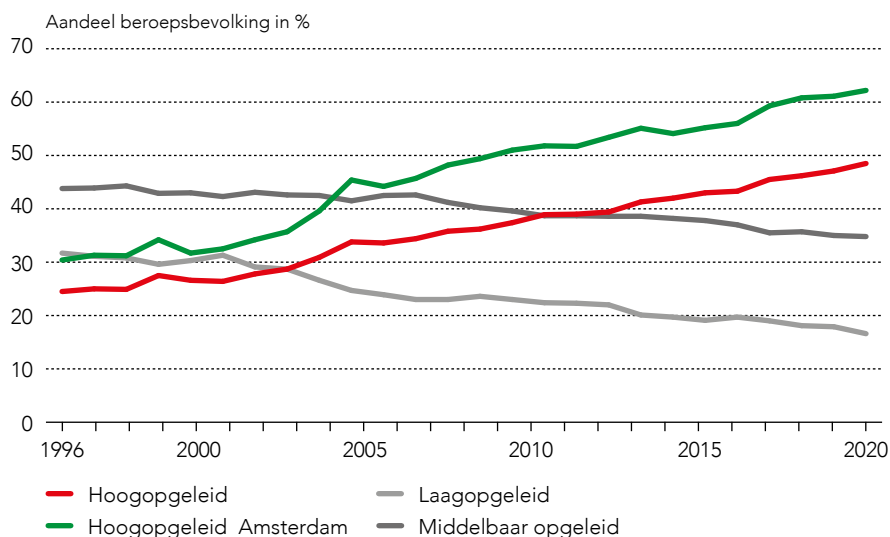


Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

## Arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau

Hoewel de bruto-arbeidsparticipatie in de MRA sinds 2003 voor zowel laag-, middelbaar als hoogopgeleiden redelijk constant is gebleven, nam de totale arbeidsparticipatie toch toe. Dit kan worden verklaard door het aandeel hoogopgeleiden dat in zijn totaal steeds groter wordt, ten koste van het aandeel laagopgeleiden (zie figuur 2.6). Hoogopgeleiden kennen gemiddeld een hogere bruto-arbeidsparticipatie (85 procent in 2020) dan middelbaar opgeleiden (73 procent in 2020) en laagopgeleiden (50 procent in 2020; zie tabel 2.2). In 1995 was de beroepsbevolking van de MRA nog overwegend middelbaar opgeleid (44 procent van de beroepsbevolking), laagopgeleiden volgden met 32 procent en hoogopgeleiden maakten 24 procent uit van de beroepsbevolking. In 2020 bestond de beroepsbevolking van de MRA voor bijna de helft uit hoogopgeleiden. Het aandeel middelbaar opgeleiden was afgenomen naar 34 procent; het aandeel laagopgeleiden naar 17 procent. Laagopgeleiden zijn relatief sterk vertegenwoordigd in de oudste leeftijdscategorie, omdat met elke generatie het gemid-

Figuur 2.6 De beroepsbevolking van de MRA is steeds hoger opgeleid



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

delde opleidingsniveau toeneemt (ieder jaar komen er relatief meer hoogopgeleide jongeren bij). Deze trend is in Amsterdam nog sterker zichtbaar dan in de MRA als geheel.

## Arbeidsparticipatie naar migratieachtergrond<sup>6</sup>

De bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond ligt enkele procentpunten lager dan die van inwoners zonder migratieachtergrond: 69 versus 73 procent in 2020 (zie figuur 2.7). Dit verschil werd tussen 2003 en 2020 kleiner (61 versus 69 procent in 2003). Tegelijkertijd valt op dat de bruto-arbeidsparticipatie van inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond in tegenstelling tot die van andere inwoners van de MRA, vanaf 2013 substantieel daalde en pas vanaf 2017 weer meestijgt met die van de rest van de beroepsbevolking. De bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een westerse migratieachtergrond ligt juist hoger dan die van inwoners zonder migratieachtergrond (75 versus 73 procent in 2020). Voor deze groep geldt dat ze relatief gemakkelijk ons land kunnen binnenkomen en verlaten<sup>7</sup>, waardoor een bepaald deel van deze groep specifiek voor werk naar de regio komt. Dit zorgt ervoor dat de arbeidsparticipatie in deze groep relatief hoog ligt. Een vergelijking tussen de drie groepen laat zien dat de kredietcrisis (2009-2013) een grotere impact had op inwoners met een niet-westerse of westerse migratieachtergrond dan op inwoners zonder migratieachtergrond. Dit betekent dat inwoners met een migratieachtergrond over het algemeen een minder gunstige positie op de arbeidsmarkt hebben in tijden van laagconjunctuur. Des te opvallender is het dat de bruto-arbeidsparticipatie van inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond als enige van deze drie groepen steeg in 2020. De coronacrisis lijkt daarmee weinig invloed te hebben op de inhaalslag die niet-westerse arbeidsmigranten sinds de kredietcrisis aan het maken zijn ten aanzien

<sup>6</sup> Zie voetnoot 1 voor een toelichting op het gebruik van het onderscheid tussen westerse en niet-westerse migratieachtergrond.

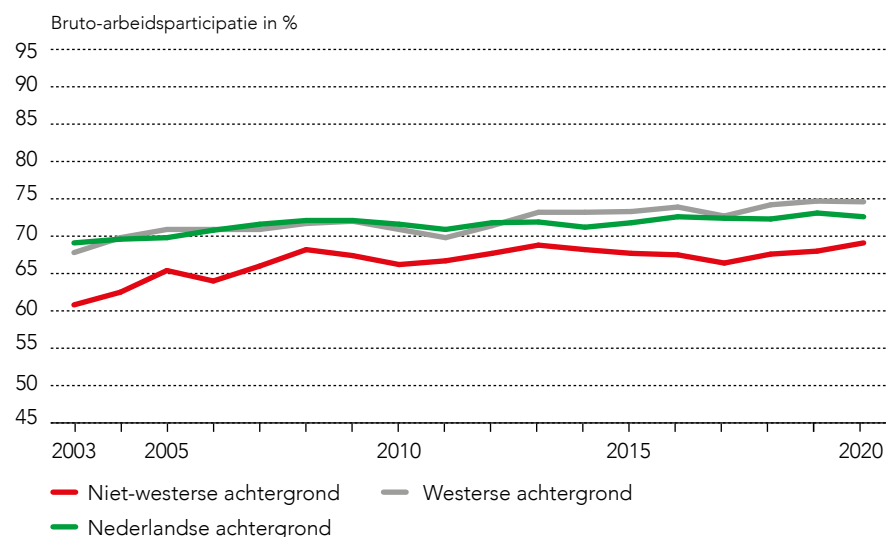
<sup>7</sup> Voor werknemers uit de Europese Unie (EU) geldt vrij verkeer van personen. Daarnaast zijn er verschillende specifieke bilaterale verdragen met Japan, de Verenigde Staten en bijvoorbeeld Turkije over de toelating en het verblijf in Nederland (respectievelijk Handels-, Vriendschap- en Associatieverdragen). Voor kenniswerkers van buiten de EU geldt de Kennismigrantenregeling die immigratie relatief gemakkelijk en efficiënt maakt.

van hun bruto-arbeidsparticipatie. Deze participatie ligt onder inwoners met een migratieachtergrond in de MRA bovendien al hoger dan landelijk: van inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond is de bruto-arbeidsparticipatie 69 procent in de MRA versus 67 procent landelijk, van inwoners met een westerse migratieachtergrond is deze 75 procent in de MRA versus 71 procent landelijk (zie tabel 2.2). De MRA biedt in tijden van hoogconjunctuur relatief goede kansen voor mensen uit alle delen van de wereld, al blijft de positie van mensen met een migratieachtergrond in tijden van langdurige laagconjunctuur kwetsbaar.

### Zelfstandigen zonder personeel

De werkende beroepsbevolking in de MRA bestaat in toenemende mate uit zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). Uitgedrukt in een percentage van de potentiële beroepsbevolking (bevolking van 15 tot en met 74 jaar) is dat aandeel tussen 2007 en 2019 toegenomen van 6,0 naar 9,1 procent (zie figuur 2.8). Dit is een

**Figuur 2.7 Arbeidsparticipatie niet-westerse inwoners MRA is bezig met een inhaalslag**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

sterkere groei dan landelijk, waar dit aandeel in 2019 uitkwam op 7,4 procent. Amsterdam kent binnen de MRA tussen 2007 en 2019 zowel het hoogste aandeel zzp'ers als de sterkste toename van dit aandeel. Inmiddels werkt bijna 11 procent van de potentiële beroepsbevolking in Amsterdam als zzp'er. De toename van het aantal zzp'ers lijkt nauwelijks te worden beïnvloed door de economische conjunctuur. Zowel tijdens de kredietcrisis (2009-2013) als in de jaren van economische voorspoed die daarop volgden, is het aandeel zzp'ers in ongeveer hetzelfde tempo gegroeid, zowel in de MRA als landelijk (met uitzondering van een lichte dip in 2010). Gedurende de kredietcrisis werd het zelfstandig ondernemerschap bij een dalend aantal banen vaak gezien als alternatief voor het werknemerschap. Voor en na de kredietcrisis bood het zelfstandig ondernemerschap voor veel werkenden grote mogelijkheden om meer invloed te kunnen uitoefenen op werkzaamheden en inkomen. Voor een ander deel

**Tabel 2.2 Bruto-participatie, werkloosheid en niet-actieven naar achtergrondkenmerken, 2020**

	Brutoparticipatie		Werkloosheid		Niet-actieven	Werklozen
	MRA	Nederland	MRA	Nederland	MRA	MRA
	%		%		x 1.000	
Totaal	72	71	4,2	3,8	542	59
Laagopgeleiden	50	51	7,0	6,8	231	16
Middelbaar opgeleiden	73	74	3,8	3,7	181	18
Hoogopgeleiden	85	84	2,2	2,6	117	15
Nederlandse achtergrond	73	72	2,7	3,0	323	23
Niet-westerse achtergrond	69	67	6,8	8,2	137	21
Westerse achtergrond	75	71	2,8	4,7	72	6
Mannen	76	75	4,0	3,7	227	29
Vrouwen	68	67	4,1	4,0	313	27
15-24-jarigen	64	69	8,7	9,1	100	17
25-44-jarigen	88	88	3,3	3,3	84	21
45-74-jarigen	62	61	2,1	2,4	354	12

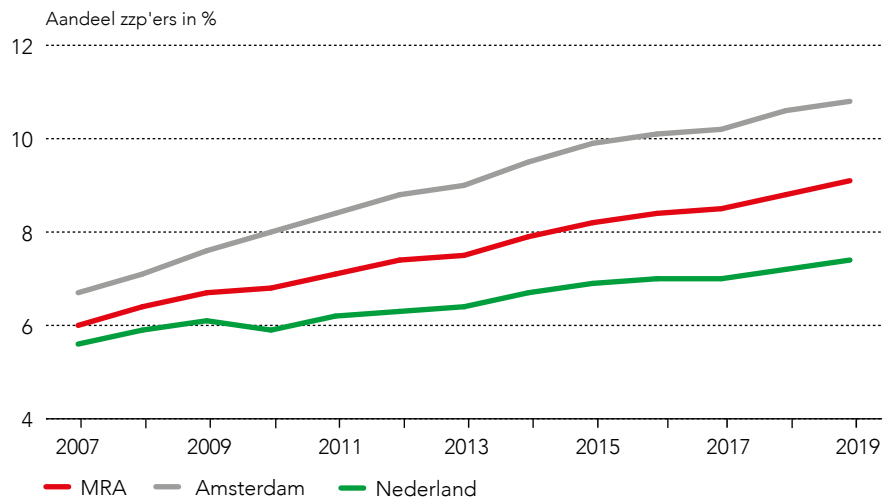
NB Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

werd zelfstandig ondernemerschap gestimuleerd door werkgevers die via het opdrachtgeverschap de risico's op vraaguitval, ziekte en arbeidsongeschiktheid meer bij de werkende konden leggen.

Tijdens de kredietcrisis waren het vooral de individuele inkomsten uit het zelfstandig ondernemerschap die terugliepen. Het mediane inkomen<sup>8</sup> dat zzp'ers met hun activiteiten verdienen, daalde sterk in zowel 2009 – na de eerste economische dip eind 2008 – als in de periode 2012-2013, na de tweede economische dip in 2012 (zie figuur 2.9). Vanaf 2014 is er juist sprake van een sterke ontwikkeling van het mediane inkomen uit zelfstandig ondernemerschap. De economische conjunctuur heeft dus niet zozeer invloed op het aantal zzp'ers, maar des te meer op het inkomen dat zij met hun zelfstandig

**Figuur 2.8 Het aandeel zzp'ers in de MRA, met name in Amsterdam, stijgt sterker dan landelijk**



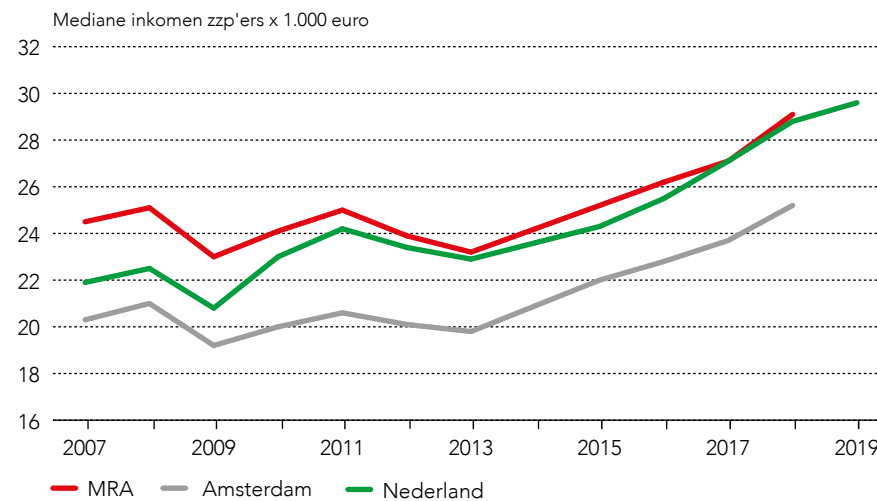
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

<sup>8</sup> Het mediane inkomen is het inkomen waarbij de ene helft van de populatie minder verdient en de andere helft meer. Dit is een betere indicator van de inkomensontwikkeling dan het gemiddelde, omdat het gemiddelde inkomen veel sterker wordt beïnvloed door de hoogste inkomens, waardoor dat gemiddelde verhoudingsgewijs meer zegt over de hoge inkomens dan over de lage inkomens in de populatie.

ondernemerschap verdienen. Daarmee vangen zzp'ers een groot deel van de klappen van een economische crisis op. Dit zal naar verwachting niet anders zijn tijdens de coronacrisis, maar hier zijn nog geen gegevens over bekend. Een groter aandeel zzp'ers maakt de regionale economie veerkrachtig: de inzet van arbeid is snel aan te passen aan de vraag en zzp'ers weten na een crisis doorgaans ook snel weer meer werk en inkomen te vergaren. Dat gaat wel ten koste van het inkomen en de sociaaleconomische situatie van de zzp'ers. Vooral degenen met beperkte inkomsten uit het zzp-schap kunnen teruglopende inkomsten in laagconjunctuur minder gemakkelijk opvangen. Dat maakt een regionale economie met relatief veel zzp'ers ook kwetsbaar.

In de MRA – en met name in Amsterdam – spelen deze wendbaarheid én kwetsbaarheid sterker dan landelijk, omdat het aandeel zzp'ers daar groter is. Daarnaast werken zzp'ers in de MRA gedeeltelijk in andere sectoren dan landelijk, waardoor de gevolgen voor de werkgelegenheid en het inkomen voor deze groep anders zijn. Tabel

**Figuur 2.9 Inkomen zelfstandigen daalt in laagconjunctuur en stijgt in hoogconjunctuur**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

2.3 vergelijkt de verdeling van zzp'ers over sectoren tussen de MRA, Amsterdam en Nederland. In de MRA werkt meer dan een derde van alle zzp'ers in de Specialistische zakelijke diensten en in Cultuur, sport en recreatie. Deze twee sectoren zijn sterk geraakt door de coronacrisis. De gevolgen van de coronacrisis voor de sector Cultuur, sport en recreatie worden vooral gevoeld in Amsterdam, waar deze sector relatief groot is en een relatief groot aandeel zzp'ers kent.

Tabel 2.3 Aandeel zzp'ers in MRA, Amsterdam en Nederland per sector, 2019

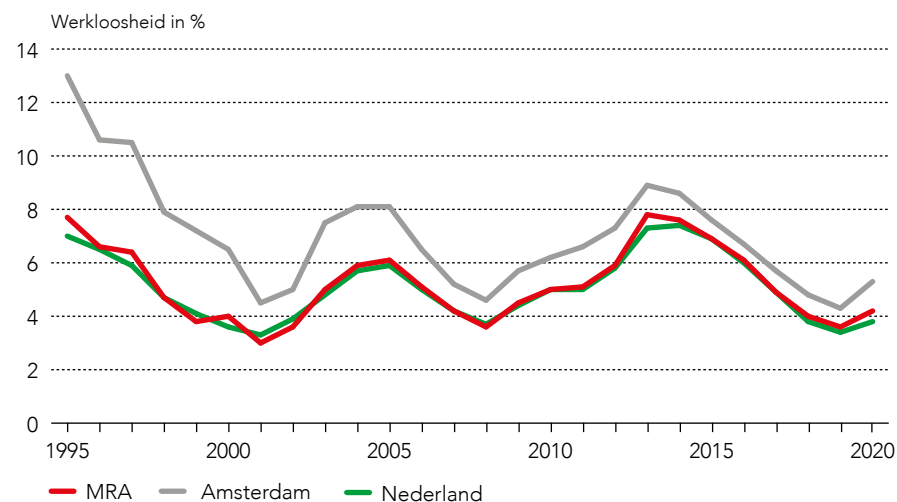
	MRA	Amsterdam	Nederland
	aandeel in %		
Zakelijke diensten	27,7	30,2	21,8
Bouw	11,7	6,7	14,5
Cultuur, sport en recreatie	8,6	14,0	5,0
Zorg	8,5	7,5	10,5
Groot- en detailhandel	7,4	5,9	9,0
Informatie en communicatie	6,7	8,4	4,2
Financiële diensten	5,4	4,4	5,4
Onderwijs	5,0	5,3	4,4
Overige diensten	4,9	3,7	6,0
Overige zakelijke diensten	4,6	3,9	4,0
Vervoer en opslag	4,3	5,4	2,8
Industrie	2,3	1,8	3,1
Horeca	2,1	2,3	2,0
Landbouw	1,0	0,1	6,4
Overige sectoren	1,0	0,8	1,1

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

## 2.3 Werkloosheid

Mensen zijn officieel werkloos als ze zonder betaald werk zitten, recent naar werk hebben gezocht en direct voor werk beschikbaar zijn. Als gevolg van de coronacrisis nam de werkloosheid na een jarenlange daling in 2020 weer toe. In de MRA gaat het om een stijging van 49 naar 59 duizend inwoners die werkloos zijn. Daarmee is het werkloosheidspercentage toegenomen van 3,6 procent naar 4,2 procent van de totale beroepsbevolking (werkenden en werklozen samen). Inmiddels is duidelijk dat de toename van de werkloosheid tijdelijk was en het werkloosheidspercentage in 2021 terugveert naar het oude niveau van 2019: landelijk van 4,5 procent in juli 2020 naar 3,1 procent in juli 2021. Daarmee ligt de werkloosheid, ondanks de coronacrisis, maar net boven het lage niveau van 2001 (3,0 procent). Destijds was de bruto-arbeidsparticipatie substantieel lager en waren er dus meer mensen in potentie beschikbaar voor de arbeidsmarkt dan nu. Ook vlak voor de coronacrisis was de schaarste aan personeel al in verschillende sectoren van de MRA voelbaar en leidde deze tot een toename van het woon-werkverkeer (zie paragraaf 2.5), een groei van

Figuur 2.10 Werkloosheid nam in 2020 toe in zowel de MRA als Nederland



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

de buitenlandse migratie (zie paragraaf 2.1) en een verhoging van de arbeidsparticipatie (zie paragraaf 2.2). In 2020 gold dit nog altijd voor verschillende sectoren zoals Informatie en communicatie, (technische) Industrie en Zorg, maar deze ontwikkeling werd verhuld doordat andere sectoren sterk werden geraakt door de coronacrisis. Nu de economie snel herstelt, daalt de werkloosheid in rap tempo en wordt de schaarste op de arbeidsmarkt opnieuw zichtbaar.

Figuur 2.10 laat zien dat het werkloosheidspercentage sterk meebeweegt met de conjunctuur. De langdurige periode van hoogconjunctuur sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw zorgde voor een sterke daling van de werkloosheid, totdat begin van deze eeuw het knappen van de internetbubbel tot stagnatie en stijgende werkloosheid leidde. Vanaf 2005 was er weer sprake van een flinke economische groei en een dalend werkloosheidspercentage. Hieraan kwam een einde met het ontstaan van de kredietcrisis vanaf 2008. Sinds 2014 is er weer sprake van een afname van de werkloosheid. Ook deze daling kwam ten einde, dit keer als gevolg van de economische neergang tijdens de coronacrisis in 2020; deze lijkt echter vooralsnog van tijdelijke duur te zijn geweest.

### Werkloosheid naar leeftijd en geslacht

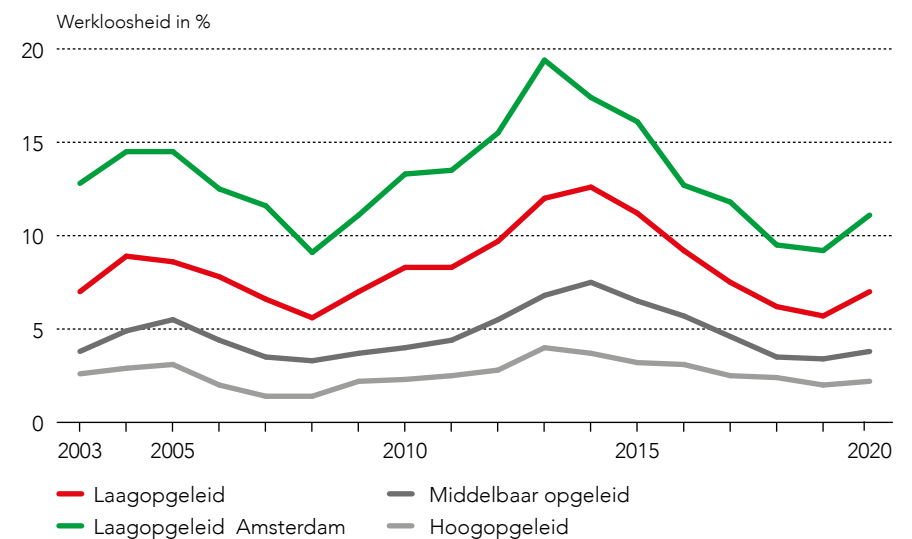
Het werkloosheidspercentage van 4,2 procent in de MRA in 2020 is het gemiddelde van drie groepen: het werkloosheidspercentage van 8,7 procent voor de groep jongeren tot 25 jaar, de veel lagere werkloosheidspercentages voor de leeftijdsgroep 25 tot en met 44 jaar (3,3 procent) en tot slot de leeftijdsgroep 45 tot en met 74 jaar (2,1 procent; zie tabel 2.2). Vergeleken met 2019 is de werkloosheid onder jongeren in 2020 sterk gestegen (deze was 5,0 procent) en die van ouderen juist gedaald (deze was 2,5 procent). Dit laat zien dat de coronacrisis vooral de nieuwe instroom op de arbeidsmarkt raakte. Het ontstaan van nieuwe banen bleef achter bij het opheffen van oude banen, vooral in sectoren die sterk zijn geraakt door de coronacrisis (Horeca, Cultuur, sport en recreatie en Detailhandel) en waar relatief veel jongeren werken. Voor jongeren geldt sowieso dat zij vaak nog in een overgang zitten van de opleiding via 'startbanen' naar 'hartbanen', en de nodige werkervaring missen. Vooral voor jongeren zonder startkwalificatie is werkervaring belangrijk om het ontbreken van diploma's te compenseren. Bij de oudere leeftijdsgroepen

laat het werkloosheidspercentage van minder dan 3 procent zien dat er vooral sprake is van frictiewerkloosheid en nauwelijks van structurele werkloosheid, een teken dat de arbeidsmarkt in de MRA ook in 2020 nog behoorlijk krap was. In vergelijking met de rest van Nederland liggen de werkloosheidspercentages in de MRA voor alle leeftijdsgroepen lager. Uit een vergelijking tussen mannen en vrouwen blijkt dat het werkloosheidspercentage onder vrouwen in 2020 sterker is gestegen dan onder mannen, omdat vrouwen vaker in tijdelijke functies werkzaam zijn en oververtegenwoordigd zijn in sectoren die sterker zijn geraakt door de coronacrisis.

### Werkloosheid naar opleidingsniveau

Er zijn grote verschillen in werkloosheidspercentages naar opleidingsniveau. Deze verschillen worden sterk beïnvloed door conjuncturele ontwikkelingen. Figuur 2.11 laat zien dat laagopgeleiden met betrekking tot werkloosheid veel meer te lijden hebben onder perioden van economische neergang dan middelbaar opgeleiden. Laatstgenoemden hebben hier weer meer onder te lijden dan hoogopgeleiden. Onder

Figuur 2.11 Werkloosheid laagopgeleiden varieert sterker met conjunctuur



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)



deze laatste groep is het werkloosheidspercentage in de MRA sinds 2003 redelijk stabiel, namelijk rond 2,5 procent (dit varieert tussen 1,4 procent in 2008 en 3,7 procent in 2013). Voor de groep laagopgeleiden in de MRA varieerde in dezelfde periode het werkloosheidspercentage tussen 5,6 procent in 2008 en 12,6 procent in 2014. Voor laagopgeleiden in Amsterdam was dit respectievelijk 9,1 procent in 2008 en 19,4 procent in 2013. In tijden van economische neergang wordt als eerste afscheid genomen van tijdelijk en gemakkelijk te vervangen personeel. In perioden van economische groei vindt deze groep ook weer snel de weg terug naar de arbeidsmarkt. Zo lag het werkloosheidspercentage onder laag- en middelbaar opgeleiden in 2019 vrijwel op hetzelfde niveau als voor de kredietcrisis in 2008. De tijdelijke groei van de werkloosheid in 2020 als gevolg van de coronacrisis betreft vooral de laagopgeleiden. Als gevolg van de flexibilisering van de arbeidsmarkt, zal een steeds grotere groep werkenden (werknemers en zelfstandigen) te maken krijgen met de gevolgen van conjuncturele golfbewegingen. Vooral laag- en middelbaar opgeleiden vormen zo een flexibel reservoir van arbeid om conjuncturele schokken op te vangen. Hierdoor zorgen zij voor een sterke veerkracht van de regionale economie. Dat is ook terug te zien in de gevolgen van de coronacrisis: de werkloosheid onder deze groepen nam eerst relatief snel toe maar daalde ook weer snel toen het economische herstel inzette nadat de pandemie in Nederland enigszins ging luwen.

### **Werkloosheid naar migratieachtergrond**

Opgedeeld naar migratieachtergrond, kennen inwoners van de MRA met een niet-westerse migratieachtergrond de hoogste werkloosheid (6,8 procent in 2020), meer dan twee keer hoger dan onder inwoners zonder migratieachtergrond (2,7 procent in 2020) of met een westerse migratieachtergrond (2,8 procent in 2020; zie tabel 2.2). Verschillen worden vooral veroorzaakt door het opleidingsniveau en het feit dat werkenden met een westerse migratieachtergrond vaak specifiek en uitsluitend naar Nederland komen voor werk. Van de drie groepen nam de werkloosheid tijdens de coronacrisis overigens het sterkst toe bij inwoners met een westerse migratieachtergrond. In vergelijking met de rest van Nederland zijn de werkloosheidspercentages in de MRA onder alle herkomstgroepen lager. Dit geldt in het bijzonder voor mensen met een westerse migratieachtergrond (2,8 versus 4,7 procent in 2020), waar de MRA een relatief sterke aantrekkingskracht op lijkt te hebben.

### **Ontwikkelingen op korte termijn**

De coronacrisis heeft in 2020 een zware wissel getrokken op de economische groei van Nederland en op die van de MRA in het bijzonder. Vooral de lockdown in het voorjaar van 2020 heeft gezorgd voor een uitval van aanbod van producten en diensten, waarna door dalende inkomsten ook de vraag naar producten en diensten afnam. Het Centraal Planbureau (CPB) voorspelde in de Macro Economische Verkenning 2021 een krimp van de economie van 5,0 procent in 2020 en een toename van de werkloosheid tot 3,6 procent. Beide voorspellingen zijn bij benadering uitgekomen. Die relatief geringe stijging van de werkloosheid op korte termijn werd door het CPB toegeschreven aan enerzijds de steunmaatregelen van de regering (die vooral werknemers met een vast contract op korte termijn beschermden tegen baan- en inkomensverlies) en anderzijds aan het zich niet langer aanbieden op de arbeidsmarkt van voornamelijk flexibele werknemers die werkloos zijn geworden vanwege de slechte vooruitzichten op een baan op korte termijn. Dat blijkt in de praktijk ook het geval. Het aandeel niet-actieven in de potentiële beroepsbevolking nam immers toe (zie figuur 2.1). Daardoor daalde het arbeidsaanbod gedeeltelijk mee met het aantal banen.

De MRA is in vergelijking met de rest van Nederland relatief zwaar getroffen door de coronacrisis, omdat het aandeel van de private dienstverlening (met name Specialistische zakelijke diensten, Detailhandel, Vervoer en opslag (luchtvaart), Horeca (toerisme) en Cultuur, sport en recreatie) daar aanzienlijk sterker is vertegenwoordigd dan landelijk. De private dienstverlening heeft relatief veel hinder ondervonden van de contactbeperkende maatregelen en vraaguitval. Dat geldt natuurlijk vooral in de regio's binnen de MRA waar de betreffende sectoren groter zijn, zoals Amsterdam en Amstelland-Meerlanden (Schiphol). In deze sectoren werken bovendien meer mensen uit relatief kwetsbare groepen, zoals laagopgeleiden, jongeren, migranten, mensen met een tijdelijk contract en zzp'ers. Deze groepen hebben relatief weinig gebruik kunnen maken van de steunmaatregelen van de regering, hebben minder werkzekerheid en zijn vaak afhankelijk van nieuwe vacatures en nieuwe opdrachten die gedurende de coronacrisis minder voorhanden zijn. Daardoor zijn de gevolgen voor de werkgelegenheid sneller zichtbaar geworden in de MRA dan landelijk, met een sneller

stijgende werkloosheid, lagere inkomens en een sneller krimpde beroepsbevolking als gevolg. Omdat deze groepen bij herstel van de economie vaak langer dan gemiddeld zoeken naar werk, moet er ook rekening mee worden gehouden dat de daling van de werkloosheid en de economische groei in de MRA trager kan verlopen dan landelijk.

Voor de langere termijn zijn economische ontwikkelingen afhankelijk van de ernst van vervolggolven van de coronapandemie en de maatregelen die worden genomen om verdere besmettingen te voorkomen. Als gevolg van de tweede golf voorspelde het CPB (2020) een economische krimp die zou kunnen oplopen tot 3 procent in 2021, en een stijging van de werkloosheid tot 10 procent van de beroepsbevolking. Die voorspellingen komen bij lange na niet uit nu de economie snel herstelt en de werkloosheid sterk terugloopt. Toch blijft er ondanks een breed vaccinatieprogramma onzekerheid over het vervolg van de pandemie en de gevolgen voor de (wereld)economie.



## 2.4 Veranderingen in het arbeidsaanbod

In 2020 is de beroepsbevolking in de MRA, en daarmee het arbeidsaanbod, met 9 duizend personen afgenomen tot onder de 1,4 miljoen personen. Daarmee reageert het arbeidsaanbod op de teruggelopen arbeidsvraag als gevolg van de coronacrisis. Tabel 2.4 laat zien hoe het arbeidsaanbod is verdeeld over laag-, middelbaar en hoogopgeleiden. Het arbeidsaanbod maakt 72 procent uit van de totale potentiële beroepsbevolking, bij laagopgeleiden is dat ongeveer 50 procent en bij hoogopgeleiden 85 procent. Dat betekent dat de helft van alle laagopgeleiden niet-actief is op de arbeidsmarkt van de MRA. Bij middelbaar opgeleiden is dat ruim 25 procent, bij hoogopgeleiden 15 procent. 'Niet-actief' heeft alleen betrekking op betaald werk, omdat een deel van de groep niet-actieven wel degelijk actief kan zijn door bijvoorbeeld een opleiding te volgen, vrijwilligerswerk te doen of mantelzorg te bieden. Een deel van deze groep heeft weinig kansen op de arbeidsmarkt door gebrek aan kennis of vaardigheden (mismatch) of is ontmoedigd om arbeid aan te bieden door eerdere negatieve ervaringen. De groep laagopgeleiden heeft het grootste onbenutte arbeidspotentieel, maar kent ook het hoogste

Tabel 2.4 Opbouw arbeidsaanbod naar opleidingsniveau in de MRA, 2020

	Totaal	Laag	Middelbaar	Hoog
	x 1.000			
Potentiële beroepsbevolking	1.930	456	658	786
Beroepsbevolking	1.391	229	479	668
Werkzamen	1.330	208	455	650
Werklozen	59	16	18	15
Niet-actieven	542	231	181	117
	aandeel in %			
Potentiële beroepsbevolking	100	100	100	100
Brutoparticipatie	72,1	50,2	72,8	85,0
Nettoparticipatie	68,9	45,6	69,1	82,7
Werkloosheid	4,2	7,0	3,8	2,2
Niet-activiteit	28,1	50,7	27,5	14,9

NB Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.  
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

werkloosheidspercentage: 7,0 procent in 2020. Bij hoogopgeleiden is dat 2,2 procent. Gemiddeld zat 4,2 procent van het totale arbeidsaanbod in de MRA in 2020 zonder werk.

Opvallend is dat het aantal werkende inwoners van de MRA met een migratieachtergrond steeg in 2020 en het aantal werkende inwoners zonder migratieachtergrond tegelijkertijd daalde. Dit ligt gedeeltelijk aan de toename van het aandeel inwoners van de MRA met een migratieachtergrond, maar ook aan de relatief grotere inzet van deze groep op de arbeidsmarkt. In een krappe arbeidsmarkt, waar eind 2019 en begin 2021 sterker dan voorheen sprake van was, kan de grootste toename van de arbeidsinzet plaatsvinden bij de groepen met het hoogste onbenutte arbeidspotentieel. Het betekent niet alleen dat voor een inhaalslag van de arbeidsparticipatie van inwoners met een zwakkere positie op de arbeidsmarkt een situatie van hoogconjunctuur noodzakelijk is, maar ook dat deze inwoners in

**Tabel 2.5 Verandering werkzame beroepsbevolking naar achtergrondkenmerken in de MRA**

	2019	2020	Verschil	
	x 1.000	x 1.000	x 1.000	%
Totaal	1.331	1.330	-1	-0,1
Laagopgeleid	226	208	-18	-8,0
Middelbaar opgeleid	458	455	-3	-0,7
Hoogopgeleid	629	650	21	3,3
Nederlandse achtergrond	855	837	-18	-2,1
Niet-westerse achtergrond	198	208	10	5,1
Westerse achtergrond	275	286	11	4,0
Mannen	699	699	0	0
Vrouwen	637	633	-4	-0,6
15-24-jarigen	187	177	-10	-5,3
25-44-jarigen	595	601	6	1,0
45-74-jarigen	548	548	0	0

NB Door afrondingsverschillen wijkt de som van de delen soms af van het totaal.  
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

voldoende mate geschikt zijn om een actieve rol op de arbeidsmarkt te kunnen vervullen. Overigens is een deel van de toename van het aantal werkzame personen met een migratieachtergrond afkomstig uit het buitenland, gelet op de toename van de buitenlandse migratie (zie figuur 2.2). Dit laat zien dat er onder de beroepsbevolking van de MRA mogelijk onvoldoende geschikt arbeidsaanbod beschikbaar is. Dat kan enerzijds liggen aan de kwaliteit van het arbeidsaanbod, maar anderzijds ook aan de aanwezigheid van moeilijk vervulbare vacatures en de (arbeidsvoorwaardelijke) eisen waar inwoners van de MRA niet altijd aan willen of kunnen voldoen (bijvoorbeeld het verrichten van zwaar fysieke arbeid of het draaien van nachtdiensten).

In 2020 daalde de werkgelegenheid vooral onder vrouwen en jongeren, en niet zozeer onder mannen en ouderen. Door de coronacrisis verdwenen vooral de tijdelijke banen en deze worden vaker vervuld door vrouwen en jongeren. Zodra er sprake is van herstel van de vraag naar arbeid, zullen deze groepen ook weer als eerste profiteren. Deels is dat een gevolg van het onbenutte arbeidspotentieel in deze groepen, maar het laat ook zien dat veel meer dan alleen de traditionele groepen werkenden in de samenleving in tijden van krapte kansen hebben op de arbeidsmarkt van de MRA.



## 2.5 Mobiliteit

Afhankelijk van de beschikbaarheid van (betaalbare) woningen en de bereikbaarheid van de werklocatie, besluiten werkenden te verhuizen en/of op en neer te pendelen naar het werk (woon-werkverkeer). In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op de ontwikkeling van pendelstromen naar, vanaf en binnen de MRA en daarna op de ontwikkeling van het aantal verhuizingen van en naar de MRA. De beschikbaarheid en prijzen van huizen hebben dus net zo goed invloed op de omvang van het woon-werkverkeer als dat de omvang van het woon-werkverkeer invloed heeft op de vraag naar woningen.

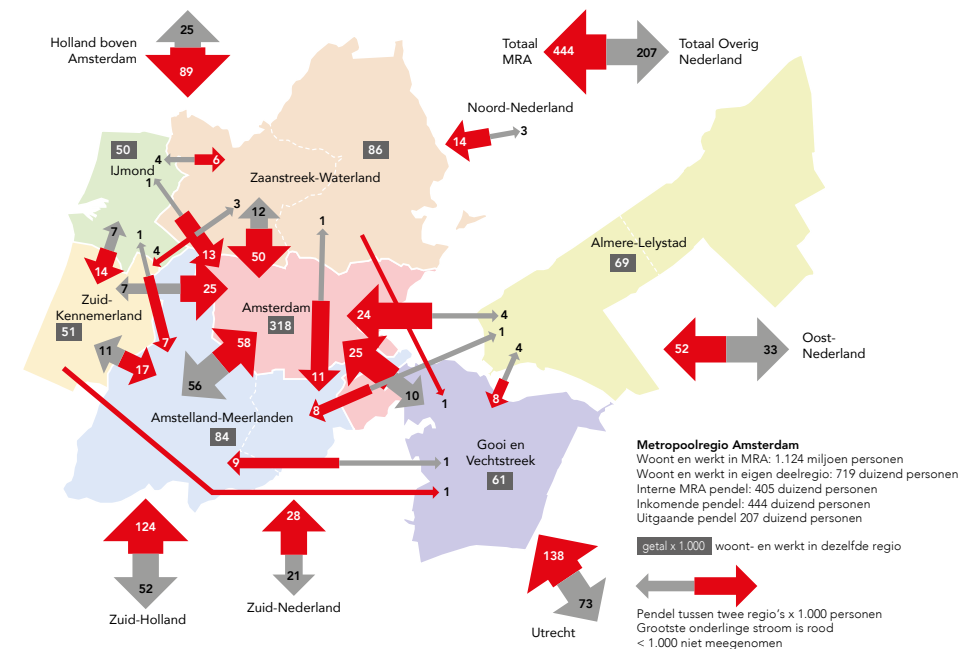
### Woon-werkverkeer

Arbeidsplaatsen binnen de MRA worden vervuld door zowel de inwoners van de deelregio's binnen de MRA als door mensen die elders in het land wonen. Ook werkt een deel van de werkzame beroepsbevolking van de MRA buiten de regio. Op basis van de meest recent beschikbare gegevens over banen van werknemers naar woon- en werkregio, kunnen de ingaande en uitgaande pendelstromen voor 2019 in beeld worden gebracht (zie figuur 2.12). In 2019 wonen ruim 1,3 miljoen mensen die deel uitmaken van de werkzame beroepsbevolking in de MRA en werken bijna 1,6 miljoen mensen bij bedrijven en instellingen die in de MRA gevestigd zijn. Van de personen die bij bedrijven en instellingen in de MRA werken, wonen er 1,1 miljoen in de MRA. De totale inkomende pendelstroom komt daarmee op 444 duizend personen. Dat betekent dat ruim 28 procent van de werkgelegenheid in de MRA wordt uitgevoerd door werkenden van buiten de MRA. De totale uitgaande pendelstroom omvat 207 duizend personen. Een kleine 16 procent van de werkzame beroepsbevolking in de MRA werkt daarmee buiten de MRA. De netto inkomende pendelstroom komt uit op 237 duizend personen. De pendelstromen van 2019 laten zien dat de deelregio's Amsterdam en Amstelland-Meerlanden de hoogste inkomende pendelsaldi hebben, respectievelijk 226 en 110 duizend personen (zie tabel B1 in bijlage 4). In beide gevallen is het aantal werkzame personen flink hoger dan de totale werkzame beroepsbevolking in deze regio's. Gooi en Vechtstreek heeft ook een licht positief pendelsaldo (van 2 duizend personen). Alle andere regio's laten juist het tegenovergestelde zien: daar is de totale werkzame beroepsbevolking hoger dan het aantal

werkzame personen. Zaanstreek-Waterland en Almere-Lelystad hebben met respectievelijk 41 en 30 duizend personen het hoogste uitgaande pendelsaldo en zijn daarmee bij uitstek woonregio's binnen de MRA.

In de loop van de tijd is de verhouding tussen wonen en werken steeds schever geworden. In de periode 2014-2019 is de werkgelegenheid in de MRA met 13 procent gegroeid, terwijl de werkzame beroepsbevolking groeide met 11 procent en de inkomende pendel een groei kende van 16 procent. Deze ontwikkelingen betreffen vooral Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, waar het verschil tussen het aantal banen (werkzame personen) en de werkzame beroepsbevolking (daar woonachtige werkenden) steeds verder toeneemt (zie tabel 2.6). De grootste toename tussen 2014 en 2019 betrof Amsterdam, waar het verschil tussen banen en werkenden steeg met 50 duizend

Figuur 2.12 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland, 2019



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

personen. Dit cijfer weerspiegelt de trend in de betreffende periode dat steden een sterke aantrekkingskracht uitoefenden op nieuwe bedrijvigheid. Voor Amstelland-Meerlanden gaat het om een toename van 31 duizend personen. In de overige MRA-regio's groeit de werkzame beroepsbevolking over het algemeen sneller dan het aantal daar werkzame personen.

De in de loop van de tijd steeds schever geworden verhouding tussen wonen en werken heeft sterke gevolgen voor de mobiliteitsdruk gehad. De omvang van de pendelstromen wordt onder andere bepaald door de afstand en bereikbaarheid van de regio, de arbeidsmarkt en woningmarkt. De hoogconjunctuur van de jaren 2014-2019 leidde ertoe dat de woningmarkt steeds krappere werd, terwijl de bedrijvigheid en de vraag naar personeel toenamen. In de MRA en in Amsterdam in het bijzonder, betreft dit in toenemende mate een vraag naar hoogopgeleid personeel, dat eerder dan laagopgeleid personeel bereid is om te pendelen (zie onder andere Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016).

Tabel 2.6 Verandering aantal werkzame personen versus werkzame beroepsbevolking in MRA

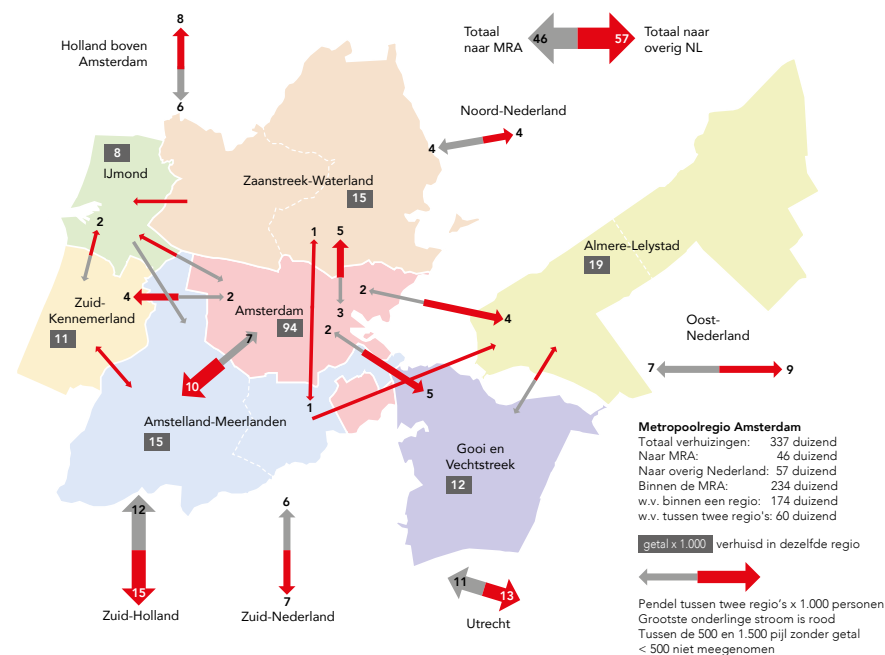
	Werkzame personen				Werkzame beroepsbevolking			
	2014-2019	2014-2019	Waarvan wonend in MRA	Waarvan wonend buiten MRA	2014-2019	2014-2019	Waarvan wonend in MRA	Waarvan wonend buiten MRA
	%	x 1.000	x 1.000	x 1.000	%	x 1.000	x 1.000	x 1.000
Amsterdam	17	102	72	30	12	52	51	1
Amstelland-Meerlanden	20	50	32	18	11	19	18	1
Zaanstreek-Waterland	5	6	4	2	9	15	15	0
Gooi en Vechtstreek	8	10	3	7	10	12	10	2
Almere-Lelystad	6	7	9	-2	14	18	14	4
Zuid-Kennemerland	9	9	5	4	8	9	10	-1
IJmond	2	2	1	1	8	8	8	0
<b>MRA</b>	<b>13</b>	<b>186</b>	<b>126</b>	<b>60</b>	<b>11</b>	<b>133</b>	<b>126</b>	<b>7</b>

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

## Verhuizingen

Het grootste deel van alle verhuisbewegingen vindt plaats binnen de verschillende deelregio's van de MRA (zie figuur 2.13). Mensen verhuizen vooral binnen de eigen vertrouwde omgeving. Een groot deel van de overige verhuizingen binnen, vanuit en naar de MRA, betreft verhuizingen van en naar de gemeente Amsterdam. Relatief grote verhuisstromen bestaan er tussen Amsterdam en Amstelland-Meerlanden (onder andere Amstelveen en Haarlemmermeer). Er verhuizen meer mensen van Amsterdam naar de andere delen van de MRA dan andersom. De aantallen verhuizingen tussen andere deelregio's dan Amsterdam zijn relatief beperkt. Vanuit de MRA verhuizen meer mensen naar nabijgelegen provincies dan andersom (zie ook figuur 2.2).

Figuur 2.13 Verhuizingen binnen de MRA en naar of vanuit overige delen van Nederland, 2020



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)



# 3

## Structuur en concurrentiekracht

- In de MRA groeien sectoren over het algemeen sneller dan dezelfde sectoren in de rest van Nederland. Deze groeiverschillen worden overwegend veroorzaakt door verschillen binnen sectoren: vrijwel alle sectoren groeien binnen MRA harder dan elders in Nederland. Daarnaast is de MRA als hoogwaardige diensteneconomie gespecialiseerd in sectoren die bovengemiddeld snel groeien.
- De afgelopen tien jaar is het aantal bedrijven in de MRA sterker gestegen dan in Nederland. Dit geldt zowel voor eenmanszaken en microbedrijven (twee tot tien werkzame personen) als voor grotere bedrijven van tien werkzame personen en meer. Bedrijven gingen gedurende deze periode minder vaak failliet in de MRA dan in Nederland.
- In coronajaar 2020 nam het aantal bedrijfsvestigingen toe in de MRA. Er werden meer vestigingen geopend dan gesloten; dit saldoverschil was het grootst voor de sector Detailhandel, waar veel webshops zijn opgericht naast bestaande fysieke winkels.
- De arbeidsproductiviteit ligt in de MRA hoger dan in Nederland. Na de Grote Recessie van 2008-2013 zijn de regionale verschillen in toegevoegde waarde per gewerkt uur verder toegenomen als gevolg van de agglomeratievoordelen van de MRA.
- De MRA kent een absolute ontkoppeling van het energieverbruik: ondanks de groei van de toegevoegde waarde, daalt het totale finale energieverbruik (2010-2019). Wel neemt het elektriciteitsgebruik sinds 2015 sterk toe als gevolg van de elektrificatie van het energiegebruik (elektrisch vervoer, warmtepompen) en de groei van het aantal nieuwe aansluitingen voor bedrijven en woningen.

Dit hoofdstuk richt zich op economische ontwikkelingen per sector en de economische specialisatie van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Hoe verhouden de economische ontwikkelingen in de MRA zich tot die in de rest van het land, en hoe kunnen we deze ontwikkelingen verklaren? Daarnaast komt de bedrijvendynamiek in de MRA aan bod: hoe gemakkelijk ontstaan bedrijven, hoeveel gaan er failliet of worden er om andere redenen opgeheven? Welke rol spelen bedrijfsverhuizingen van en naar de MRA? Hoe heeft de arbeidsproductiviteit zich ontwikkeld sinds het economisch herstel na de kredietcrisis en wat zijn hierbij de onderliggende determinanten? Deze editie van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam heeft speciale aandacht voor de energie-intensiteit van de regio. Zijn de gevolgen van de energietransitie al zichtbaar in de verhouding tussen fossiele en duurzaam opgewekte en gebruikte energie?



## 3.1 Economische ontwikkelingen per sector en specialisatie

In deze paragraaf zetten we ontwikkelingen in toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de MRA af tegen deze ontwikkelingen in de rest van het land. Vervolgens gaan we in op het specialisatiepatroon en analyseren we welke sectoren in de MRA zijn over- en ondervertegenwoordigd ten opzichte van de rest van Nederland. Zijn de sectoren die van economisch belang zijn voor de MRA ook de sectoren waar toegevoegde waarde en werkgelegenheid het meest zijn toegenomen? Deze analyse geeft zicht op de onderliggende determinanten van de economische ontwikkeling in de MRA.

### Ontwikkelingen MRA afgezet tegen de Nederlandse economie

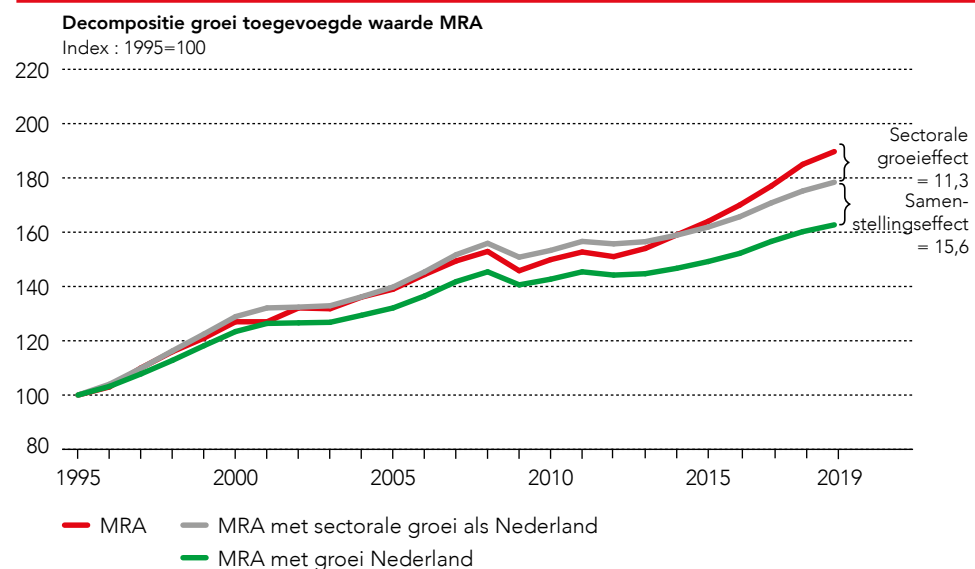
Figuur 3.1 zet de groei van de economie (gemeten in toegevoegde waarde) in de MRA af tegen de landelijke groei in de periode 1995-2019.<sup>1</sup> In de MRA was de groei van de economie de helft hoger dan de landelijke groei. De rode lijn laat de daadwerkelijke ontwikkeling zien in de MRA: tussen 1995 en 2019 groeide de omvang van de economie met 90 procent. De groene lijn laat zien hoe de MRA zich zou hebben ontwikkeld als de groei gelijk was geweest aan de landelijke groei (een toename van 63 procent).

Het verschil in groeipaden tussen de MRA en Nederland wordt veroorzaakt door verschillen binnen en tussen sectoren van de economie. Binnen sectoren vinden sectorale groei-effecten plaats. Dit zijn ontwikkelingen die ervoor zorgen dat een sector in economische omvang toeneemt, bijvoorbeeld betere beschikbaarheid van kapitaal, meer arbeidsparticipatie of een hoger gemiddeld opleidingsniveau. Daarnaast kunnen zogenoemde agglomeratie-effecten (zie paragraaf 3.3) optreden: werkenden en bedrijven concentreren zich in een stad en worden daardoor productiever. Hierdoor zijn werkenden in de MRA productiever dan in minder stedelijke gebieden.

<sup>1</sup> Het jaar 2020 valt buiten deze analyse, omdat tijdens het schrijven de gegevens hiervoor nog niet beschikbaar waren.

Vanaf 2012 zijn de sectorale groei-effecten groter in de MRA dan in Nederland. In de jaren vlak voor de financiële crisis (2006-2007), tijdens en gedurende de eerste jaren van de economische nasleep daarvan (2008-2011), groeiden sectoren in de MRA minder dan het landelijk gemiddelde. Vanaf 2012 is dit juist omgekeerd: sectoren groeien sneller in de MRA dan landelijk. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat de sectorale groei samenhangt met de agglomeratie-effecten die de MRA als stedelijke regio geniet. In de jaren vanaf het economisch herstel waren het met name kennisintensieve en innovatieve bedrijven die zich clusterden in de MRA. En juist deze bedrijven hebben baat bij die clustering.<sup>2</sup> Arbeid werd hierdoor nog productiever in de MRA, waardoor de economische groei binnen sectoren toenam. In

**Figuur 3.1 De economie van de MRA groeit aanzienlijk sterker dan die van Nederland**



Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economische Onderzoek)

<sup>2</sup> Zie hoofdstuk 5 in de Economische verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016 en pagina 93 in de editie van 2020 voor een uitgebreide toelichting op het mechanisme van toenemende agglomeratievoordelen.

paragraaf 3.3 gaan we hier verder op in. Maar ook als sectoren zich op dezelfde manier hadden ontwikkeld in de MRA als in de rest van het land, was de totale economische groei van de MRA nog steeds groter geweest dan landelijk. Dit komt doordat de bedrijvigheid in de MRA op een andere manier is samengesteld dan landelijk. De MRA is gespecialiseerd in bedrijven en sectoren die relatief snel groeien, ook op landelijk niveau. Dit zijn met name de commerciële en hoogwaardige diensten, diensten van financiële aard, specialistische zakelijke diensten of informatie- en communicatiediensten.

Indien de sectorale groei in de MRA gelijk was geweest aan het landelijk totaal, dan zou de economie in de MRA niet met 90 maar met 78 procent zijn toegenomen tussen 1995 en 2019 (-11,3 procent). Dit scenario is weergegeven door middel van de grijze lijn in figuur 3.1. Was daarnaast de economische samenstelling gelijk geweest aan het landelijk totaal, dan was de economische groei met nog eens 15,6 procentpunt lager uitgevallen (zie de groene lijn in figuur 3.1).

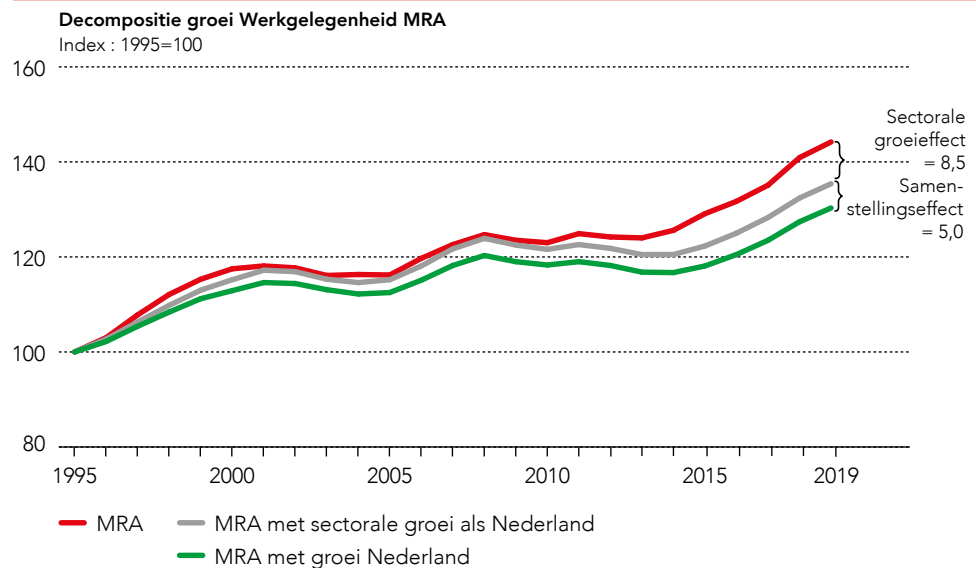
Ook de werkgelegenheid nam tussen 1995 en 2019 sneller toe in de MRA dan landelijk (zie figuur 3.2). Opnieuw was de groei bijna de helft hoger in de MRA dan in Nederland: 44 versus 30 procent. De hogere groei in werkgelegenheid helpt de hogere groei in toegevoegde waarde te verklaren. Doordat een relatief groot aantal extra mensen ging werken in de MRA, voegden zij samen meer economische waarde toe. Toch is dit maar een deel van het verhaal: de totale groei van de werkgelegenheid was lager dan de totale groei van de toegevoegde waarde. Het overige deel van de groei in toegevoegde waarde kan worden verklaard door de groei van de arbeidsproductiviteit (zie paragraaf 3.3).

Figuur 3.2 laat zien welk deel van het verschil in werkgelegenheids groei voortkomt uit het verschil binnen en tussen sectoren. De rode lijn laat opnieuw de daadwerkelijke ontwikkeling in de MRA zien. De groene lijn laat zien hoe de werkgelegenheid zich in heel Nederland ontwikkelde. De grijze lijn deelt dat verschil op tussen effecten binnen sectoren (sectorale groei-effecten: verschil tussen grijze en rode lijn) en effecten tussen sectoren (samenstellingseffecten: verschil tussen grijze en groene lijn).



Zowel ontwikkelingen binnen als tussen sectoren hebben bijgedragen aan de hogere werkgelegenheidsgroei in de MRA ten opzichte van het landelijke beeld. Beide effecten waren positief in de periode 1995-2019. Daarnaast werden de effecten sterker in de periode na de financiële crisis die eind 2008 begon. Dit geldt met name voor de sectorale groei-effecten. Dit betekent dat de werkgelegenheid binnen sectoren sneller groeide in de MRA dan landelijk. Het resterende kwart van het verschil komt voort uit het verschil in samenstelling van de bedrijvigheid. De groei in werkgelegenheid zou 5 procent lager hebben gelegen in de MRA als daar sprake was geweest van dezelfde sectorstructuur als landelijk. Samengenomen is de MRA dus gespecialiseerd in sectoren waarbinnen de werkgelegenheid sneller stijgt dan gemiddeld, boven op een snellere stijging van de werkgelegenheid die de MRA ook binnen sectoren al kent.

**Figuur 3.2 De werkgelegenheid stijgt in de MRA sterker dan in Nederland**

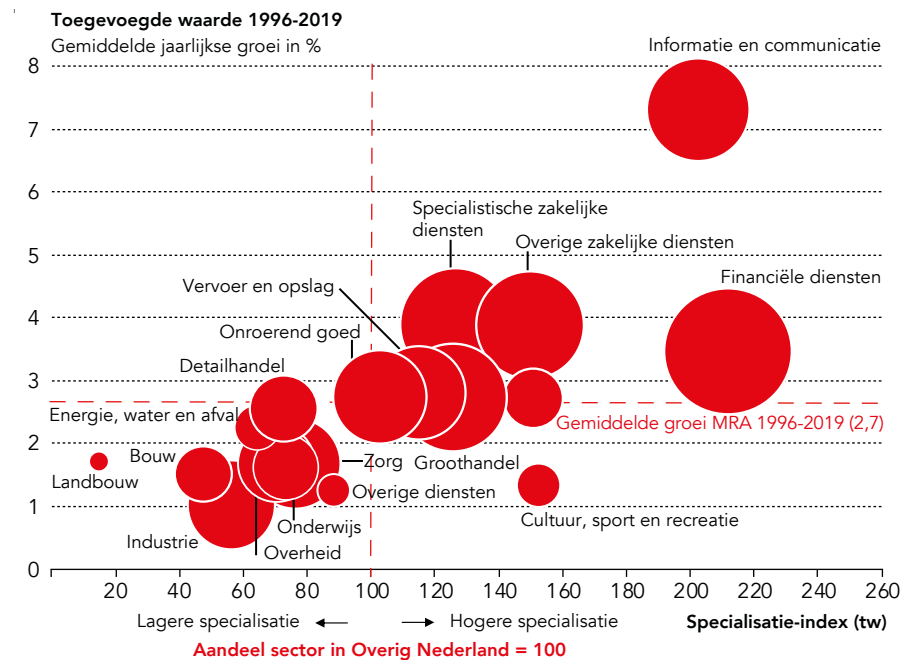


Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

### Specialisatiepatronen en determinanten van groei

Het specifieke specialisatiepatroon van de MRA draagt bij aan de sneller dan gemiddelde economische groei in Nederland. De positieve samenstellingseffecten van de bedrijvigheid worden weergegeven in figuur 3.3. In deze figuur zetten we de gemiddelde groei van de toegevoegde waarde per sector af tegen de mate waarin de MRA gespecialiseerd is in deze sector: de specialisatiegraad.<sup>3</sup> Een specialisatiegraad boven (onder) de 100 betekent dat het economisch belang van deze sector hoger (lager) is in de MRA dan in andere delen van het land.

**Figuur 3.3 Sectoren waarin de MRA meer is gespecialiseerd groeien harder dan gemiddeld**



Grootte van bol: omvang toegevoegde waarde 2019  
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

<sup>3</sup> De specialisatiegraad wordt gedefinieerd als:  

$$\frac{\text{Aandeel sector (in \% in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) MRA)}}{\text{Aandeel sector (in \% in totale toegevoegde waarde (of werkgelegenheid) Overig Nederland)}} \times 100$$

De figuur laat zien hoe specialisatie samenhangt met de economische groei van de MRA als hoogwaardige diensteneconomie. Vrijwel alle sectoren met een bovengemiddelde specialisatiegraad in de MRA zijn ook sectoren met een groei boven het gemiddelde van 2,7 procent. Uitzondering is de sector Cultuur, sport en recreatie. Doordat de economische groei in deze sector lager is dan in andere sectoren, drukt dit het gemiddelde.

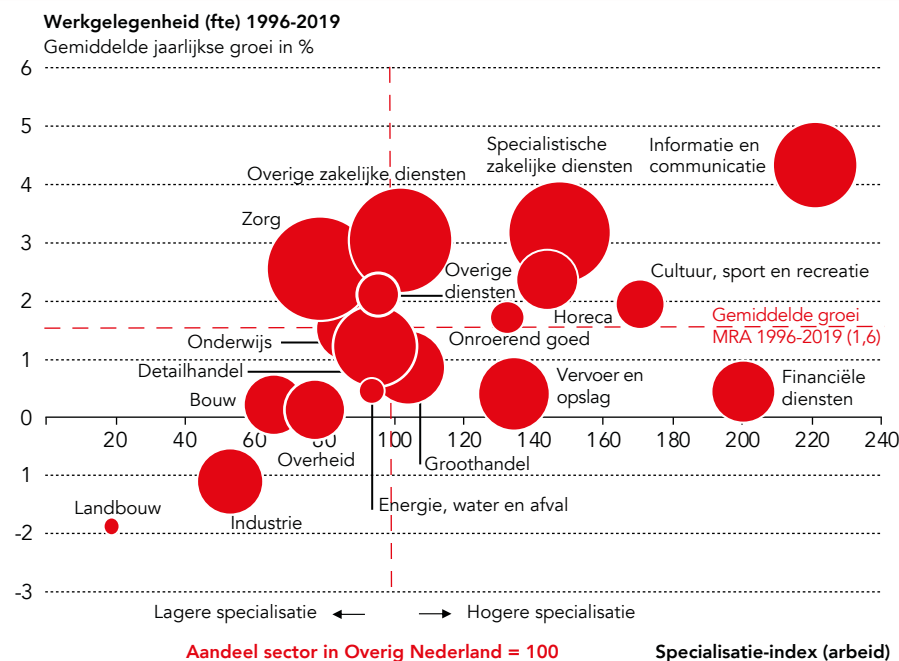
Daartegenover staat de sector Informatie en communicatie als uitschieter in positieve zin. Door een specialisatie-index van ruim 200 telt de gemiddelde groei van 7,3 procent zwaarder mee dan wanneer het economisch belang gelijk was geweest aan het landelijk gemiddelde. Daar komt bij dat de samenstellingseffecten zwaarder meewegen voor sectoren met een grotere omvang, zoals Informatie en communicatie.

Figuur 3.4 laat voor de werkgelegenheid dezelfde hoofdlijnen zien als figuur 3.3 voor de toegevoegde waarde. Door haar specialisatiepatroon heeft de MRA geprofiteerd van een bovengemiddelde groei in de werkgelegenheid in commerciële diensten, waaronder Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten en Informatie en Communicatie. Ook binnen dienstverlenende sectoren die belangrijk zijn voor consumenten en recreanten – zoals Horeca en Cultuur, sport en recreatie – is de werkgelegenheid bovengemiddeld gegroeid. Gegeven het relatieve belang van de Horeca voor de MRA als internationaal toerismegebied, heeft dit de werkgelegenheid nog verder opgedreven in vergelijking met andere delen van het land. Gemiddeld nam de werkgelegenheid tussen 1996 en 2019 in iedere sector toe, met uitzondering van Industrie en Landbouw.

Tijdens en na de financiële crisis die in 2008 begon, vlakke de werkgelegenheidsgroei in de financiële-dienstensector af. UWV (2018) beschrijft financiële dienstverlening als 'de enige sector die structureel krimpt' en schrijft deze banenkrimp voor een groot deel toe aan de opkomst van geautomatiseerde, online dienstverlening in deze sector. Deze verschuiving gaat verder dan internetbankieren. Ook het afsluiten van verzekeringen gebeurt steeds meer online. Handelingen

die eerst door medewerkers werden verricht, voert de klant nu zelf online uit. De overstap naar online dienstverlening gaat hand in hand met de sluitingen van bankfilialen. Van de grofweg 3.000 filialen in 2010, waren er in 2019 nog minder dan de helft over. Door de sluiting van filialen verdwijnen niet alleen banen die al door automatisering op de tocht stonden, maar ook banen van baliemedewerkers en andere werkenden in facilitaire diensten. Het sluiten van bankfilialen vindt volgens UWV vooral plaats aan 'de randen van Nederland'. Dit zien we terug in figuur 3.4. De werkgelegenheid in de financiële sector in de periode 1996-2019 groeide in de MRA (met gemiddeld 0,5 procent per jaar), maar kromp in dezelfde periode in Overig Nederland met gemiddeld 0,8 procent per jaar.

**Figuur 3.4 Meer werkgelegenheid vooral door ICT, Zakelijke en Consumentendiensten**



Grootte van bol: omvang werkgelegenheid (fte) 2019  
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Het jaar 2020 brak in vele opzichten met deze trends. Door de coronacrisis daalden voor het eerst sinds de financiële crisis de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid. De klap van de coronacrisis werd extra hard gevoeld in de MRA. Met name in de regio Haarlemmermeer en in Amsterdam kreeg de economie het zwaar te verduren. In regio Haarlemmermeer had dit alles te maken met de afhankelijkheid van Schiphol en de luchtvaartsector in het algemeen. Toen het vliegverkeer drastisch terugliep, liep ook de omzet in luchtvaart, horeca en reisbemiddeling drastisch terug. In Amsterdam richtte de sluiting van horeca, sportfaciliteiten en culturele instellingen extra schade aan door het economisch belang van deze sectoren in de hoofdstad. Ook zullen de gevolgen van de Brexit steeds duidelijker zichtbaar gaan worden. Kader 3.1 illustreert de gevolgen van de nieuwe handelsrelatie met het Verenigd Koninkrijk voor de financiële dienstverlening.

### **Kader 3.1 Effecten nieuwe handelsrelatie met Verenigd Koninkrijk op concurrentiekracht en structuur MRA**

Het vertrek van het Verenigd Koninkrijk (VK) uit de Europese Unie (EU) per 1 januari 2021 heeft gevolgen voor de structuur en concurrentiekracht van de MRA. Dit komt doordat het de prijzen van handel en goederen beïnvloedt, bijvoorbeeld door tariefstellingen. Hierdoor verschuiven de internationale concurrentieposities van sectoren en regio's in het VK en de EU (Thissen en Weterings, 2018). Wanneer de internationale concurrentiepositie verandert, verandert ook de economische structuur van een (deel)regio. Thissen e.a. (2020) beschrijven dat de impact van het vertrek van het VK uit de EU de concurrentieposities van sectoren en regio's in het VK en de EU verschillend zal beïnvloeden. Zo ook binnen de MRA: het biedt zowel kansen als risico's voor de structuur en concurrentiekracht. We illustreren dit aan de hand van de financiële sector, een sector van bovengemiddeld belang voor de MRA.

Het vertrek van het VK uit de EU biedt kansen voor het versterken van de internationale concurrentiepositie van de financiële sector in de MRA. Daar waar Londen lange tijd fungeerde als het financiële hart van de EU, is er recent sprake van een vertrek van beurzen en handelsbedrijven naar andere Europese wereldsteden. Om in Europese aandelen te mogen

handelen, moeten deze immers binnen de EU gevestigd zijn. Binnen Europa nam het handelsvolume het sterkst toe in Amsterdam, van circa 2 miljard naar 9 miljard euro. De verschuiving in handelsvolume heeft voornamelijk in beperkte mate effect gehad op de werkgelegenheid in de MRA, doordat aandelenhandel voornamelijk digitaal plaatsvindt. Wel vormt de aandelenhandel een belangrijke bouwsteen van het financiële vestigingsklimaat. Hierdoor zouden financiële instellingen die wel veel werkgelegenheid met zich meebrengen, er in de toekomst vaker voor kunnen kiezen om zich in Amsterdam te vestigen. De instellingen die uit Londen zijn vertrokken, kozen tot nu toe vaker voor Dublin, Parijs, Luxemburg en Frankfurt dan voor Amsterdam.<sup>4</sup> Het overgrote deel van de financiële instellingen bevindt zich nog altijd in Londen. Wel valt op dat nieuwe bedrijven er vaker voor kiezen om zich op het vasteland van de EU te vestigen in plaats van in Londen. New Financial (2021) benadrukt dat indien op termijn minder dan de helft van de bedrijven gevestigd is in Londen, een nieuwe dynamiek kan ontstaan. Dit zou de MRA de kans bieden om haar internationale concurrentiepositie en vestigingsklimaat te versterken. New Financial (2021) beschrijft dat dit een onzeker proces is, en een van lange adem. Het zal dus nog een aantal jaren duren voordat we zicht krijgen op wat het vertrek van het VK uit de EU écht betekent voor de financiële sector in de MRA.

<sup>4</sup> Meer dan veertig financiële instellingen kiezen voor Amsterdam na de Brexit (banken.nl).

## 3.2 Bedrijvendynamiek

De dynamiek van het ontstaan en verdwijnen van bedrijven in de MRA kan worden beschreven voor de jaren waarvoor gegevens beschikbaar zijn, te weten 2010 tot en met 2020. Hoeveel vestigingen van bedrijven kwamen er bij per sector, hoeveel gingen er weg? Het jaar 2020 is een bijzonder jaar. Door de coronacrisis kwamen er meer online bedrijven bij. Dit betrof vaak aftakkingen van bestaande bedrijven, die in het register van de Kamer van Koophandel terugkomen als oprichtingen van bedrijven. Op deze corona-specifieke dynamiek (op- of afsplitsingen, doorstarten, verhuizingen en geleidelijke activiteitenwijziging) wordt in paragraaf 3.5 nader ingegaan. In deze paragraaf richten we ons op de langeretermijntrends en sluiten we aan bij de definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Onder een oprichting (opheffing) van een vestiging verstaan we: het openen (sluiten) van een vestiging gelijktijdig met de oprichting (opheffing) van het bedrijf waartoe de vestiging behoort.

### Ontwikkeling in het aantal bedrijven

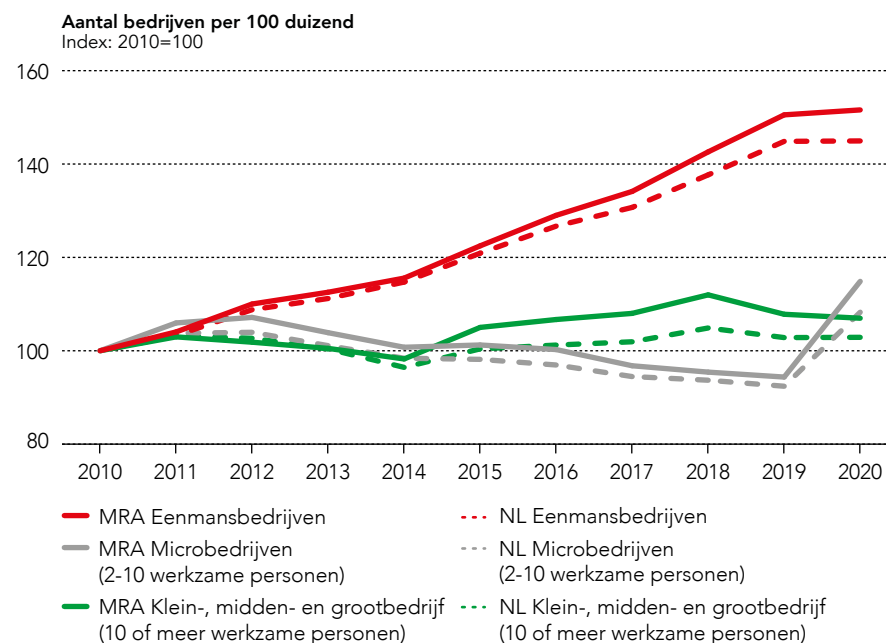
Tussen 2010 en 2020 is het aantal bedrijven in alle grootteklassen harder gegroeid in de MRA dan landelijk (zie figuur 3.5). Het meest opvallend is het toenemende verschil in het aantal eenmanszaken tussen de MRA en Nederland. De stijging in het aantal eenmansbedrijven was in de MRA nog sterker dan de landelijke trend: respectievelijk 52 procent versus 45 procent tussen 2010 en 2020. Waren er in 2020 in Nederland ruim 7.000 eenmanszaken per 100 duizend inwoners, in de MRA waren het er circa 9.400. In figuur 3.5 is de verhouding tussen het aantal bedrijven en het aantal inwoners in de MRA en in Nederland geïndexeerd op 100 in 2010 en de ontwikkeling vervolgens uitgesplitst naar eenmanszaken, microbedrijven (twee tot tien werkzame personen) en overige bedrijven (tien of meer werkzame personen). Deze laatste categorie wordt in de beschikbare CBS-gegevens niet verder uitgesplitst naar klein-, midden- en grootbedrijven, omdat dit een relatief beperkt aantal bedrijven betreft.

Voor de ontwikkeling van het aantal microbedrijven zien we een vergelijkbaar verschil tussen de MRA en landelijk als voor de eenmansbedrijven. In 2010 lag het aantal microbedrijven in de MRA nog onder het landelijk gemiddelde, al was het verschil klein met

slechts 1 procentpunt. Sindsdien heeft het aantal microbedrijven per 100 duizend inwoners in de MRA dat aantal in Nederland meer dan ingehaald. In 2020 waren er 5 procent meer microbedrijven per 100 duizend inwoners in de MRA dan in Nederland: circa 2.060 versus 1.960. Voor beide gebieden is het aantal microbedrijven toegenomen tussen 2010 en 2020: met 8 procent in Nederland en 14 procent in de MRA.

Het aantal midden-, klein- en grotere bedrijven is minder hard gestegen tussen 2010 en 2020: circa 3 procent in Nederland en 7 procent in de MRA. Tegelijkertijd zijn de werkgelegenheidseffecten per bedrijf groter voor bedrijven met meer werkzame personen. De bedrijven vanaf tien werkzame personen zijn nog altijd goed voor ongeveer 70 procent van de totale werkgelegenheid. De hogere groei in het aantal bedrijven in de MRA draagt op die manier bij aan de grotere groei van de werkgelegenheid ten opzichte van het landelijke beeld.

Figuur 3.5 Het aantal bedrijven stijgt sneller in de MRA binnen alle grootteklassen



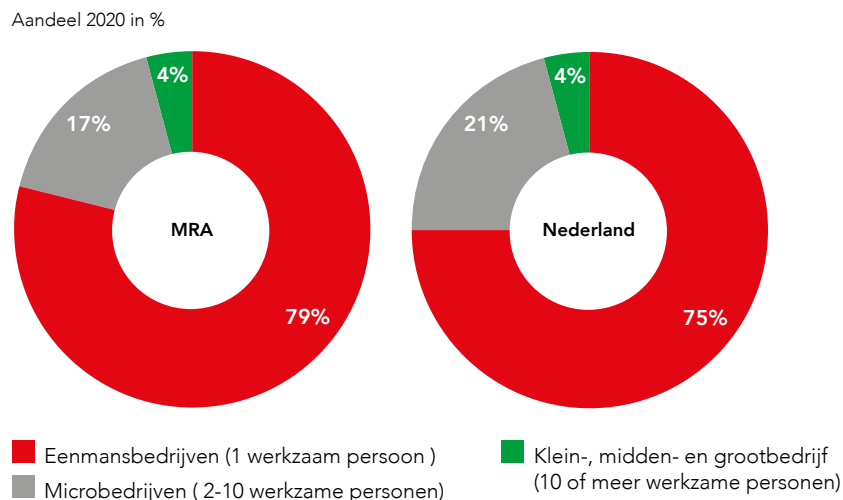
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Figuur 3.6 laat de verdeling in 2020 zien van het aantal bedrijven naar grootteklasse in zowel de MRA als heel Nederland. In 2020 waren er relatief meer eenmansbedrijven in de MRA ten opzichte van het landelijk gemiddelde: bijna acht op de tien bedrijven was in 2020 een eenmanszaak (79 procent) tegenover drie op de vier in Nederland (75 procent). Daartegenover staat dat het aandeel microbedrijven in de MRA lager ligt dan gemiddeld in Nederland: 17 versus 21 procent. Het percentage bedrijven met meer dan tien werknemers is in de MRA gelijk aan het landelijk gemiddelde: 4 procent van het totaal aantal bedrijven.

### Faillissementen, gestarte en gestopte bedrijven

Het aantal faillissementen is sinds 2013 met twee derde afgenomen. Figuur 3.7 zet het aantal faillissementen af tegen het aantal bedrijven voor zowel de MRA als Nederland. De figuur maakt de effecten van de nasleep van de financiële crisis (2008-2013) op de bedrijvendynamiek zichtbaar. Het jaar 2013 was een recordjaar wat betreft het aantal faillissementen: nooit eerder werden er zoveel faillissementen

**Figuur 3.6 In MRA relatief meer eenmansbedrijven en minder microbedrijven dan Nederland**

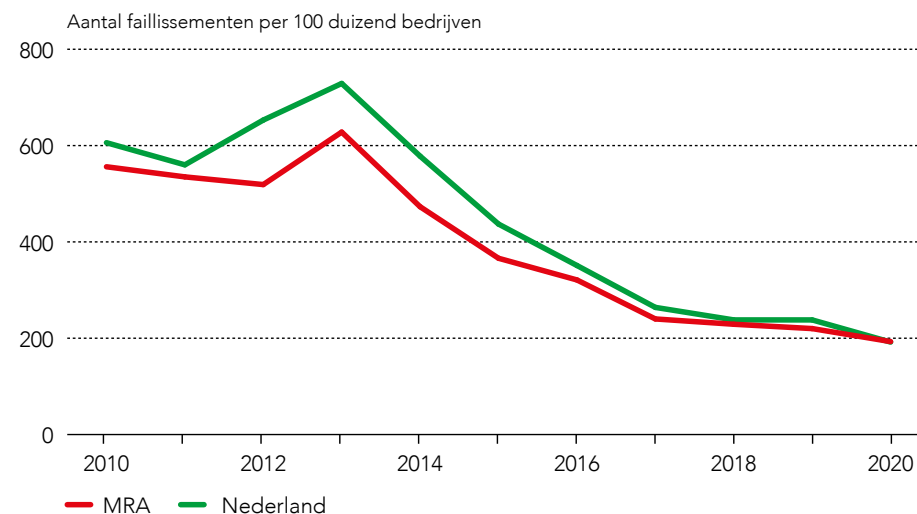


Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

uitgesproken.<sup>5</sup> Ook in de eerste jaren van de financiële crisis (2008-2009, niet zichtbaar in de grafiek) was het aantal faillissementen lager. Zwaar getroffen sectoren waren Groothandel, Detailhandel, Bouw en Informatie en communicatie. De nasleep van de crisis was ook voelbaar in de MRA, waar sectoren als Informatie en communicatie een belangrijk onderdeel van de economische structuur vormen. Toch gingen bedrijven minder vaak failliet in de MRA dan in Nederland.

In zeven jaar tijd is het aantal faillissementen afgenomen tot circa een derde van het niveau van 2013. In de MRA daalde tussen 2013 en 2020 het aantal faillissementen per 100 duizend bedrijven van 628 naar 193 faillissementen (-69 procent). In heel Nederland was de daling nog sterker: van 729 naar 192 faillissementen (-74 procent). Hiermee verdwijnt grotendeels het eerdere verschil in het aandeel faillissementen tussen de MRA en Nederland.

**Figuur 3.7 Faillissementen in Nederland en de MRA nemen na 2013 af met ruim tweederde**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

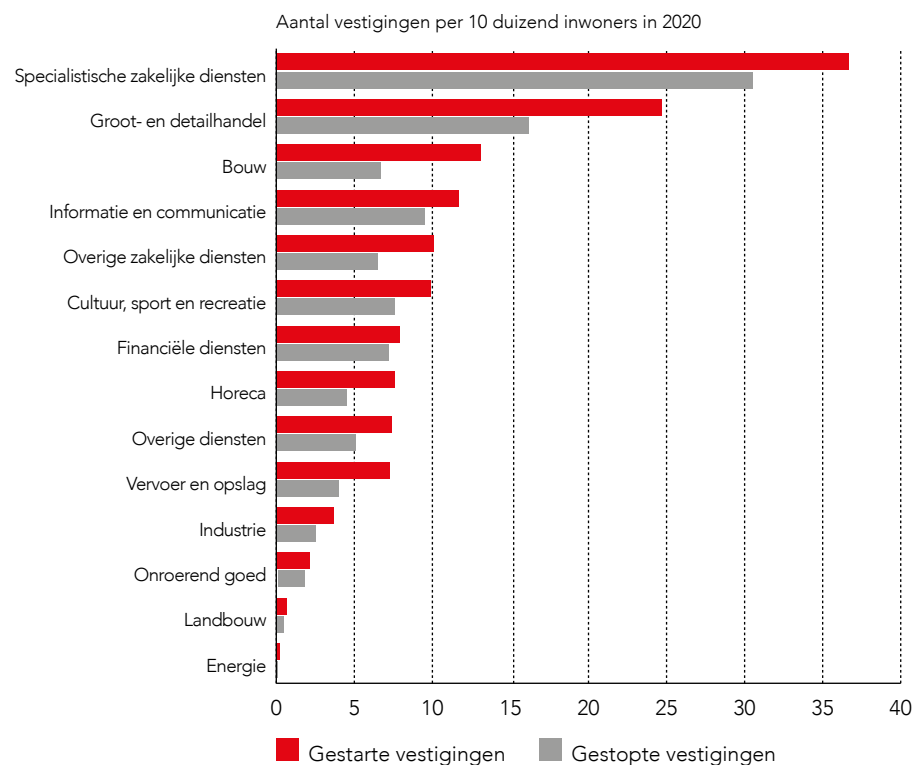
<sup>5</sup> Bron: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2014/04/record-faillissementen-in-2013>.

De daling van het aantal faillissementen hangt samen met de groei van het aantal bedrijven zoals naar voren komt in figuur 3.5. Omdat er minder bedrijven failliet gingen, nam het totaal aantal bedrijven (meer) toe. Tegelijkertijd draagt de stijging in het aantal bedrijven bij aan de relatieve daling van het aantal faillissementen. Toch is ook in absolute zin het aantal faillissementen sterk afgenomen. In 2020 was het aantal faillissementen op landelijke schaal het laagst in twintig jaar; in hetzelfde jaar zagen veel bedrijven hun omzet dalen als gevolg van de coronacrisis. Dat in coronatijd minder bedrijven failliet werden verklaard, is niet los te zien van de overheidssteun (CBS, 2021). De keerzijde hiervan is een gebrek aan bedrijvendynamiek. Een aantal

bedrijven dat door de steun actief is gebleven zou zonder de steun mogelijk failliet zijn gegaan en ruimte hebben geboden voor nieuwe, mogelijk productievare activiteiten (zie ook hoofdstuk 1).

Doordat al jaren meer bedrijven starten dan stoppen, groeit het aantal bedrijven in de MRA. Dit veroorzaakt de stijgende trend die te zien is in figuur 3.5. In 2020 zette de stijgende trend door. Er kwamen meer bedrijven bij – en daarmee vestigingen – dan er werden opgeheven, waardoor per saldo het aantal bedrijven toenam. In totaal kwamen er in de MRA in 2020 circa 143 vestigingen bij per 10 duizend inwoners, en stopten er gemiddeld 103 vestigingen.

**Figuur 3.8 In 2020 groeide in de MRA het totaal aantal vestigingen in elke sector**

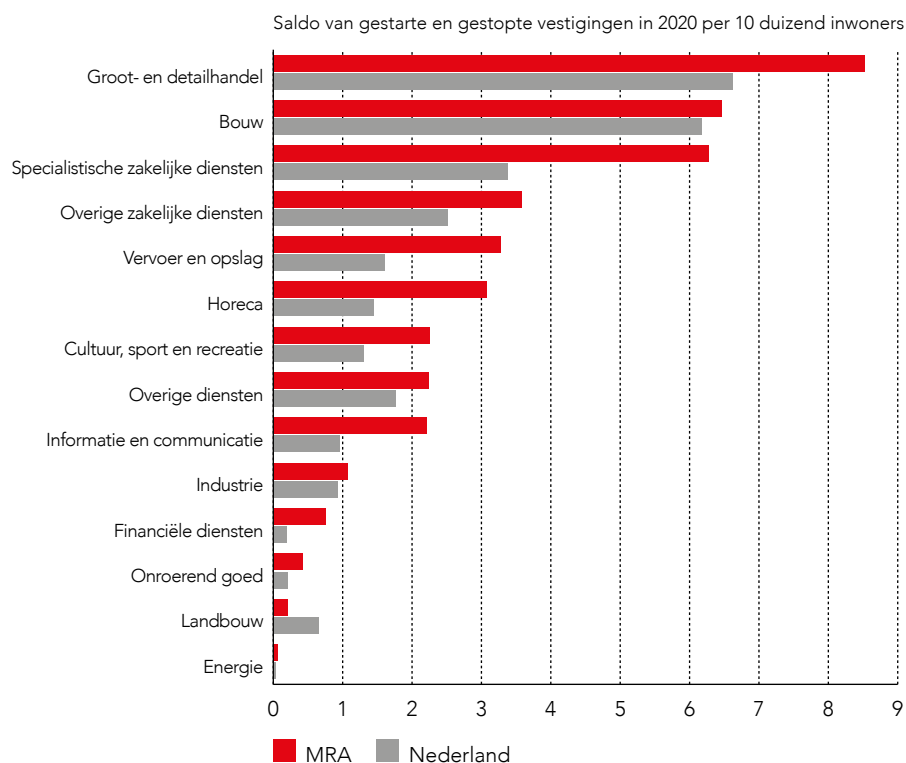


Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Figuur 3.8 laat zien dat alle sectoren in de MRA hebben bijgedragen aan het positieve saldo van gestarte en gestopte vestigingen in 2020. In geen enkele sector waren er in 2020 meer gestopte dan gestarte vestigingen. Omvangrijke sectoren met een hogere toegevoegde waarde zoals Specialistische zakelijke diensten, Groothandel en Detailhandel, droegen ook relatief veel bij aan de totale groei in het aantal vestigingen. Zelfs in de sectoren die relatief hard werden geraakt door de coronacrisis, zoals Cultuur, sport en recreatie en Horeca, is er sprake van een positief saldo van gestarte en gestopte bedrijfsvestigingen in 2020. Dat zou voor een deel kunnen worden toegeschreven aan de oprichting van vestigingen die gespecialiseerd zijn in het aanbieden van digitale diensten in aanvulling op bestaande fysieke vestigingen.

Figuur 3.9 vergelijkt het saldo van gestarte en gestopte vestigingen per sector tussen de MRA en Nederland. In alle sectoren ligt dat saldo in de MRA hoger dan in de rest van Nederland, met uitzondering van Landbouw. Verschillen tussen de MRA en Nederland zijn groter in de sectoren waarin de MRA gespecialiseerd is, zoals Specialistische zakelijke diensten, Horeca en Informatie en communicatie.

**Figuur 3.9 In bijna alle sectoren nam het aantal bedrijven in MRA meer toe dan in Nederland**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

### Verhuisbewegingen van bedrijven

Verhuizingen van bedrijven maken deel uit van de bedrijvendynamiek in de MRA. Waar komen bedrijven vandaan, waar gaan ze naartoe? Voor deze analyse maken we gebruik van de monitor Werklocaties Noord-Holland 2020-2021 (Provincie Noord-Holland, 2021). De monitor geeft zicht op bedrijfsverplaatsingen binnen de provincie Noord-Holland. De monitor maakt onderscheid tussen verplaatsingen van en naar gemengde locaties (wonen en werken), kantoorlocaties en bedrijventerreinen. Door de gedeeltelijke geografische overlap tussen de provincie Noord-Holland en de MRA, geeft de analyse slechts een indicatie van de verhuisbewegingen in de MRA.

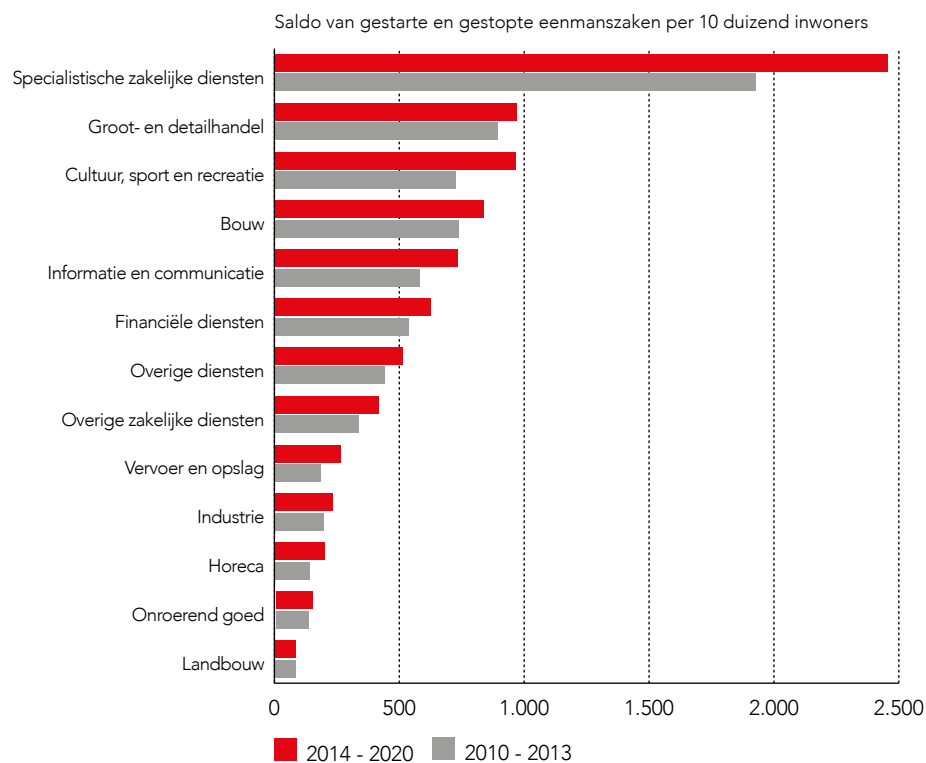
Een eerste observatie op basis van de monitor is dat binnen de provincie Noord-Holland bedrijven zich over een steeds grotere afstand verplaatsen. Het gemiddelde aantal kilometers nam tussen 2019 en 2020 met name toe voor verhuizingen van en naar kantoorlocaties (+61 procent). Voor gemengde locaties en bedrijventerreinen nam de gemiddelde afstand toe met respectievelijk 27 en 24 procent.

De tweede observatie is dat Amsterdam een centrale rol speelt in bedrijfsverhuizingen binnen Noord-Holland in 2020. De meeste verhuizingen vonden plaats binnen de stadsgrenzen van Amsterdam. Daarnaast vonden gemeentegrens-overstijgende verhuizingen overwegend plaats van en naar Amsterdam. In 2020 vertrokken meer bedrijven van Amsterdam naar gemengde werklocaties in Gooi en Vechtstreek dan in andere jaren. Bedrijven op kantoorlocaties vervuilden relatief vaak Amsterdam voor regio Haarlemmermeer en vice versa. Bedrijven op bedrijventerreinen vervuilden relatief vaak Amsterdam voor Zaanstreek-Waterland (en vice versa).

## Ontwikkeling van eenmanszaken

Bijna iedere sector heeft bijgedragen aan de groei van het aantal eenmanszaken in de MRA (zie figuur 3.10). De meeste eenmanszaken zijn actief in de zakelijke diensten: ongeveer 2.500 per 100 duizend inwoners in de periode 2014-2020. Dit onderstreept opnieuw het economisch belang van deze sector voor de MRA en het bijbehorende specialisatiepatroon. Op de tweede plaats volgt Handel (Groot- en Detailhandel). Binnen deze sector waren er een kleine duizend eenmanszaken actief per 100 duizend inwoners in de jaren vanaf 2014.

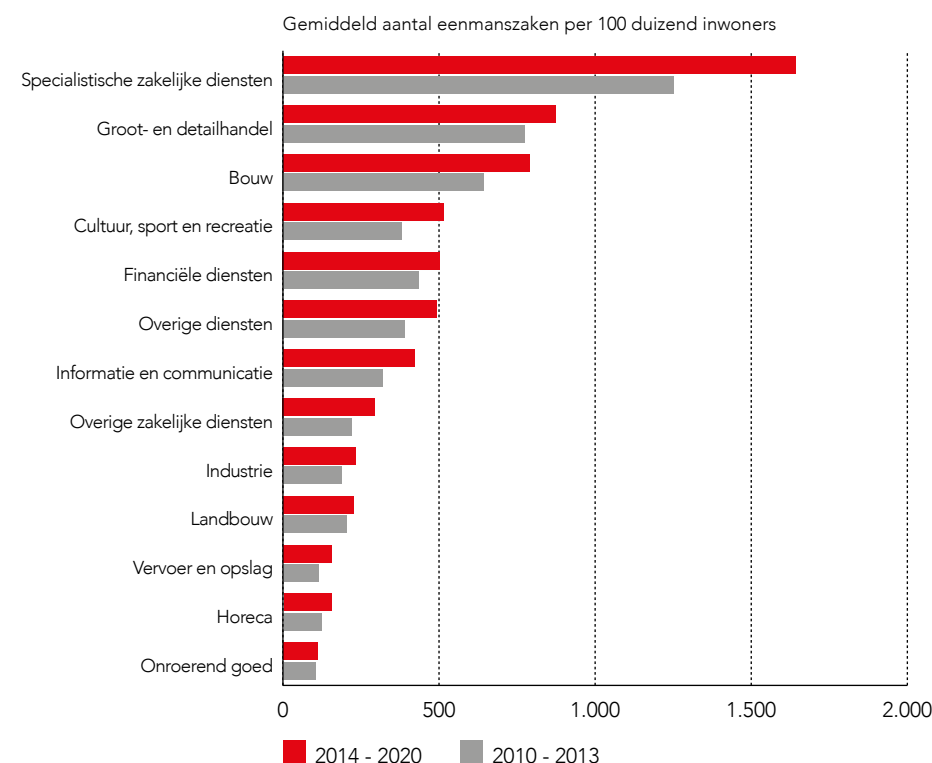
**Figuur 3.10 Het aantal eenmanszaken in de MRA stijgt in vrijwel alle sectoren**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Ook voor Nederland is het aantal eenmanszaken per 100 duizend inwoners gestegen na de financiële crisis, al blijven de aantallen nog altijd ver onder de aantallen in de MRA. Figuur 3.11 laat zien dat ook in Nederland de meeste eenmanszaken actief zijn in Specialistische zakelijke diensten. Toch is dit bijna de helft van het aantal eenmanszaken in de MRA, afgezet naar inwonersaantal. Dit geldt voor beide perioden: tijdens (2010-2013) en na (2014-2020) het economisch herstel vanaf de financiële crisis.

**Figuur 3.11 MRA kent veel meer eenmanszaken dan Nederland**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)



### 3.3 Arbeidsproductiviteitsontwikkeling

Hoeveel waarde voegen we gemiddeld toe met één uur werk? De *productiviteit* van onze arbeid meten we aan de hand van de gemiddelde toegevoegde waarde per gewerkt uur. Een toename in arbeidsproductiviteit betekent dat we met dezelfde arbeidsinzet meer waarde – en daarmee welvaart – creëren. Productiever werk speelt daarmee een bepalende rol in de economische ontwikkeling binnen de regio. Daar waar vergrijzing de (groei in) arbeidsinzet beperkt, wordt het belang van arbeidsproductiviteitsgroei steeds groter.

De analyse van de arbeidsproductiviteitsgroei komt in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2020* uitgebreid aan bod. In deze paragraaf actualiseren we de belangrijkste inzichten. Opnieuw zetten we de ontwikkelingen in de MRA af tegen die in de rest van het land, en opnieuw voor een langere periode (1996-2019). We maken onderscheid in de productiviteitsgroei tussen sectoren en relateren dit aan het specialisatiepatroon. Aan de hand hiervan voeren we een zogenoemde decompositie-analyse uit: welk deel van de groei (of krimp) wordt veroorzaakt door ontwikkelingen binnen sectoren, en welk deel door verschuivingen tussen sectoren? Door de verschillende effecten 'uit elkaar te trekken', ontstaat inzicht in de invloed van ontwikkelingen in de sectorstructuur op de productiviteit. Voor een diepgaande analyse van de verschillende rollen die onderliggende factoren zoals kapitaal, opleiding en verstedelijking hebben gespeeld, verwijzen we naar de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2020*.

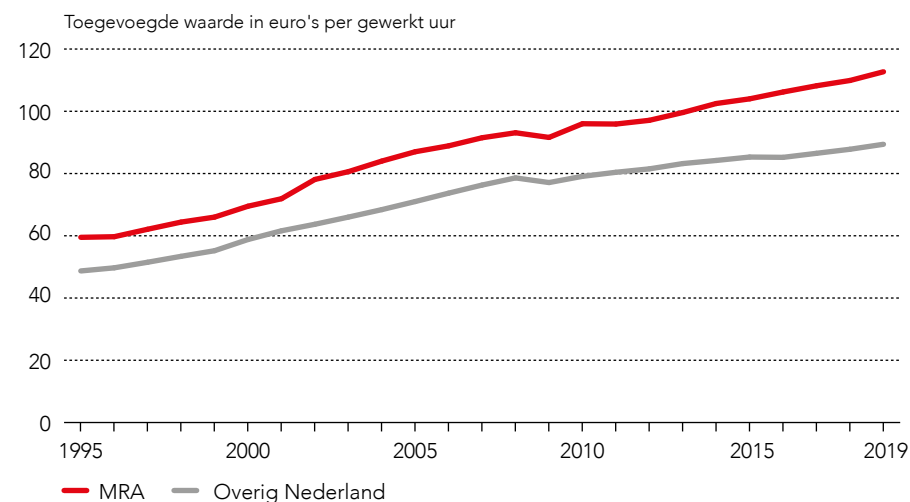
#### Trends in arbeidsproductiviteit

De MRA kent al langere tijd een gemiddeld hogere arbeidsproductiviteit dan de rest van het land. Figuur 3.12 laat de ontwikkeling zien van de arbeidsproductiviteit in de periode 1995-2019. Het effect van de financiële crisis vanaf 2008 is duidelijk zichtbaar: na jaren van groei daalde voor het eerst de arbeidsproductiviteit. Dit is een bekend patroon omdat bedrijven zeker in een beginfase van een crisis personeel vasthouden in afwachting van betere tijden (een fenomeen dat bekend staat als *labour hoarding*).<sup>6</sup> Ook de nasleep van de crisis is zichtbaar in

<sup>6</sup> Zie kader 3.3 van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2020* voor een verklaring waarom arbeidsproductiviteit daalt tijdens een recessie.

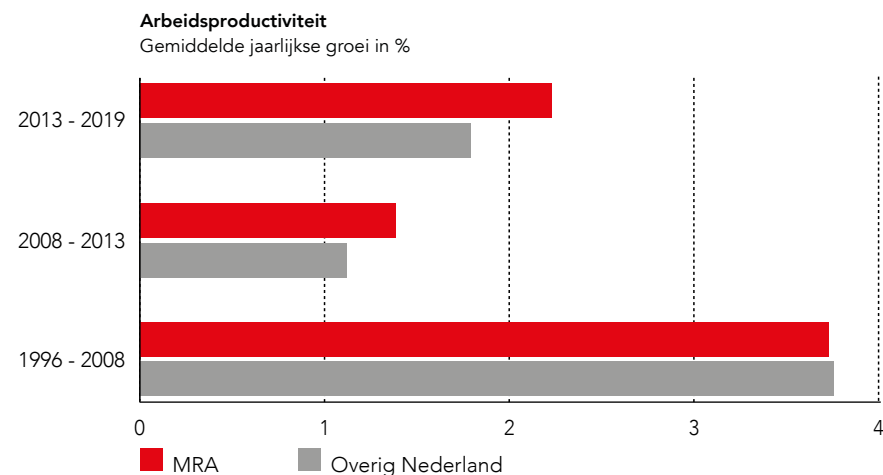
de figuur: de arbeidsproductiviteit nam zowel in de MRA als in de rest van Nederland slechts mondjesmaat toe in de jaren tot 2013.

**Figuur 3.12** Verschil in arbeidsproductiviteit tussen MRA en Nederland neemt verder toe



Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

**Figuur 3.13** In de MRA vertraagt arbeidsproductiviteitsgroei minder dan in Nederland



Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

Sinds de financiële crisis groeit de economie in de MRA sneller dan in de rest van Nederland, terwijl het verschil in werkgelegenheidsgroei kleiner is, waardoor het verschil in arbeidsproductiviteit verder toeneemt. Figuur 3.13 laat de gemiddelde groeipercentages zien voor de drie periodes: vóór de kredietcrisis (1996-2008), tijdens de periode van crisis en herstel (2008-2013) en na de kredietcrisis (2013-2019). De arbeidsproductiviteit in de rest van Nederland groeide tot 2008 meer dan in de MRA, al was het verschil klein (3,8 versus 3,7 procent). In de periode 2008-2013 daalde de productiviteitsgroei tot 1,4 procent in de MRA en 1,1 procent in Overig Nederland. In de jaren vanaf 2013 neemt de productiviteit opnieuw sterker toe in de MRA dan in de rest van Nederland: gemiddeld 2,1 versus 1,8 procent per jaar.

### Decompositie-analyse van de arbeidsproductiviteit

Om zicht te krijgen op de determinanten van de arbeidsproductiviteitsgroei in de MRA, voeren we net als in de voorgaande editie een decompositie-analyse uit. Hierbij maken we opnieuw onderscheid in effecten binnen en tussen sectoren in de periode 2013-2019. We vergelijken de productiviteit per sector in de MRA tussen 2013 en 2019 om te berekenen hoeveel productiviteitsgroei is ontstaan binnen sectoren (de sectorale groei-effecten). Daarnaast vergelijken we de samenstelling tussen 2013 en 2019 om zicht te krijgen op hoeveel productiviteitsgroei voortkomt uit veranderingen in de samenstelling van de productiestructuur (de samenstellingseffecten). Voor een meer uitgebreide beschrijving van de methodiek achter de analyse, verwijzen we naar kader 3.1 in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2020*.

Tabel 3.1 laat zien dat de groei van de arbeidsproductiviteit wordt gedreven door ontwikkelingen binnen sectoren. Was de samenstelling van de economie onveranderd gebleven tussen 2013 en 2019, dan was de totale arbeidsproductiviteit gestegen van 99 euro naar 115 euro per gewerkt uur. Doordat de samenstelling van de economie van de MRA gelijktijdig veranderde, viel de daadwerkelijk groei lager uit (-2 euro per gewerkt uur). Minder productieve sectoren werden in de MRA groter en meer productieve sectoren werden kleiner ten opzichte van de landelijke trend. Dit wordt duidelijk in figuur 3.14, waarin de arbeidsproductiviteitsgroei tussen 2013 en 2019 per sector

is afgezet tegen de specialisatiegraad van de sectoren in de MRA. De arbeidsproductiviteitsgroei van commerciële diensten waarin de MRA is gespecialiseerd – zoals Specialistische zakelijke diensten, Financiële diensten en Informatie en communicatie – bevindt zich onder het gemiddelde van 2,1 procent. In de sector Cultuur, sport en recreatie bleef de arbeidsproductiviteit min of meer gelijk, terwijl de werkgelegenheid daar juist bovengemiddeld toenam. De groei van toegevoegde waarde in deze sector kan dus vrijwel geheel worden toegeschreven aan een hogere arbeidsinzet. Dit is in lijn met de trend beschreven door Jonkers (2019): door een verdienstelijking van de economie verschuift arbeid naar diensten met een beperkte (ruimte voor) groei van de waardecreatie per gewerkt uur.

Ondanks de negatieve effecten van verschuivingen en specialisatiepatronen in de MRA, nam de productiviteit sneller toe dan landelijk. Samengenomen nam de arbeidsproductiviteit binnen de MRA toe van 99 euro naar 113 euro tussen 2013 en 2019 (+14,2 procent).

De productiviteit binnen een sector neemt toe door stijgingen in omvang en kwaliteit van fysiek en menselijk kapitaal en door agglomeratievoordelen. In termen van fysiek kapitaal leverden investeringen in ICT voor langere tijd een stabiele bijdrage aan de arbeidsproductiviteitsgroei. Gordon (2012) beschrijft echter dat die bijdrage in de afgelopen twintig jaar gestaag afneemt (zie ook kader 1.1 in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2017*).

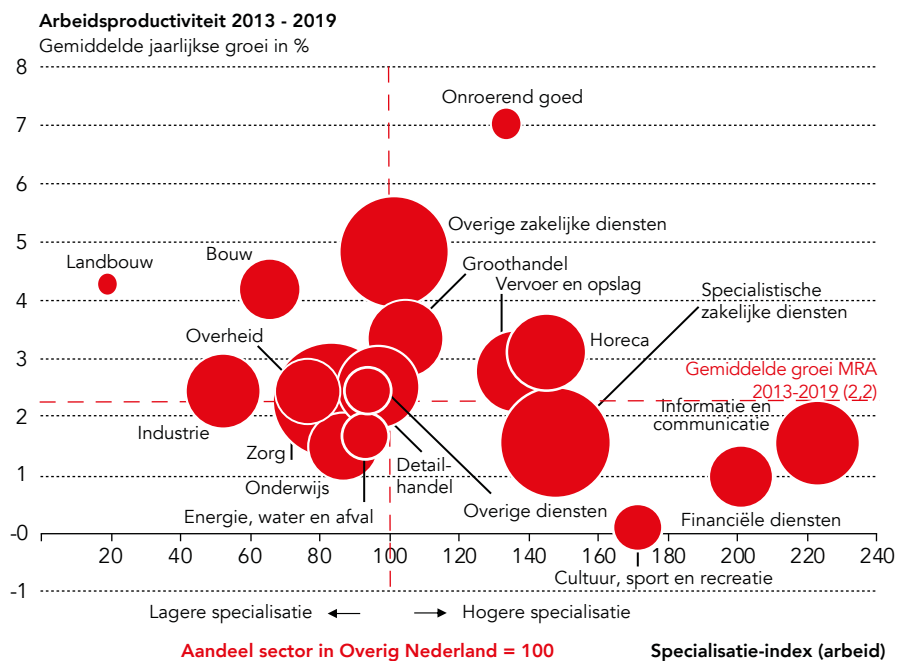
Tabel 3.1 Verandering van arbeidsproductiviteit tussen 2013 en 2019

	2013	2019	2013-2019
	in euro's		verandering in euro's
Toegevoegde waarde per gewerkt uur	99	113	14
Waarvan:			
Sectorale groei-effect			16
Samenstellingseffect			-2

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Daarnaast lijkt ook de bijdrage van menselijk kapitaal aan de groeipotentie van de MRA geleidelijk af te nemen. Menselijk kapitaal heeft betrekking op alle ervaring, trainingen, opleidingen en competenties van werkenden die bijdragen aan de productiviteit. Het aandeel hoogopgeleiden is hoger in de MRA dan landelijk en blijft jaarlijks toenemen. Wel lijkt de groei in het opleidingsniveau langzaam te stagneren. Bovendien voegt ieder jaar extra scholing steeds minder toe aan de arbeidsproductiviteit (Gelauff e.a., 2018). Dit onderstreept de steeds vaker gehoorde zorg over de kwaliteit van ons onderwijs (IMF, 2021, SER 2021).

**Figuur 3.14 MRA gespecialiseerd in sectoren met lagere arbeidsproductiviteitsgroei**



Grootte van bol: aantal werkzame personen 2019  
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

De stagnerende groeipotentie van fysiek en menselijk kapitaal geldt zowel voor de MRA als voor de rest van Nederland. Dit verklaart waarom de productiviteitsgroei zich onder het niveau van vóór de kredietcrisis in 2008 bevindt (zie figuur 3.13). Toch is er in de MRA minder sprake van stagnerende productiviteitsgroei dan in de rest van Nederland. Dit weerspiegelt de unieke positie die de MRA inneemt in de Nederlandse economie als grootstedelijk gebied. Grootstedelijke gebieden hebben economische voordelen en betere voorzieningen: de zogenoemde agglomeratievoordelen. Bedrijven in grootstedelijke gebieden zijn productiever als gevolg van *sorting* (het aantrekken van productievare mensen), *sharing* (het delen van bronnen), *learning* (het overdragen van kennis en interacties) en *matching* (specialisatie van arbeidsmarkt). Samengenomen leiden deze vier mechanismen bij een verdubbeling van de banendichtheid tot een verhoging van de productiviteit van 2 tot 10 procent (CPB & PBL, 2015 en hoofdstuk 5 in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016*).

Vooraf Amsterdam en aanliggende gemeenten genieten als grootstedelijke gebieden van de voordelen van *learning*, *sharing* en *matching*. Maar ook Amstelland-Meerlanden, IJmond en Zaanstreek-Waterland zijn stedelijke economische kernen. Ondanks deze polycentrische structuur, zijn de economische ontwikkeling en specialisatie van de MRA sterk op Amsterdam en omstreken gericht. Hier is de economische groei hoger dan in de andere economische kernen. De combinatie van een polycentrische stedelijke structuur en een monocentrische dynamiek biedt een mogelijke verklaring voor het feit dat sectoren waarin de MRA is gespecialiseerd niet worden gekenmerkt door een hogere arbeidsproductiviteit (Manshanden, 2021). De Amsterdamse 'kerncorridor' profiteert minder van agglomeratievoordelen wanneer inwoners en economische activiteiten zich ook in andere kernen vestigen, waar minder schaalvoordelen zijn als gevolg van de sterke concentratie van economische activiteiten in Amsterdam. Hierdoor komen de agglomeratievoordelen minder goed van de grond dan wanneer de regionale structuur en economische dynamiek beter op elkaar zouden aansluiten. Scherpe keuzes in specialisatiepatronen binnen de MRA bieden nog steeds mogelijkheden om het agglomeratiepotentieel verder te benutten.

### 3.4 Energieverbruik

In deze paragraaf brengen we de ontwikkeling van het finaal energieverbruik<sup>7</sup> in de MRA in de periode 2010-2019 in kaart. Deze tijdreeks wijkt af van de gebruikte perioden in de rest van dit hoofdstuk, vanwege ontbrekende data omtrent energieverbruik over de periode voorafgaand aan 2010.

In deze paragraaf gaan we allereerst in op de ontwikkeling van het finaal energieverbruik van de verschillende sectoren in de MRA en het totale elektriciteitsverbruik. Vervolgens brengen we de verhouding van de energie-intensiteit en de toegevoegde waarde per sector in kaart. Deze paragraaf sluit af met een decompositie-analyse, waarbij de ontwikkeling van het energieverbruik in de MRA nader ontrafeld wordt door trends in de verschillende sectoren.

#### Trends in energieverbruik

Figuur 3.15 toont de ontwikkeling van het finaal energieverbruik<sup>8</sup> in de MRA per sector in de periode 2010-2019. De sector Industrie gebruikt binnen de MRA de meeste energie en speelt vooral een grote rol in Amsterdam, Zaanstad en IJmond. Amsterdam kent maak- en procesindustrie en industrie op het gebied van biobased economie, circulariteit, recycling, offshore, chemie en energie (Port of Amsterdam, 2021). In Zaanstad speelt vooral de energie-intensieve voedingsmiddelenindustrie een belangrijke rol. In IJmond is Tata Steel van groot belang.<sup>9</sup> Verder speelt luchthaven Schiphol een grote rol binnen regio Haarlemmermeer.

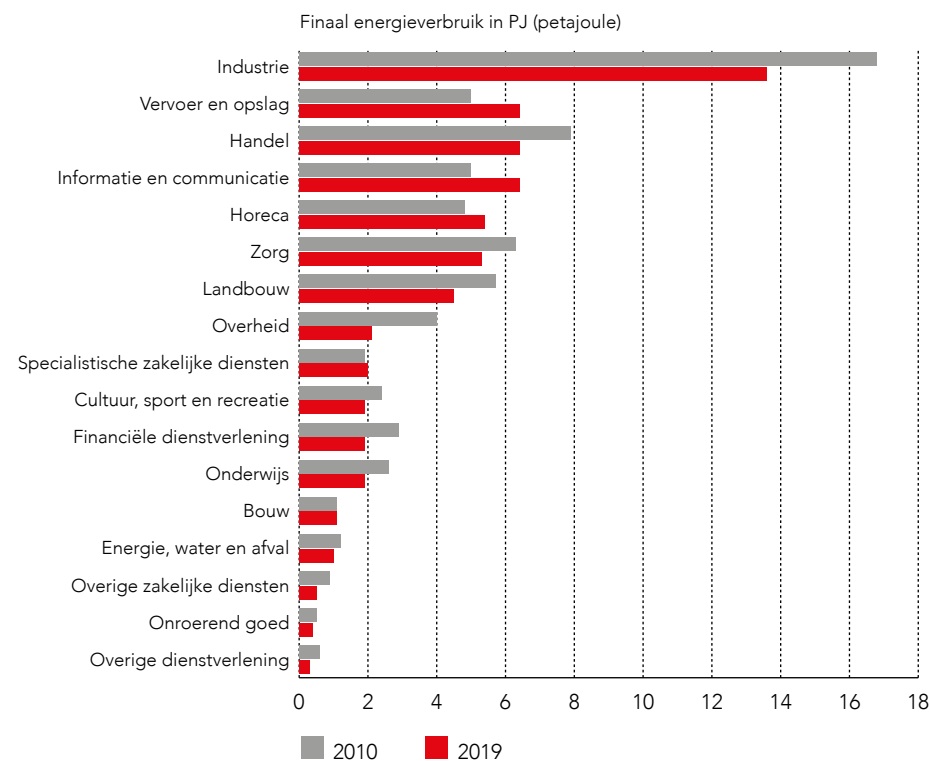
In de meeste sectoren in de MRA daalde het energieverbruik in de periode 2010-2019. Het energieverbruik in de sectoren Vervoer en opslag, Horeca, Informatie en communicatie en Specialistische

zakelijke diensten neemt in deze periode echter juist toe als gevolg van economische expansie. Zo is de ICT-sector de afgelopen jaren aanzienlijk gegroeid als gevolg van de snelle groei van datacenters (Dutch Data Center Association, 2020). Ook speelt de horeca een belangrijke rol met een bovengemiddeld energieverbruik.

#### Elektriciteitsverbruik neemt toe

Het finaal energieverbruik bestaat uit zowel het elektriciteits- als aardgasverbruik. Het elektriciteitsverbruik in de gehele MRA neemt toe, terwijl het aardgasverbruik in de periode 2010-2019 afneemt. Figuur 3.16 toont de ontwikkeling van het elektriciteitsverbruik van bedrijven en instellingen in de MRA in de periode 2010-2019.

Figuur 3.15 Energieverbruik daalt in veel sectoren en is in Industrie het grootst



Bron: Klimaatmonitor, bewerking CE Delft

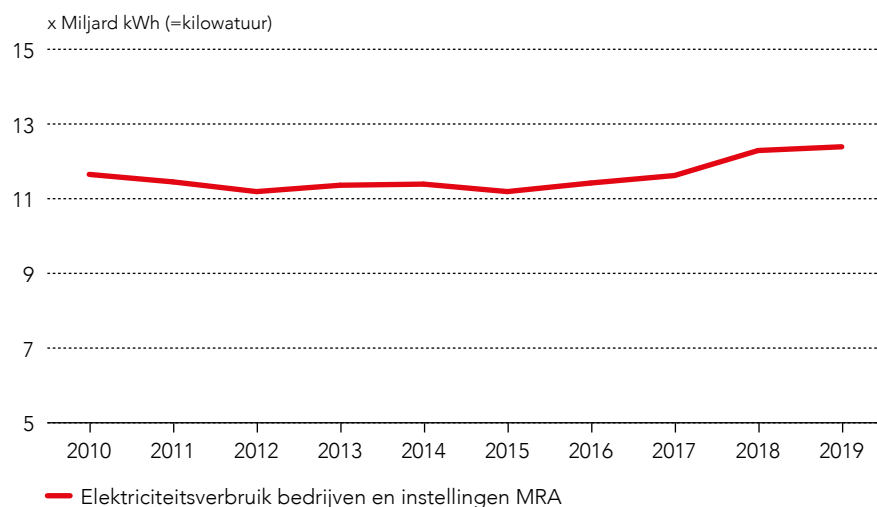
<sup>7</sup> Het finaal energieverbruik is het eindverbruik van energie.

<sup>8</sup> Dit is de som van het energieverbruik per gemeente en per sector waarvan de data van zowel 2010 als 2019 bekend zijn. Het daadwerkelijke energieverbruik ligt dus hoger.

<sup>9</sup> Er zijn niet altijd gegevens bekend van het finaal energieverbruik van grote bedrijven in bepaalde gemeenten, vanwege de vertrouwelijkheid van de gegevens. Een voorbeeld hiervan is gemeente Velsen (Tata Steel).

Vanaf 2015 is een stijging van het elektriciteitsverbruik te zien. Deze is grotendeels te verklaren door de toename van toepassingen die gebruikmaken van elektriciteit zoals elektrische apparaten in woningen, verlichting, digitalisering bij bedrijven, et cetera. Naast de groei van het aantal toepassingen, neemt ook de schaal waarop deze toepassingen worden gebruikt, toe. Ten slotte speelt elektrificatie van energiegebruik als gevolg van verduurzaming (denk aan elektrisch vervoer en warmtepompen) een rol. Bij al deze trends is de aantrekkende economie na de coronacrisis een cruciale factor, wat zich vertaalt in een toenemend verbruik per aansluiting en een stijgende vraag naar nieuwe aansluitingen.<sup>10</sup>

**Figuur 3.16 Elektriciteitsverbruik stijgt door energietransitie<sup>11</sup>**



Bron: Klimaatmonitor

<sup>10</sup> Dit laatste is nog niet zichtbaar in de cijfers aangezien er data tot 2019 beschikbaar zijn.

<sup>11</sup> De ontwikkeling van gasverbruik wordt in deze figuur niet weergegeven, omdat er data ontbreken voor sommige MRA-gemeenten.

Naar verwachting neemt het elektriciteitsverbruik de komende jaren verder toe (PBL, 2019). Dit leidt tot knelpunten op het elektriciteitsnetwerk. Op dit moment is er sprake van congestie, zowel binnen de MRA als in gebieden daarbuiten. In de MRA staat het lokale elektriciteitssysteem onder druk door toenemend elektriciteitsverbruik, piekvragen, elektrificatie van de warmtevraag en de opkomst van elektrisch vervoer. Het niet meer kunnen aansluiten van nieuwe bedrijven op het elektriciteitsnetwerk kan daarmee, naast een vertragende impact op de energietransitie, gevolgen hebben voor de economische ontwikkeling van de MRA. Ook de aanbodkant van elektriciteit is afhankelijk van de netcapaciteit. De verwachting is dat het aantal elektriciteitsproducenten in Nederland de komende jaren zal toenemen en voor hen moet wel voldoende capaciteit beschikbaar zijn.

### Energie-intensiteit en toegevoegde waarde

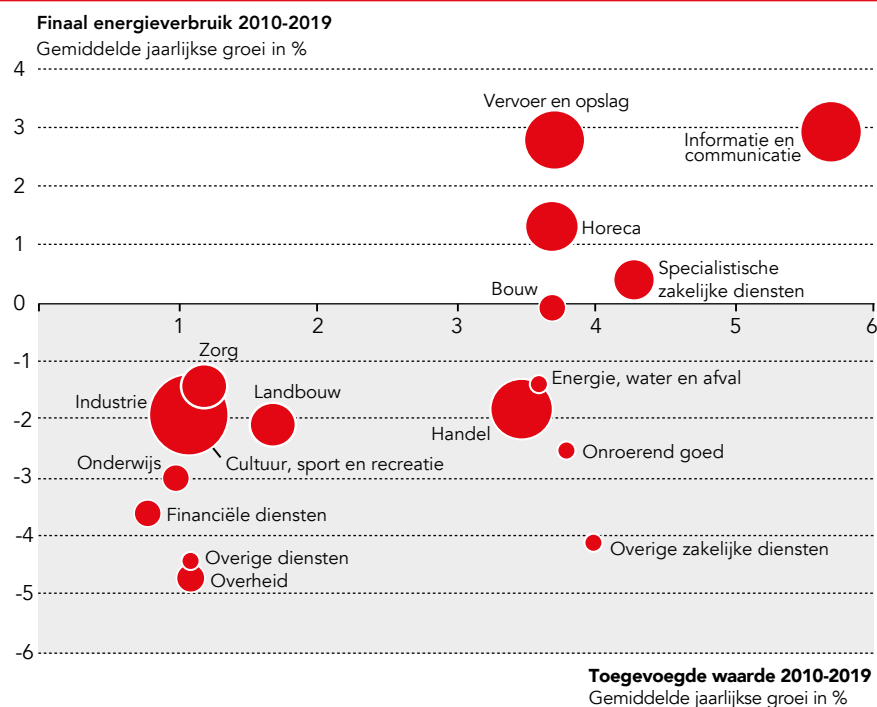
Op basis van het finaal energieverbruik kan de energie-intensiteit in kaart worden gebracht. Dit is de verhouding tussen de verbruikte hoeveelheid energie en de toegevoegde waarde. Een hogere energie-intensiteit komt overeen met een hogere energieconsumptie per euro toegevoegde waarde. Figuur 3.17 geeft per sector de groei van het finaal energieverbruik en de groei van de toegevoegde waarde in de periode 2010-2019 weer. De gemiddelde jaarlijkse groei van het finaal energieverbruik is -1,5 procent en de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde 2,8 procent. In de MRA als geheel is sprake van een ontkoppeling van energieverbruik en economische groei, hetgeen in de editie 2020 ook is geïllustreerd voor de uitstoot van CO<sub>2</sub>. De sectoren onder de horizontale nullijn dragen bij aan de absolute ontkoppeling. Dit houdt in dat ondanks de groei van de toegevoegde waarde er sprake is van een daling van het totale finaal energieverbruik.

Rechtsonder in de figuur staan de sectoren die zich kenmerken door een sterke economische groei en een daling van het energieverbruik: deze sectoren koppelen een bovengemiddelde economische groei aan een afnemend energieverbruik. Handel (Groot- en Detailhandel), Onroerend goed en Overige zakelijke diensten zijn sectoren die in deze ontwikkeling opvallen, omdat er zowel sprake

is van een groei van de toegevoegde waarde als van een afname van het finaal energieverbruik. Een voorbeeld binnen dit kwadrant is de sector Handel. De groei van de toegevoegde waarde zit vooral bij groothandels die profiteren van het gunstige internationale handelsklimaat (ABN Amro, 2017). Het energieverbruik neemt ook meer dan gemiddeld af. Dit is deels te verklaren doordat klanten steeds meer waarde hechten aan duurzaamheid in brede zin (en dus energieverbruik). De markt speelt hierop in (ING, 2021). Ook is op gebouwniveau door labels en energieprestatienormen het gasgebruik naar beneden gebracht.

Diverse sectoren met een toename van het energieverbruik maken ook een bovengemiddelde groei door op het gebied van toegevoegde waarde (rechtsboven in figuur 3.17). Dit geldt voor de sectoren

**Figuur 3.17 Veel sectoren absolute ontkoppeling energieverbruik en toegevoegde waarde**



Grootte van bol: energieverbruik in 2019  
Bron: Klimaatmonitor & CBS Statline, bewerking CE Delft

Vervoer en opslag, Informatie en communicatie, Horeca, Bouw en Specialistische zakelijke dienstverlening. Deze sectoren kennen dus nog geen ontkoppeling. Zo spelen binnen de sector Informatie en communicatie de datacenters (die een hoog energieverbruik hebben) een belangrijke rol. Als gevolg van verdere digitalisering is er sprake van een snelle groei van de Nederlandse datacentersector, met een gemiddelde jaarlijkse groei van 10 tot 15 procent in de afgelopen zeven jaar (Dutch Data Center Association, 2020). Veel van deze datacenters bevinden zich binnen de MRA (vooral gemeenten Amsterdam en Haarlemmermeer). De toename van het elektriciteitsverbruik komt voornamelijk doordat bestaande en nieuwe datacenters groter worden (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2020). Het groeiend elektriciteitsgebruik van datacenters in de MRA draagt bij aan de steeds nijpender knelpunten op het elektriciteitsnetwerk. De horeca speelt een belangrijke economische rol in de MRA. Zo zijn in Amsterdam de meeste banen in de toeristische sector in de horeca (Gemeente Amsterdam, 2020). Uit onderzoek van ECN is gebleken dat een café/restaurant een gemiddeld hoog energieverbruik heeft ten opzichte van andere bouwtypen binnen de dienstensector (ECN & EIB, 2016).

De sectoren linksonder in de figuur hebben een relatief sterk dalend finaal energieverbruik en bevinden zich dan ook onder de gemiddelde groei van de toegevoegde waarde. Opvallend hierbij is de sector Financiële diensten, die een groot aandeel in de toegevoegde waarde van de MRA heeft. In de periode 2010-2019 ligt de groei van de toegevoegde waarde in deze sector echter onder het gemiddelde, terwijl er eveneens sprake is van een aanzienlijke afname van het energieverbruik. Dit is te verklaren doordat de groei van de financiële dienstensector, ook op landelijk niveau, achterblijft sinds de financiële crisis die in 2008 begon. Daarbij zijn er door de financiële crisis meerdere vestigingen van banken gesloten, wat automatisch leidt tot een afname van het energieverbruik.

Het kwadrant linksboven in figuur 3.17 (beperkte groei toegevoegde waarde, lage ontwikkeling finaal energieverbruik) kent nauwelijks voorbeelden.

## Decompositie-analyse van het energieverbruik

Tot slot maken we net als in het eerste deel van dit hoofdstuk een decompositie-analyse, maar nu van het energieverbruik in de MRA. Deze analyse biedt de mogelijkheid om de ontwikkeling van het energieverbruik ten opzichte van een referentiejaar te verklaren op basis van een aantal deelontwikkelingen, namelijk een samenstellingseffect (relatieve groei van sectoren ten opzichte van elkaar) en een sectoraal energiebesparingseffect (het verschil tussen de groei van toegevoegde waarde en energieverbruik binnen elke sector). In deze analyse kijken we naar de periode 2010-2019. Om het totale effect in beeld te brengen maken we onderscheid tussen sectoren met een lage<sup>12</sup> en hoge<sup>13</sup> energie-intensiteit. Hierbij gaan we uit van de energie-intensiteit in het jaar 2019.

In de periode 2010-2019 is het energieverbruik van de huishoudens in de MRA met 3,7 petajoule (PJ) afgenomen naar 52,7 PJ. Deze daling is grotendeels toe te schrijven aan de energiebesparende maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen in woningen. Daar het energieverbruik in de sector Huishoudens sterk afhangt van het aantal woningen en nauwelijks van de toegevoegde waarde, zijn huishoudens buiten de decompositie-analyse gehouden in deze paragraaf. Wel analyseren we de ontwikkeling van het finaal energieverbruik van de bedrijfssectoren in de MRA.<sup>14</sup>

De belangrijkste conclusie van de decompositie-analyse is dat samenstellingseffecten in belangrijke mate hebben bijgedragen aan het afnemend energieverbruik. De trend van de-industrialisatie en verdere ontwikkelingen naar een diensteneconomie binnen de MRA, hebben zich vertaald in een afname van het energieverbruik. Dat is logisch aangezien de dienstensector per euro toegevoegde waarde minder energie verbruikt. De afname van energie-intensieve

<sup>12</sup> Sectoren met een lage energie-intensiteit zijn (van laag naar hoog): Onroerend goed, Overige zakelijke diensten, Financiële diensten, Specialistische zakelijke diensten, Overige dienstverlening, Bouw, Overheid, Handel (zowel groot- als detail-) en Onderwijs.

<sup>13</sup> Sectoren met een hoge energie-intensiteit zijn (van laag naar hoog): Informatie en communicatie, Energie, water en afvalbeheer, Zorg, Vervoer en opslag, Cultuur, sport en recreatie, Horeca, Industrie en Landbouw.

<sup>14</sup> Hierin zijn de sectoren Delfstoffen (SBI B) en Extraterritoriale organisaties (SBI U) wegens gebrek aan data niet meegenomen.

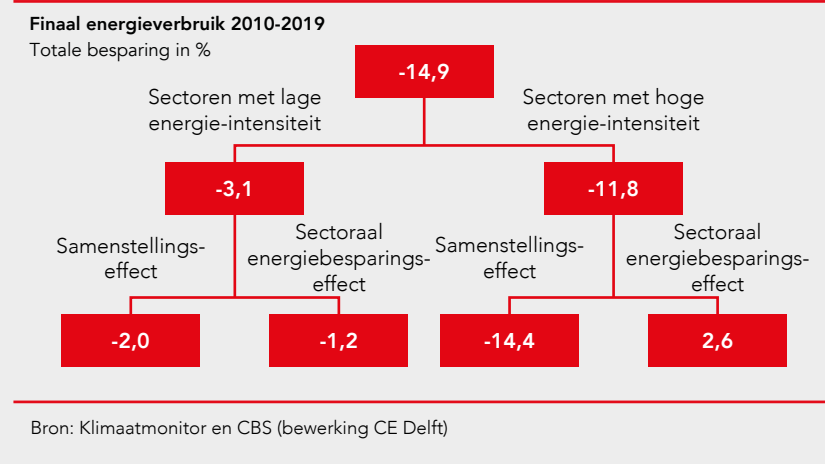


activiteiten levert een bijdrage aan de vermindering van scope 1 emissies (emissies die binnen de regiogrenzen van de MRA meetellen), maar niet noodzakelijk in een afname van emissies die voortvloeien uit het consumptiepatroon van MRA-inwoners binnen en buiten de MRA.

### Kader 3.2 Decompositie-analyse van het energieverbruik in de MRA

Figuur 3.18 laat zien dat het finaal energieverbruik in de gehele MRA afneemt met 14,9 procent. Het samenstellingseffect is met -16,4 procent het grootst (-2,0 procent in sectoren met een lage energie-intensiteit en -14,4 procent in sectoren met een hoge energie-intensiteit). Dit houdt in dat er sprake is van een verschuiving van de energie-intensieve industrie naar dienstverlenende sectoren met een lager energieverbruik. Het sectorale energiebesparingseffect is 1,4 procent (-1,2 procent in sectoren met een lage energie-intensiteit en 2,6 procent in sectoren met een hoge energie-intensiteit). Dit is het resultaat van energiebesparingsinspanningen binnen sectoren en/of het gevolg van een verschuiving van activiteiten binnen sectoren.<sup>15</sup>

**Figuur 3.18 Afname finaal energieverbruik vooral door samenstellingseffecten**



<sup>15</sup> Binnen sectoren kunnen energie-extensieve activiteiten groeien ten koste van energie-intensieve activiteiten sub-sectoren.

### Samenstellingseffect

Het samenstellingseffect betreft de verandering in het energieverbruik als gevolg van verandering van de economische omvang (toegevoegde waarde) van de sectoren binnen de economie van de MRA. In zowel sectoren met een lage energie-intensiteit als sectoren met een hoge energie-intensiteit heeft een verschuiving tussen sectoren plaatsgevonden die voordelig is geweest voor het totale finaal energieverbruik in de MRA. Dit houdt in dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van de energie-intensieve industrie naar energie-extensieve sectoren zoals dienstverlening. Deze verschuiving heeft dus overall een afname van het energieverbruik in de MRA tot gevolg gehad.

### Sectorale energiebesparingseffecten

Het sectorale energiebesparingseffect is in kaart gebracht door de sectorale samenstelling constant te houden en de resterende verschillen te relateren aan de energie-intensiteit. De laatste vormen dan een indicatie van het resultaat van energiebesparingsinspanningen binnen de sector zelf en/of kunnen het gevolg zijn van een verschuiving van activiteiten binnen sectoren. Binnen de MRA is het finaal energieverbruik in de sectoren met een lage energie-intensiteit afgenomen, mogelijk als resultaat van het vergroten van de energie-efficiëntie. Een andere verklaring is dat binnen een sector energie-extensieve sub-sectoren of activiteiten groeien ten koste van energie-intensieve sub-sectoren of activiteiten. In de sectoren met een hoge energie-intensiteit leidde dit ertoe dat het finaal energieverbruik in ieder geval niet is afgenomen als gevolg van de energiebesparingsmaatregelen en/of verschuiving van activiteiten binnen sectoren.





# 4

## Deelregio's van de MRA in vogelvlucht

- De economische ontwikkeling van de MRA in de periode 1996-2019 werd in hoge mate bepaald door Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. Ook de economie van Almere en Lelystad groeide in die periode sterk.
- Met name na de financieel-economische crisis (2008-2012) concentreerden de economische en werkgelegenheidsgroei zich binnen de MRA sterker in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden.
- Vanaf 2018 lijkt de werkgelegenheidsgroei zich vooral te bewegen naar de buitengebieden van de MRA.
- De coronapandemie lijkt weinig invloed te hebben op de huizenprijzen in de MRA: de stijgende trend zette in 2020 door.
- In 2019 is er per sado een pendel van buiten de MRA naar de MRA, terwijl de verhuisbewegingen zich per saldo in de richting van Overig Nederland bewegen (56 duizend personen verlieten de regio en 46 duizend personen vestigden zich vanuit Overig Nederland in de MRA).

Voordat we in hoofdstuk 5 de ontwikkelingen in de zeven deelregio's van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) afzonderlijk beschrijven, vergelijken we in dit hoofdstuk eerst ontwikkelingen tussen en in de deelregio's aan de hand van enkele langetermijntrends. Het gaat daarbij om trends in het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid in de periode 1996-2019, de relatieve omvang van deelregio's in het totaal van de MRA, een aantal arbeidsmarktindicatoren, ontwikkelingen op de woningmarkt, verhuisbewegingen en pendelstromen tussen de MRA-deelregio's en van en naar gebieden elders in Nederland.

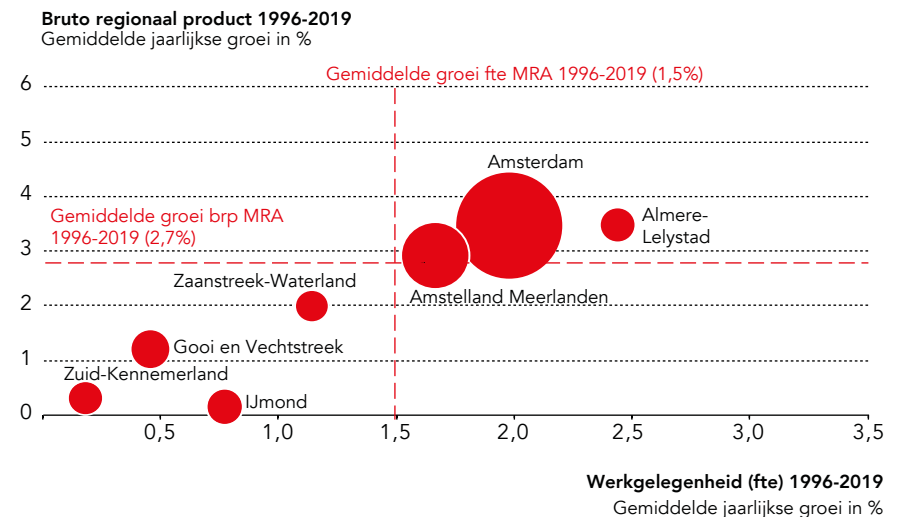
In dit hoofdstuk besteden we slechts zeer beperkt aandacht aan recente economische ontwikkelingen in de MRA en deelregio's op basis van economische groeicijfers over 2020 en de eerste twee kwartalen van 2021, aangezien deze al besproken zijn in de voorgaande hoofdstukken.



## 4.1 Economische groei en arbeidsmarkt

Figuur 4.1 laat zien dat Amsterdam en Amstelland-Meerlanden sterk bepalend zijn geweest voor de economische ontwikkeling van de MRA. In de periode 1996-2019 groeiden het brp en de werkgelegenheid<sup>1</sup> in beide deelregio's gemiddeld sneller dan in andere delen van de MRA. Het logische gevolg is dat Amsterdam en Amstelland-Meerlanden een steeds groter deel van de economische productie en werkgelegenheid in de MRA voor hun rekening zijn gaan nemen. In 2019 telden de economische activiteiten in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden op tot

**Figuur 4.1 Hoogste groei in Amsterdam, Amstelland-Meerlanden en Almere-Lelystad**



Grootte van bol is omvang brp 2019  
Bron: CBS (bewerking TNO)

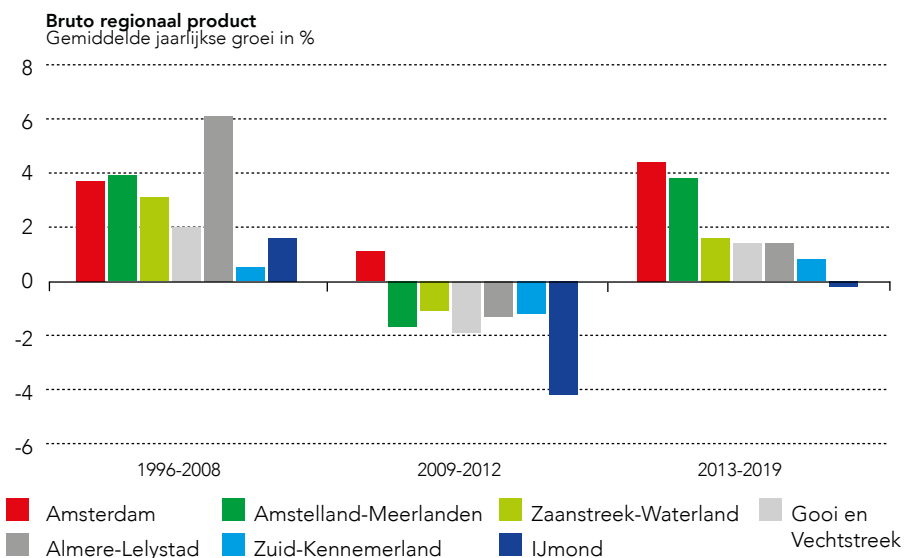
<sup>1</sup> In de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam maken wij gebruik van werkgelegenheidscijfers en bijbehorende definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Wij zijn ons ervan bewust dat regionale bestuurders en beleidsmakers ook kijken naar werkgelegenheidscijfers van LISA (Landelijk Informatiesysteem Arbeidsplaatsen). De omvang van werkgelegenheid per deelregio verschilt wanneer cijfers van het CBS en LISA worden vergeleken. Die verschillen ontstaan door gebruik van een andere definitie van het begrip 'werkgelegenheid' (het tellen van banen in LISA en voltijdseenheden door het CBS) en andere dataverzamelmethode. Bovendien registreren het CBS en LISA uitzendkrachten op een andere manier, wat ook bijdraagt aan verschillen in werkgelegenheidsniveaus.

72,5 procent van het brp en ruim 65 procent van de totale werkgelegenheid (zie figuur 4.5 en figuur 4.6).

In figuur 4.2 is de brp-groei van iedere deelregio uitgesplitst naar deelperiode tussen 1995 en 2019. Hieruit blijkt dat met name na de financieel-economische crisis (2009-2012) de economische groei zich binnen de MRA sterker is gaan concentreren in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. Tot die tijd groeide de economie van Almere-Lelystad ook sterk mee met de bevolkingsontwikkeling, waardoor het gemiddelde groeitempo van brp en werkgelegenheid in de periode 1996-2019 ongeveer gelijk is aan de groei in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden (zie figuur 4.1).

De uitbreiding van Almere en Lelystad ging in de periode 1996-2008 gepaard met een sterkere brp-groei (gemiddeld 6,1 procent per jaar) dan in Amsterdam (3,7 procent per jaar) en Amstelland-Meerlanden (3,9 procent per jaar). In diezelfde periode vormden Zaanstreek-Waterland, Gooi en Vechtstreek en IJmond de middengroep, met

**Figuur 4.2 Na de crisisjaren 2009-2012 groeide het brp in drie snelheden**



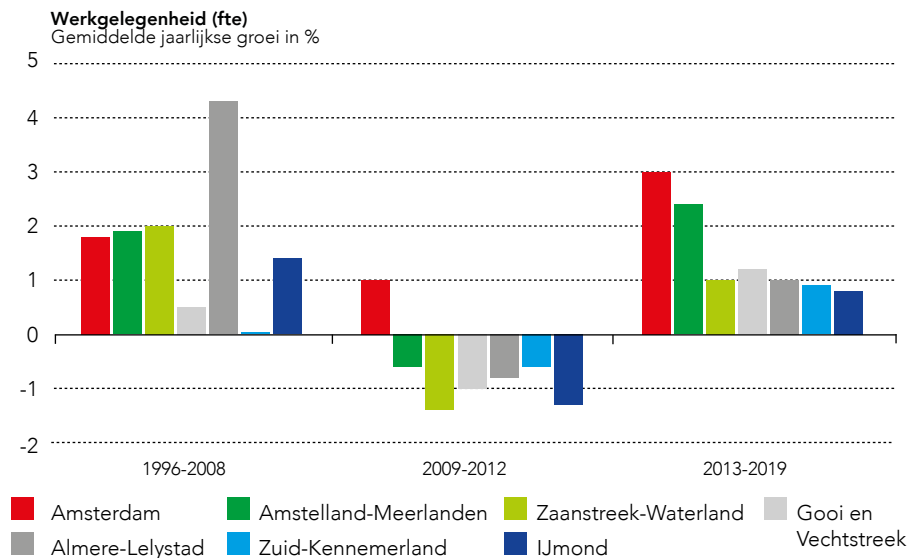
Bron: CBS (bewerking TNO)

een gemiddelde jaarlijkse groei tussen 1,6 en 3,1 procent per jaar. De economische groei in Zuid-Kennemerland bleef achter.

Tijdens de crisisperiode 2009-2012 kregen alle deelregio's in 2009 een forse economische schok te verwerken, waarna een herstel in verschillende snelheden volgde. De economie van Amsterdam veerde snel terug, terwijl IJmond veel last kreeg van de 'tweede dip' in 2012 en 2013. Vanaf 2013 zijn er grofweg drie groepen te onderscheiden in de brp-ontwikkeling: Amsterdam en Amstelland-Meerlanden kennen de meeste groei; Almere-Lelystad, Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek vormen de middengroep en de groei in Zuid-Kennemerland en IJmond blijft achter.

Op hoofdlijnen is in figuur 4.3 een gelijksoortige verdeling van de werkgelegenheidsontwikkeling in de MRA te zien. Het meest pregnante verschil in de brp-groei vindt plaats in de periode 2013-2019: hier is geen driedeling tussen de deelregio's te zien. Er is duidelijk sprake van

**Figuur 4.3 Vanaf 2013 concentreert de werkgelegenheidsgroei zich in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden**



Bron: CBS (bewerking TNO)

een relatief snelle werkgelegenheidsgroei in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden ten opzichte van de andere vijf deelregio's waar de werkgelegenheidsgroei niet ver uiteenliep.

In de twee voorgaande edities van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam beschreven we dat er vanaf 2017 enkele veranderingen zichtbaar zijn in het economische groeipatroon van de MRA. Ondanks het feit dat er nog altijd sprake is van een relatief sterke economische groei in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, vertraagt hier het tempo terwijl in andere deelregio's van de MRA, met name in Almere-Lelystad, Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek, een versnelling optreedt. Dit effect is het scherpst zichtbaar in de ontwikkeling van de werkgelegenheid. De brp-groei in Amsterdam bleef ook na 2017 boven het gemiddelde groeitempo van de MRA liggen; daarentegen beweegt de brp-groei in Amstelland-Meerlanden meer naar het gemiddelde.

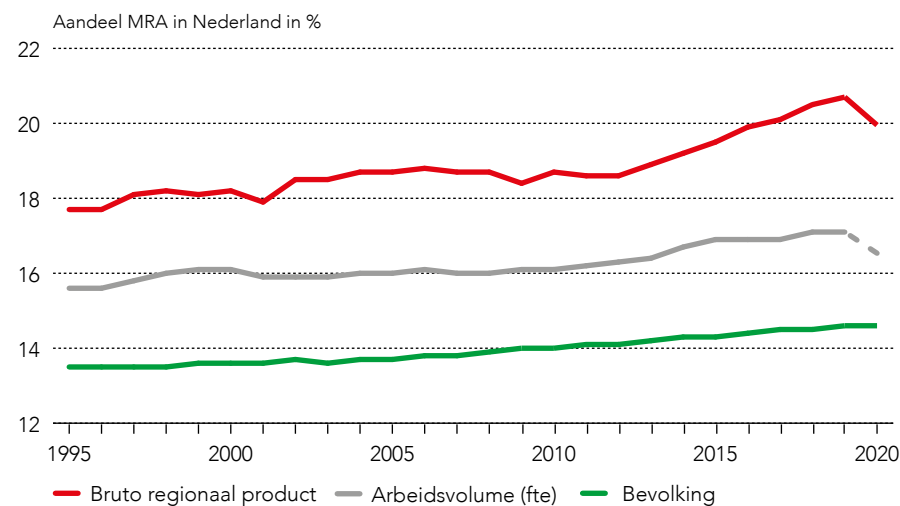
Dit beeld is omgekeerd als we kijken naar de werkgelegenheidsontwikkeling. Tot en met 2018 vond de sterkste groei plaats in Amstelland-Meerlanden, terwijl de werkgelegenheid in Amsterdam in ongeveer gelijk tempo toenam als het MRA-gemiddelde. Anders dan bij de brp-groei, is er in 2018 en 2019 ook in Zuid-Kennemerland en IJmond een versnelde werkgelegenheidsgroei te zien. In 2019 nam zodoende in iedere deelregio van de MRA de werkgelegenheid met een groeipercentage van circa 2,3 procent in ongeveer gelijk tempo toe. Er lijkt hiermee sprake te zijn van een trend waarbij vooral de werkgelegenheidsgroei zich beweegt naar de buitengebieden van de MRA. Dit wijst erop dat arbeidsintensieve activiteiten en/of bedrijfsactiviteiten die veel ruimte vragen, in toenemende mate kiezen voor alternatieve vestigingslocaties buiten Amsterdam. Tegelijkertijd wijzen de tegenstelde groeipatronen van het brp en werkgelegenheid op een hoge productiviteit in kernstad Amsterdam – geheel in lijn met de agglomeratietheorie (zie onder andere hoofdstuk 3 en *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016*).

## Omvang MRA in Nederland en deelregio's in MRA

In de periode 1995-2019 groeiden de bevolking, het brp en de werkgelegenheid in de MRA gemiddeld sneller dan in de rest van Nederland. Hierdoor is het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking en economie toegenomen. Figuur 4.4 toont dit verloop door de jaren heen. In de figuur is te zien dat vooral sinds 2013 – in de periode van hoogconjunctuur na de Grote Recessie<sup>2</sup> – het aandeel van de MRA in de Nederlandse economie sterk is toegenomen. Economische activiteit is zich in die periode sterker in de MRA gaan concentreren. Tegelijk blijkt uit het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking dat de regio niet alleen in trek is als vestigingsplaats voor bedrijven, maar ook voor inwoners.

De snellere toename van het aandeel van de MRA in het Nederlandse bruto binnenlands product (bbp) en de totale werkgelegenheid, in vergelijking met het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking, maakt dat tot en met 2019 steeds meer mensen vanuit overige delen van het

**Figuur 4.4 Aandeel MRA in economie en werkgelegenheid nam af als gevolg van corona**



Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

<sup>2</sup> De term 'Grote Recessie' verwijst naar de recessie die volgde op de financiële crisis, die in 2008 begon.

land naar een baan in de MRA pendelen. Aan het einde van dit hoofdstuk gaan we dieper in op het woon-werkverkeer van, naar en binnen de MRA.

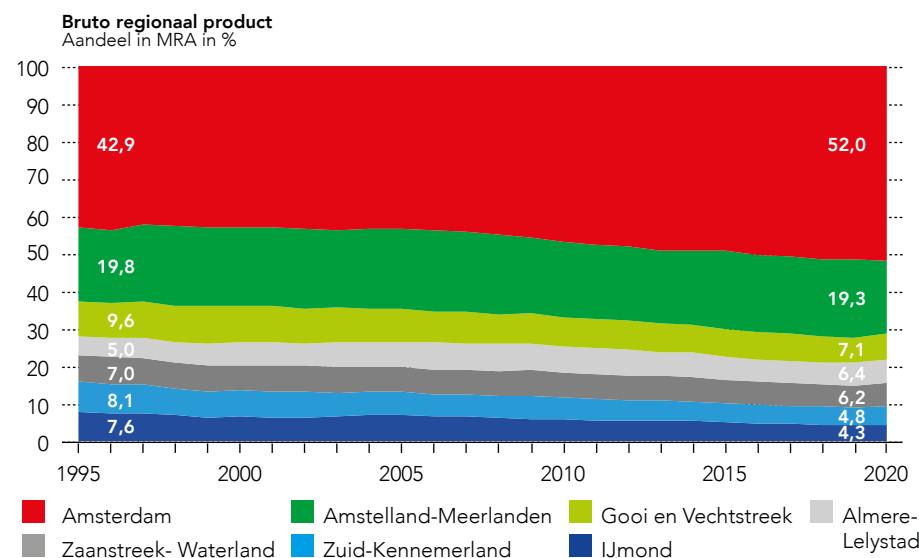
De economische schok als gevolg van de coronamaatregelen zorgde in 2020 voor een breuk. Doordat de economie van de MRA vanwege het type bedrijvigheid extra hard is geraakt door alle beperkende maatregelen (zie ook hoofdstuk 2), is het aandeel van de MRA in het bbp en werkgelegenheid afgenomen. Vermoedelijk is dit een tijdelijk effect, zolang er nog beperkende maatregelen in sectoren als (nacht)Horeca en Cultuur, sport en recreatie kracht zijn, en in de luchtvaart.

Een interessante vraag is in hoeverre de coronapandemie (waarin thuiswerken gemeengoed werd) voor een trendbreuk in het woon-werkverkeer zal zorgen. Het is nu nog te vroeg om structurele patronen in de nieuwste pendelcijfers te ontdekken; in eerste instantie zijn pendelstromen door het vele thuiswerken tijdelijk 'opgedroogd.' Onderzoek van onder andere het Centraal Planbureau (CPB) en het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid wijst erop dat mensen anders gaan kijken naar de balans tussen werken op kantoor en thuiswerken. De verwachting is dat er ook na het opheffen van alle coronamaatregelen meer zal worden thuisgewerkt dan voorheen (hoewel sommige analyses er juist op wijzen dat mensen snel in oude patronen terugvallen). Hierbij is het waarschijnlijk dat er grotere veranderingen zichtbaar zullen zijn in het aantal dagelijkse forensen in het openbaar vervoer dan op de weg. De invloed op het wegverkeer is naar verwachting kleiner, doordat werknemers die relatief eenvoudig thuis kunnen werken ook sterk geneigd zijn met het openbaar vervoer naar hun werk te reizen. Mogelijk hebben deze ontwikkelingen op de lange termijn ook gevolgen voor de keuzes die huishoudens maken voor hun woonlocatie, mede in het licht van regionale verschillen in huizenprijzen. Met name prijsverschillen tussen de MRA en andere delen van Nederland zijn in dit verband relevant.

De figuren 4.5, 4.6 en 4.7 tonen de ruimtelijke verdeling tussen MRA-deelregio's van economische productie, werkgelegenheid en bevolking door de jaren heen. In iedere figuur is daarbij aangegeven hoe de verdeling in 2020 (of 2019 in geval van de werkgelegenheid) afwijkt van de stand in 1995. Eerder is al genoemd dat Amsterdam en Amsteland-Meerlanden in 2019 tezamen 72,5 procent van het brp en ruim 65 procent van de totale werkgelegenheid in de MRA uitmaakten. In 1995

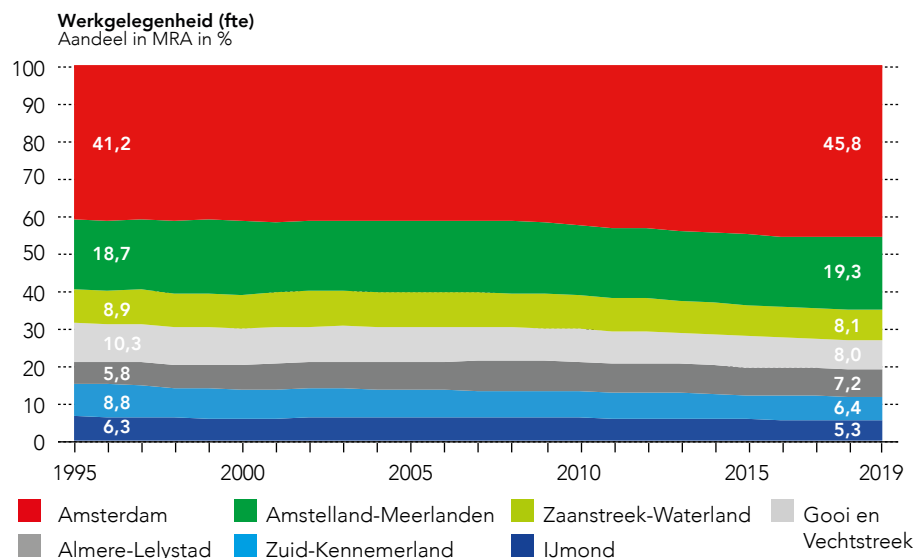
bedroeg hun gezamenlijke aandeel nog respectievelijk 62,7 en 59,9 procent. Vooral de toename in het aandeel van Amsterdam in het brp van de MRA springt in het oog: 52 procent in 2020 versus 42,9 procent in 1995. Het aandeel van beide deelregio's in de bevolkingsomvang van de MRA is daarentegen nauwelijks toegenomen ten opzichte van 1995. Dit hangt samen met de stabiele toename van de bevolking in Almere en Lelystad, waardoor het aandeel van deze deelregio in de bevolkingsomvang van de MRA is toegenomen van 8,1 procent in 1995 naar 11,5 procent in 2020. De combinatie van figuren illustreert dat de bevolking slechts in beperkte mate de economische dynamiek heeft gevolgd. Daardoor zijn forensenstromen toegenomen en is de samenhang in de regio versterkt. Er ontstaan steeds duidelijker verschillen binnen de regio tussen de woon- en werkfunctie van steden als logisch gevolg van agglomeratievoordelen in productie. Voor een deel zien we hier ook het gevolg van ruimtelijke-orderingsbeleid, dat slechts in beperkte mate mee is bewogen met de economische dynamiek in de regio (zie ook Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016).

**Figuur 4.5 Aandeel Amsterdam in economie MRA neemt vanaf 2007 sterk toe**



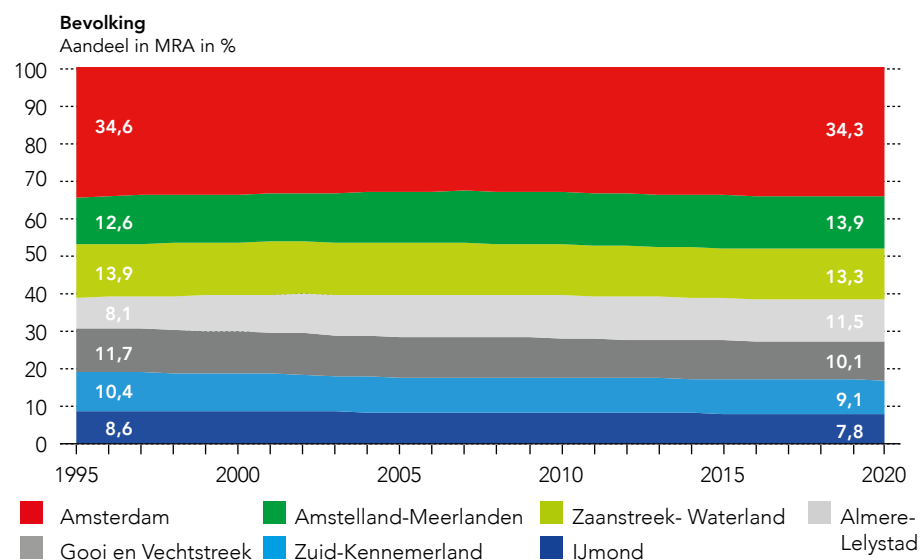
Bron: CBS (bewerking TNO)

**Figuur 4.6 Steeds sterkere concentratie werkgelegenheid in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden**



Bron: CBS (bewerking TNO)

**Figuur 4.7 Bevolking volgt de economische dynamiek in beperkte mate**



Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek)

### Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's

In hoofdstuk 5 worden voor iedere deelregio de belangrijkste arbeidsmarktindicatoren weergegeven (telkens in een tabel met kerncijfers). Onderstaande tabel 4.1 toont een vergelijkend overzicht van deze indicatoren: bruto-arbeidsparticipatie, werkloosheid en onderverdeling van de beroepsbevolking naar opleiding. Het betreft cijfers voor het jaar 2020. Dat jaar kende coronamaatregelen (de 'intelligente lockdown'), versoepelingen in de zomerperiode en in het najaar weer strengere maatregelen (met een zwaardere lockdown).

Onder deze omstandigheden is het opvallend dat de werkloosheid in Nederland maar licht is opgelopen, van 3,4 procent in 2019 naar 3,8 procent in 2020. De coronamaatregelen zijn in die zin zeer effectief gebleken (zie ook hoofdstuk 1 en 2), aangezien een belangrijk doel van de maatregelen was om grootschalige werkloosheid te voorkomen. Dit laat onverlet dat met name de groep zzp'ers, die relatief groot is in de MRA, met een stevig inkomensverlies is geconfronteerd. In de MRA liep de werkloosheid iets sneller op, van 3,6 procent in 2019 naar 4,2 procent in 2020, maar is het niveau in vergelijking met eerdere

**Tabel 4.1 Vergelijking arbeidsmarktindicatoren deelregio's MRA, 2020**

	Bruto-participatiegraad	Werkloosheid	Beroepsbevolking naar opleiding		
			Hoog opgeleid	Middelbaar opgeleid	Laag opgeleid
	%	%	%	%	%
Nederland	71,1	3,8	40,9	39,8	19,3
Metropoolregio Amsterdam	72,1	4,2	48,5	34,8	16,6
Almere-Lelystad	71,9	4,4	36,5	43,6	19,9
Amstelland-Meerlanden	74,1	4,1	40,8	41,4	17,8
Amsterdam	72,2	5,3	62,2	24,9	12,9
Gooi en Vechtstreek	70,7	3,0	48,5	35,1	16,4
IJmond	72,5	3,7	34,9	45,3	19,8
Zaanstreek-Waterland	70,5	3,4	34,3	43,4	22,3
Zuid-Kennemerland	72,2	3,3	53,2	31,5	15,3

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

jaren nog altijd laag. Binnen de MRA is de werkloosheid in 2020 vooral gestegen in Amsterdam (procentpunt), IJmond (0,9 procentpunt), Zaanstreek-Waterland (1,2 procentpunt) en Zuid-Kennemerland (0,8 procentpunt). Ten opzichte van 2019 is de brutoparticipatiegraad in de MRA en de zeven deelregio's nauwelijks veranderd.

De beroepsbevolking van de MRA is gemiddeld hoger opgeleid dan elders in Nederland. Verhoudingsgewijs woont het grootste deel van de hoogopgeleide beroepsbevolking in Amsterdam, maar ook Zuid-Kennemerland en Gooi en Vechtstreek hebben een relatief hoog opgeleide bevolking.

### Bevolkingsgroei

De MRA is voor veel mensen in trek als woonlocatie, vanwege zowel de aantrekkelijke arbeidsmarkt als de stedelijke voorzieningen die in de regio beschikbaar zijn (zie De Groot e.a., 2010, en Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016). Figuur 4.4 liet zien dat het aandeel van de MRA in de Nederlandse bevolking voortdurend is toegenomen. In de periode 2016-2020 groeide de bevolking het snelst in de deelregio's Almere-Lelystad, Amsterdam, Zaanstreek-Waterland en Amstelland-Meerlanden. Dit zijn de deelregio's met het hoogste aantal inwoners van de MRA; bijna 73 procent van het totaal aantal inwoners van de MRA in 2020 (zie eerder in figuur 4.7). In deze vier deelregio's vindt dus verdere bevolkingsconcentratie plaats.

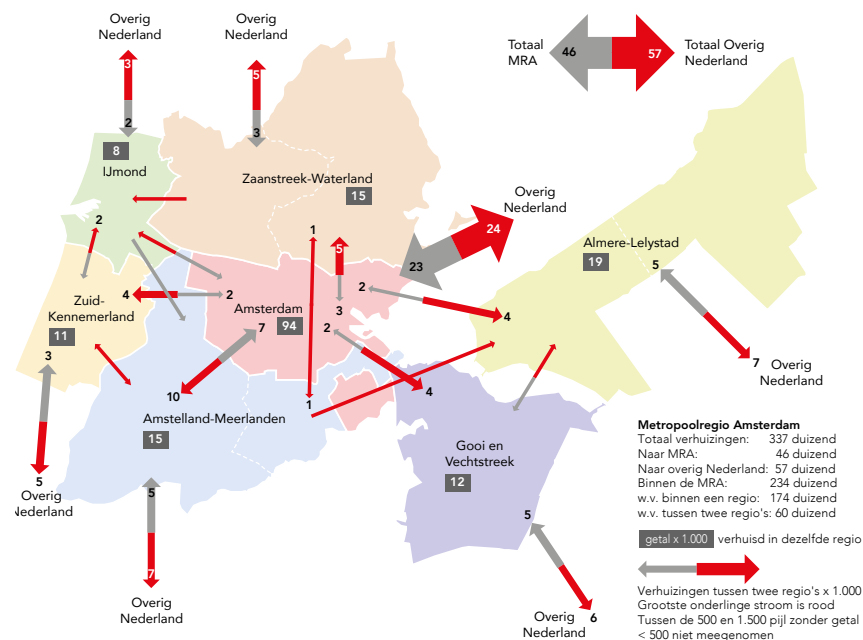
### Verhuizingen

In hoofdstuk 2 werd zichtbaar dat de meeste verhuisbewegingen in 2019 plaatsvonden binnen deelregio's van de MRA. De andere verhuizingen betroffen vaak bewegingen tussen Amsterdam en deelregio's of andersom. In 2020 zien we dat inwoners per saldo de MRA verlieten. Tegenover 57 duizend mensen die de regio verlieten staan 46 duizend inwoners die vanuit Overig Nederland naar de MRA zijn verhuisd (zie tabel 4.2). De meeste mensen verhuisden naar Zuid-Holland, gevolgd door Utrecht en Overig Flevoland, Oost-Nederland en Holland boven Amsterdam.

## 4.2. Woningmarkt

Toegankelijkheid van de woningmarkt is anno 2021 een van de grote problemen in ons land. Huizenprijzen stijgen sterk, wachtlijsten worden langer en er is een groot tekort aan met name huurwoningen in het middensegment – de woningmarkt dreigt droog te koken. Dit is een complex probleem dat een cocktail aan maatregelen vereist, uiteenlopend van het verder afbouwen van de hypotheekrenteaftrek (een subsidie op zowel kopen als het aangaan van schuld) en het verschuiven van de belastingbasis van de mobiele factor 'arbeid' naar de immobiele factor 'grond', tot het verminderen van de complexiteit van het proces van nieuwbouw op zowel de markt van huur- als koopwoningen. Hoewel nieuwbouw een deel van de oplossing is, is het verbeteren van de doorstroom op de woningmarkt een nog effectievere oplossing. Dit wordt onderstreept in figuur 4.9, die laat zien dat in de meeste deelregio's van de MRA de woningvoorraad gemiddeld

Figuur 4.8 Verhuizingen binnen de MRA en naar of vanuit overige delen van Nederland, 2020

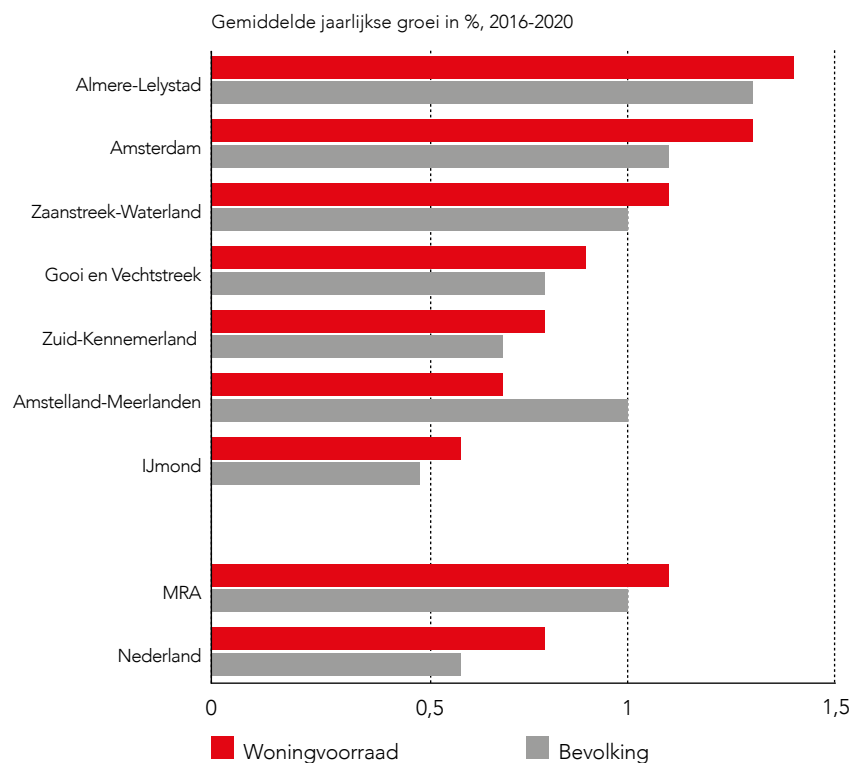


Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

sneller toenam dan de bevolking. Alleen in Amstelland-Meerlanden blijft de ontwikkeling van de woningvoorraad achter bij de bevolkingsgroei; in Gooi en Vechtstreek namen de bevolking en woningvoorraad in een ongeveer gelijk tempo toe. Er is dus sprake van een daling van het aantal bewoners per woning (en daarmee waarschijnlijk een toename van het aantal vierkante meters per inwoner, hoewel dat niet is onderzocht, maar wel interessant is voor vervolgonderzoek).

De krapte op de woningmarkt wordt vaak gereduceerd tot discussies over de concurrentie tussen starters en investeerders, de stijgende prijzen van koop- en (vrije-sector)huurwoningen en de stikstofproblematiek die nieuwbouw bemoeilijkt. Maar de oplopende krapte op de

**Figuur 4.9 De woningvoorraad in de MRA neemt sneller toe dan de bevolking**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch onderzoek)

woningmarkt wordt in sterke mate bepaald door het feit dat huishoudens kleiner worden (meer eenpersoonshuishoudens). Daardoor is er een toenemende woningbehoefte voor specifieke groepen. Denk bijvoorbeeld aan alleenstaanden (al dan niet na een scheiding), echtparen zonder kinderen die hun eerste eigen woning zoeken met een relatief beperkt budget, en studenten. De krapte op de woningmarkt hangt dan ook voor een belangrijk deel samen met allocatieproblemen (mismatches tussen vraag en aanbod, ofwel de vraag of mensen wonen in het type woning van hun voorkeur en op de locatie waar zij het liefst zouden willen wonen), en doorstroming.

Als we kijken naar de verdeling van het woningbestand over koop, sociale huur en vrije-sectorhuur in woningvoorraad (zie figuur 4.10), zien we dat in de MRA zowel in absolute zin als in vergelijking met Nederland met name het aantal vrije-sectorhuurwoningen sterk is gegroeid. Binnen de MRA is een sterke concentratie van deze toename in de snelgroeierende deelregio's Amstelland-Meerlanden en Amsterdam zichtbaar. Deze groei is ten koste gegaan van sociale woningbouw in deze regio's en deels opgevangen in met name Almere-Lelystad. Een dergelijke ontwikkeling past binnen een zich ontwikkelende metropool waarbinnen agglomeratiekrachten leiden tot processen van concentraties van verschillende groepen in uiteenlopende delen van de regio (ook bekend als 'uitsortering'). Het versterkt het functioneren van de regio als geheel, maar onderstreept ook het grote belang van adequate verevening binnen de regio. In de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016* zijn we uitgebreid op dit onderwerp ingegaan.

### Prijzen van koopwoningen

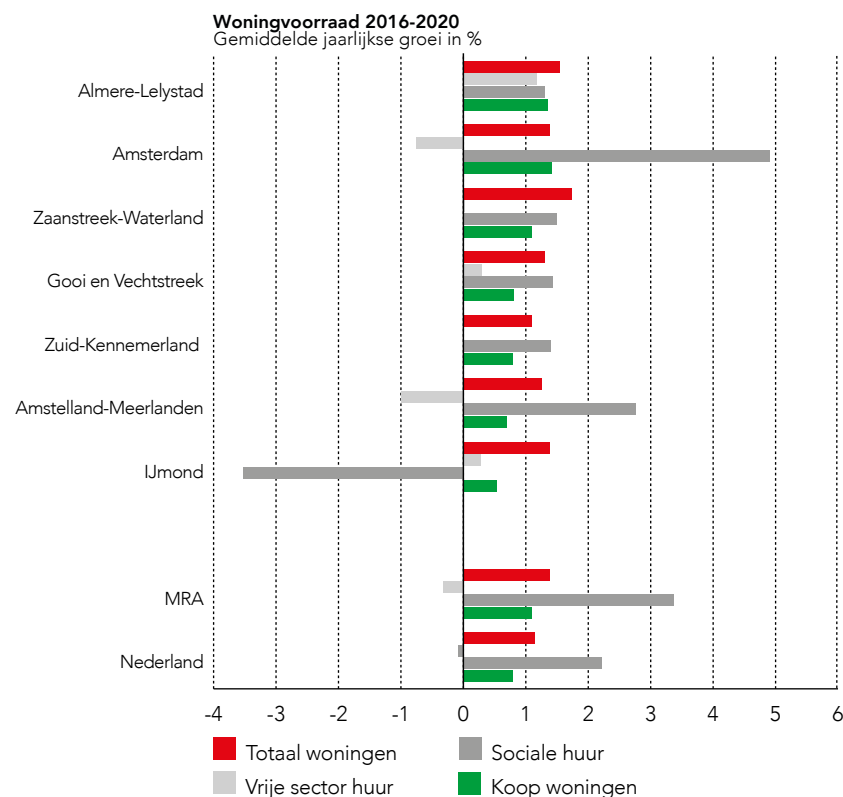
De afgelopen decennia zijn de prijzen van koopwoningen in de MRA sterker gestegen dan in Nederland; in Amsterdam was deze stijging nog groter (zie figuur 4.11). Maar rondom deze trend zijn ook duidelijke fluctuaties zichtbaar (die ook in internationaal perspectief fors zijn als gevolg van de financiering met schuld).<sup>3</sup> De kredietcrisis (2008-2011) zorgde voor een daling van de prijzen die in de MRA relatief

<sup>3</sup> Zie SER (2020): Volatiliteit Nederlandse Economie Nader Bezien, Verkenning, Den Haag: Sociaal-Economische Raad.



groot was. De 'dotcom'-crisis (vanaf 2001) had vooral in Amsterdam invloed op de woningprijzen. Beide laten zien dat de woningprijzen in de MRA, en in het bijzonder Amsterdam, sterker reageren op de conjunctuur dan de woningprijzen in Nederland. De coronapandemie lijkt weinig invloed te hebben op de huizenprijzen: de stijgende trend ging in 2020 door. Wel lijkt de sterke stijging in 2017 tot en met 2019 in de MRA en in Amsterdam wat af te vlakken; in Nederland is nog geen afvlakking zichtbaar. De eerste cijfers voor 2021 versterken dit beeld.

**Figuur 4.10 Het aantal vrije-sectorhuurwoningen is relatief het sterkst toegenomen in de MRA**

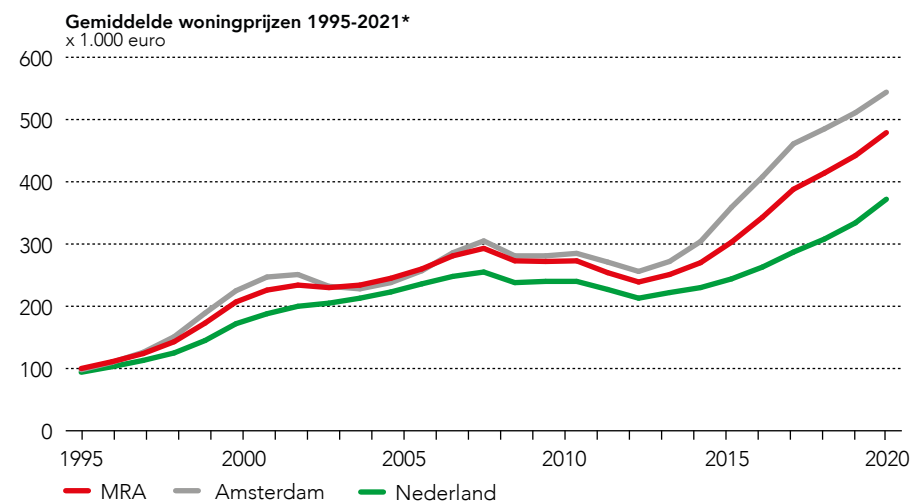


\* De berekeningen zijn gebaseerd op de woningvoorraad per 1 januari. Figuur 4.9 was gebaseerd op gemiddelde woningvoorraad (1/2\* voorraad op 1 januari plus 1/2\* voorraad op 31 december). Daarom kunnen de cijfers marginaal afwijken.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

Tot slot laten we in figuur 4.12 de ontwikkeling van de vierkante-meterprijzen woonoppervlakte zien als index. Deze prijzen vormen een nog betere weerspiegeling van de schaarsteontwikkeling op de woningmarkt. Tussen 2011 en 2013 daalden de prijzen per vierkante meter woonoppervlakte van koopwoningen als gevolg van de Grote Recessie, maar tussen 2014 en 2020 stegen zij weer sterk, zeker ook ten opzichte van Overig Nederland. Hierbij was de stijging in Amsterdam het grootst, maar alle andere deelregio's kenden de laatste jaren ook flinke prijsstijgingen. Sinds 2012 zien we dat naast Amsterdam de groei met name aantrekt in de regio's Almere-Lelystad, Zuid-Kennemerland, Amstelland-Meerlanden en Zaanstreek-Waterland. Er is daarmee sprake van een geleidelijke overloop van de krapte van de stad Amsterdam naar omliggende deelregio's.

**Figuur 4.11 Woningprijzen in Amsterdam 'golven mee' met de conjunctuur**



\* Cijfers voor 2021 betreffen het eerste en tweede kwartaal. Woningprijzen per gemeente in de MRA zijn gewogen met bevolkingsaantallen, omdat het aantal verkochte woningen niet over de gehele periode beschikbaar is. De gemeenten Gooise Meren en Wijdemeren zijn niet meegenomen omdat niet over de gehele periode woningprijzen beschikbaar zijn.

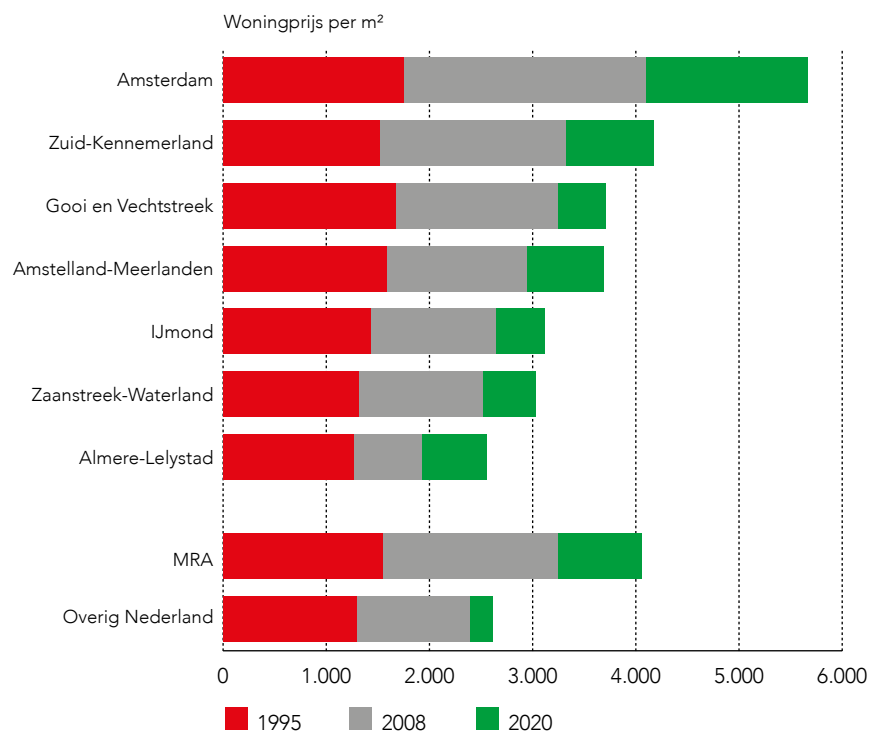
Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

## Woon-werkverkeer

De omvang en richting van pendelstromen worden sterk bepaald door de woon- en werklocatie van werknemers. De concentratie van werkgelegenheid in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden, de voortdurende uitbreiding van Almere en Lelystad en daarnaast de relatief snelle bevolkingsgroei in Zaanstreek-Waterland en Gooi en Vechtstreek, zorgden voor meer woon-werkverkeer binnen de MRA. Daarnaast draagt de dynamiek van verhuizingen vanuit de MRA naar andere delen van het land bij aan een toename van de pendelstromen vanuit de rest van Nederland naar (met name) Amsterdam.

In 2019 waren er in de MRA 1.568 duizend werkzame personen. Deze arbeidsplaatsen werden vervuld door zowel inwoners van de MRA als mensen die elders in Nederland wonen. De omvang van de werkzame

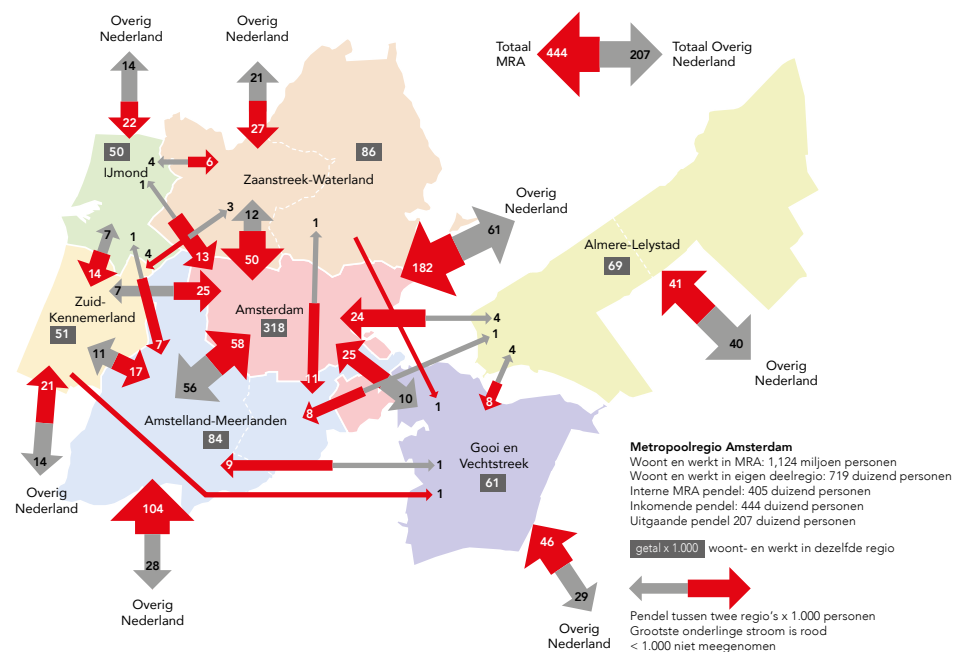
**Figuur 4.12 Woningprijzen in MRA fors gestegen t.o.v. van Nederland, vooral in Amsterdam**



Bron: NVM (Bewerking Vrije Universiteit Amsterdam)

beroepsbevolking van de MRA bedroeg in hetzelfde jaar 1.331 duizend personen. Een deel van deze mensen werkt in de MRA zelf (1.124 duizend personen; 84,4 procent) en het andere deel werkt op een locatie buiten de MRA (207 duizend personen; 15,6 procent). Per saldo had de MRA in 2019 een netto inkomende pendelstroom van 237 duizend personen. Daarbij telde de inkomende pendelstroom 444 duizend personen en de uitgaande pendelstroom 207 duizend personen. In veel gevallen is de bestemming van deze inkomende forensen Amsterdam of Amstelland-Meerlanden. Dit zijn de twee deelregio's van de MRA met de grootste netto inkomende pendelstroom vanuit de rest van Nederland. Figuur 4.13 geeft een overzicht van alle pendelstromen van, naar en binnen de MRA in 2019. Deze figuur dient als basis voor een beschrijving van de belangrijkste forensenstromen van en naar elke deelregio. Aan het eind van elke regioparagraaf in hoofdstuk 5 is deze beschrijving voor de desbetreffende deelregio opgenomen.

**Figuur 4.13 Grote pendelstromen naar Amsterdam en Amstelland-Meerlanden**



Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)



# 5

## Kerncijfers per deelregio

- Van alle deelregio's kregen Amsterdam en Amstelland-Meerlanden in 2020 de grootste economische schok te verwerken als gevolg van de coronacrisis.
- In 2020 liep de werkloosheid in de MRA licht op. In de meeste deelregio's is het werkloosheidsniveau nog altijd bijzonder laag.
- Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten en Groothandel behoren in veel deelregio's tot de grootste sectoren. IJmond en Zaanstreek-Waterland hebben een sterker industrieel profiel.
- In vrijwel alle deelregio's zijn de van nature arbeidsintensievere dienstensectoren belangrijk voor de werkgelegenheidsontwikkeling, zoals Overige zakelijke diensten en Horeca.
- De sterke concentratie van economische activiteiten in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden veroorzaakt grote pendelstromen richting deze twee deelregio's.



In dit hoofdstuk beschrijven we de economische ontwikkeling per deelregio van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Elke paragraaf is een korte, op zichzelf staande economische verkenning van een deelregio. Leidraad hiervoor vormen de belangrijkste kerncijfers, zoals het bruto regionaal product (brp), de werkgelegenheid, bevolking, beroepsbevolking en werkloosheid. Ook komen de economische ontwikkeling per sector (op basis van zowel toegevoegde waarde als werkgelegenheid) en pendelstromen van forensen aan bod. Voor de beschrijving van economische ontwikkelingen per sector staat in de figuren van dit hoofdstuk de langst mogelijke analyseperiode (1996-2019) centraal (tenzij anders vermeld). In elke paragraaf wordt ook kort ingegaan op de economische schok die de coronacrisis teweeg heeft gebracht in de desbetreffende deelregio (in hoofdstuk 1 worden de economische ontwikkelingen per deelregio in de eerste twee kwartalen van 2021 uitgebreider besproken). Op basis van de Regionale economische jaarcijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), is 2019 het meest recente jaar waarvoor de sectorale ontwikkelingen per deelregio beschreven kunnen worden. Het voorlopige brp-groecijfer over 2020 is al wel beschikbaar, en dit cijfer is dan ook opgenomen in de tabel met kerncijfers en in de eerste figuur van iedere paragraaf waarin de ontwikkelingen per deelregio centraal staan.

Drie van de zeven deelregio's bestaan uit een samenstelling van twee grotere gemeenten of gebieden, te weten Almere-Lelystad, Amsteland-Meerlanden en Zaanstreek-Waterland. Om recht te doen aan het unieke profiel van de verschillende regiocomponenten in deze deelregio's, zijn extra figuren opgenomen met informatie over die grotere gemeenten of gebieden. Daarnaast worden in de beschrijving van de economische ontwikkelingen in deze regio's de relevante verschillen tussen de regiocomponenten uitgelicht. Dit betreft in paragraaf 5.1 de steden Almere en Lelystad, in paragraaf 5.2 regio Haarlemmermeer (de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en Overig Amstel-Meerlanden (de gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel) die de deelregio Amsteland-Meerlanden vormen, en tot slot in paragraaf 5.6 de gebieden Zaanstreek en Waterland, die de deelregio Zaanstreek-Waterland vormen.

In dit hoofdstuk begint – in tegenstelling tot de andere hoofdstukken – de nummering van de figuren en tabellen in iedere paragraaf opnieuw.

## 5.1 Almere-Lelystad

### De economie van Almere-Lelystad

De steden Almere en Lelystad vormen tezamen de deelregio Almere-Lelystad. Met de uitbraak van het coronavirus in 2020 kwam er een eind aan een periode van hoogconjunctuur (zie figuur 1), maar vergeleken met andere deelregio's is het effect van de coronacrisis op de economie van Almere-Lelystad beperkt. Het CBS benoemde<sup>1</sup> dat de economie in Flevoland in 2020 het minst gekrompen was in vergelijking met andere regio's in Nederland, dankzij goed presterende leasebedrijven en groei van detail- en groothandel. De sectorstructuur

Tabel 1 Kerngegevens Almere-Lelystad

		2020	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	10,0	6,0	1,4	2,0	3,2	1,2	3,6	-0,9
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	96	7,2	1,1	1,3	1,6	3,6	2,3	-
Werkzame personen*	x 1.000	119	7,6	-1,0	-0,2	1,8	3,8	2,0	-
Bevolking	x 1.000	293	11,5	0,5	0,8	1,2	1,4	1,6	1,5
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	221	11,5	0,0	1,0	1,4	1,4	1,9	1,4
Beroepsbevolking	x 1.000	159	11,4	-0,7	2,7	0,0	2,7	1,3	1,9
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	151	11,4	2,3	3,0	2,2	3,5	2,1	1,3
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	36,5	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	43,6	34,8						
Laagopgeleid	in %	19,9	16,6						
		aandeel in %							
Brutoparticipatiegraad	in %	71,9	72,1	70,9	72,1	71,1	72,0	71,6	71,9
Werkloosheid	in %	4,4	4,2	8,2	8,0	6,7	4,5	4,5	4,4

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

<sup>1</sup> Zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/08/economie-krimpt-in-2020-het-sterkst-in-noord-holland-en-groningen>.

maakt dat de economie van Almere en Lelystad minder hard is geraakt door de beperkende coronamaatregelen. In Almere en Lelystad maken de hard getroffen sectoren en branches als Horeca, reisbemiddeling en personenvervoer een minder groot deel van de economie uit. In Almere en Lelystad zijn relatief veel groothandelsbedrijven en distributiecentra gevestigd. Steeds meer van deze ruimte-vragende bedrijven hebben zich in Almere-Lelystad gevestigd, waardoor een relatief sterk logistiek profiel is ontstaan. Het feit dat in Almere en Lelystad fysieke ruimte beschikbaar is, wordt onder meer ondersteunt door de Plabeka monitor 2020-2021. Hieruit blijkt dat deelregio Almere-Lelystad in 2020 goed was voor de helft van de totale gronduitgifte op bedrijventerreinen in de MRA.

De jaren 2014 tot en met 2019 vormden een periode met aanhoudende economische groei. Daarbij versnelde in 2018 en 2019 het tempo van de werkgelegenheidsontwikkeling en de brp-groei en kwam laatstgenoemde in 2019 boven het gemiddelde van de MRA te liggen. Ook was de bevolkingsgroei in Almere en Lelystad vanaf 2017 ieder jaar sneller dan de gemiddelde bevolkingsgroei

Figuur 1 De coronacrisis zorgde in Almere-Lelystad voor een lichte economische krimp in 2020



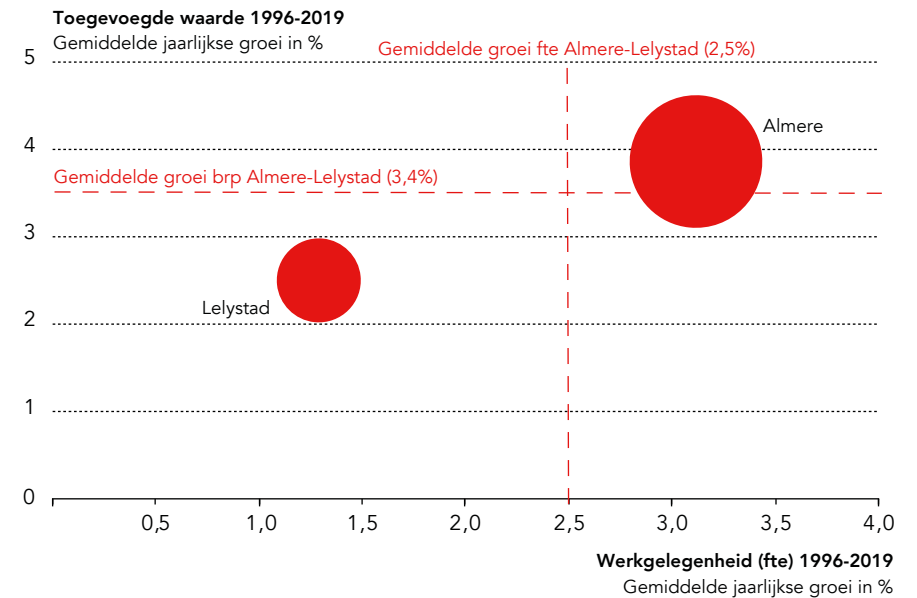
Bron: CBS (bewerking TNO)



in de MRA. In 2020 kwam de werkloosheid uit op 4,4 procent van de beroepsbevolking (zie tabel 1); dit is zelfs een lichte daling ten opzichte van 2019. Hiermee bevindt de werkloosheid in Almere en Lelystad zich nog altijd op een bijzonder laag niveau.

Figuur 2 laat zien hoe de economische omvang en de gemiddelde jaarlijkse groei van het brp en de werkgelegenheid zijn verdeeld over Almere en Lelystad. De omvang van economische productie en werkgelegenheid in Almere is ongeveer 2,5 keer groter dan die in Lelystad. Tezamen hebben Almere en Lelystad een aandeel van 6,0 procent in het brp van en 7,2 procent in de totale werkgelegenheid in de MRA. In de periode 1996-2019 groeide de economie van Almere gemiddeld jaarlijks 1,4 procentpunt sneller dan die van Lelystad. Dit verschil is tijdens de periode van hoogconjunctuur na 2013 overigens kleiner geworden.

**Figuur 2 Sterkste economische groei in Almere**

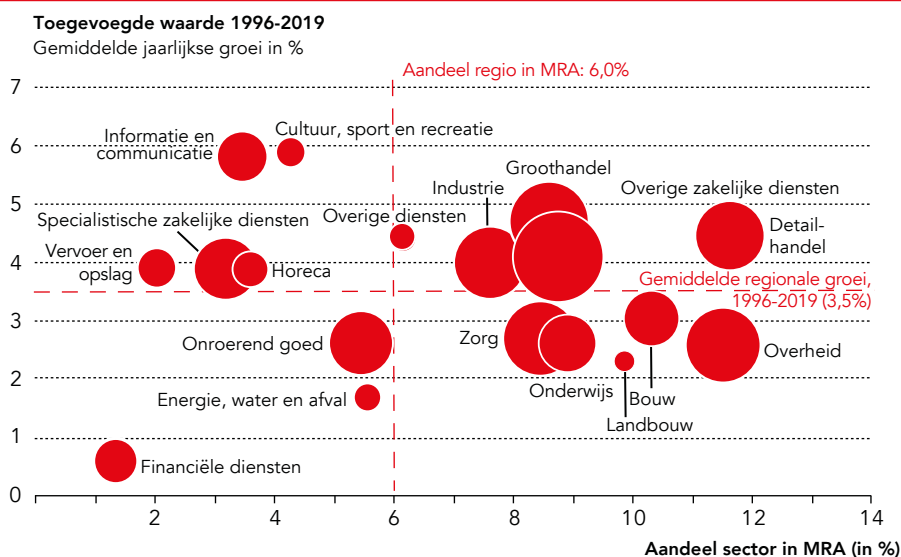


Bron: CBS (bewerking TNO)

## Economische ontwikkeling per sector

Almere en Lelystad hebben zich tussen 1995 en 2019 ontwikkeld tot een diverse economie waarin dienstensectoren de overhand hebben. Groothandel (waaronder veel distributiecentra) en Overige zakelijke diensten (waaronder autoleasebedrijven) brengen daarbij het grootste deel van de toegevoegde waarde voort. Industrie, Detailhandel, Informatie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten dragen eveneens bij aan het dienstenprofiel van de economie van Almere-Lelystad. De toegevoegde waarde van al deze commerciële sectoren nam in de periode 1996-2019 in een hoger tempo toe dan het regionale gemiddelde van 3,5 procent per jaar. De publieke sectoren Overheid, Zorg en Onderwijs leveren tezamen ongeveer een kwart van het brp van Almere en Lelystad. De gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde is in deze sectoren wat gematigder in vergelijking tot de zakelijke-dienstensectoren. Niettemin was er in de periode 1996-2019 in alle sectoren sprake van een gemiddelde

**Figuur 3 Breedgedragen groei van toegevoegde waarde in Almere-Lelystad**

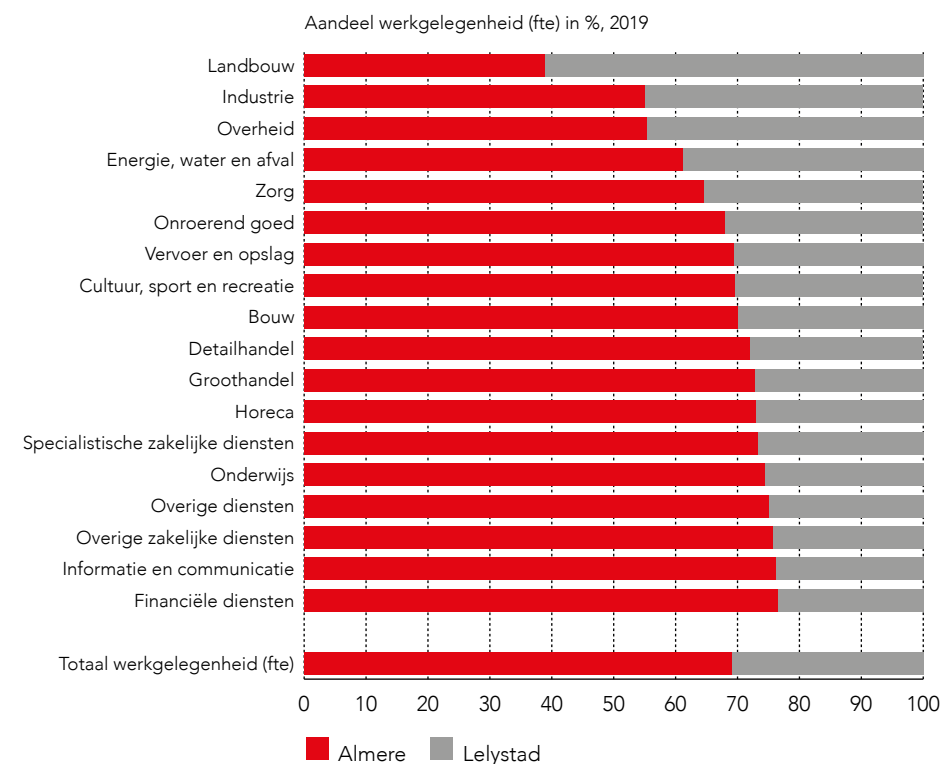


\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)

jaarlijkse toename van de toegevoegde waarde. Dit hangt samen met de stelselmatige uitbreiding van beide steden, waardoor zowel de bevolkingsomvang als de economische activiteit toenam.

Dat de economie van Almere ongeveer 2,5 keer groter is dan die van Lelystad is ook terug te zien in figuur 4, waarin de verdeling van de werkgelegenheid per sector tussen beide steden is weergegeven. Bijna 70 procent van de totale werkgelegenheid in deze deelregio bevindt zich in Almere. Vooral de dienstensectoren zijn gevestigd in Almere; activiteiten in Landbouw, Industrie en Overheid zijn meer gelijk verdeeld in de deelregio.

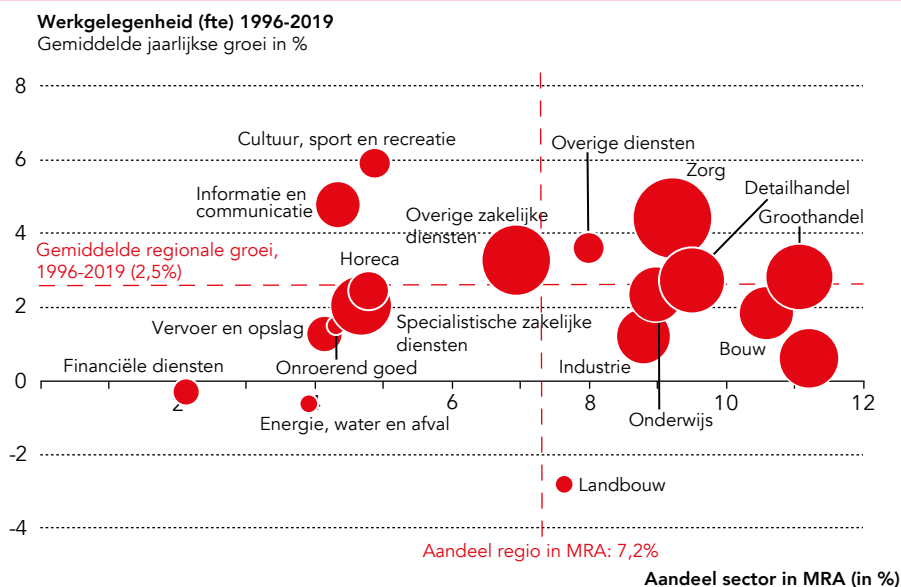
**Figuur 4 In Almere bevindt zich de meeste werkgelegenheid**



Bron: CBS (bewerking TNO)

De Zorg is de grootste werkgever in Almere en Lelystad; 15 procent van de totale werkgelegenheid in deze steden tezamen bevond zich in deze sector. Daarnaast zijn Overige zakelijke diensten, Detailhandel en Groothandel grote werkgevers in de regio; deze sectoren bieden ieder rond de 10 tot 11 procent van de arbeidsplaatsen. Ook in de werkgelegenheidsontwikkeling tussen 1995 en 2019 is het ontstaan van de diversiteit in het dienstenprofiel van Almere en Lelystad goed te zien. Hierbij groeide de werkgelegenheid in de sectoren Informatie en communicatie en Cultuur, sport en recreatie relatief snel. Anders dan in de ontwikkeling van de toegevoegde waarde is er een aantal – in omvang kleine – sectoren waar in de periode 1996-2019 sprake is van een gemiddelde jaarlijkse afname van de werkgelegenheid. Dit betreft sectoren die bij uitstek profiteren van de opkomst en implementatie van ICT, automatisering en mechanisering van processen: Financiële diensten, Landbouw en Energie, water en afval. Hierdoor zijn er per saldo minder mensen nodig om de toenemende productie te realiseren.

**Figuur 5 De zorgsector is een belangrijke werkgever in Almere-Lelystad**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's. Bron: CBS (bewerking TNO)

### Forensen (woon-werkverkeer)

De beroepsbevolking van deelregio Almere-Lelystad levert een groter arbeidsaanbod dan dat er lokaal arbeidsplaatsen zijn. In 2019 hadden Almere en Lelystad tezamen ongeveer 149 duizend<sup>2</sup> werkzame inwoners en waren er in beide steden tezamen ongeveer 119 duizend personen werkzaam. Er was daarmee in 2019 per saldo een netto uitgaande pendelstroom van 30 duizend personen. De meeste uitgaande forensen vanuit Almere of Lelystad werken buiten de MRA, gevolgd door een relatief grote stroom naar Amsterdam. Daarnaast zijn er binnen de MRA vanuit Almere of Lelystad netto uitgaande forensenstromen richting Gooi en Vechtstreek en Amstelland-Meerlanden. Er zijn ongeveer 69 duizend personen (46 procent van de werkzame beroepsbevolking) die zowel wonen als werken in Almere of Lelystad.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Almere-Lelystad is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).



<sup>2</sup> In tabel 1 is het cijfer van 2020 opgenomen. De analyse van pendelstromen is gebaseerd op cijfers van 2019.



## 5.2 Amstelland-Meerlanden

### De economie van Amstelland-Meerlanden

Amstelland-Meerlanden is een samenstelling van twee deelgebieden: regio Haarlemmermeer (de gemeenten Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn) en Overig Amstel-Meerlanden (de gemeenten Amstelveen, Diemen en Ouder-Amstel). De economie van Amstelland-Meerlanden is sterk verbonden met het buitenland, met name dankzij luchthaven Schiphol en het internationale (vakantie)verkeer, groothandelsactiviteiten en de productie en export van land- en tuinbouwproducten (waaronder bloemen). Ook zijn Detailhandel en Overige zakelijke diensten (zoals reisorganisaties en beveiliging) grote sectoren in de economie van Amstelland-Meerlanden. Figuur 1 toont dat als gevolg van de coronacrisis in 2020 de economische ontwikkeling in Amstelland-Meerlanden na jaren van hoogconjunctuur omsloeg naar stevige krimp

Tabel 1 Kerngegevens Amstelland-Meerlanden

		2020	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	30,1	20,8	7,8	2,8	4,4	4,2	3,4	-13,8
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	256	19,3	4,2	0,4	4,6	5,2	2,3	-
Werkzame personen*	x 1.000	296	18,9	8,3	1,2	2,6	5,1	1,9	-
Bevolking	x 1.000	355	13,9	1,0	0,8	0,9	1,0	1,2	1,0
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	263	13,6	0,8	0,8	1,2	0,8	1,2	0,8
Beroepsbevolking	x 1.000	195	14,0	2,2	1,1	0,0	1,6	1,6	2,1
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	187	14,1	2,4	2,9	1,1	2,8	1,6	0,5
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	40,8	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	41,4	34,8						
Laagopgeleid	in %	17,8	16,6						
		aandeel in %							
Brutoparticipatiegraad	in %	74,1	72,1	72,9	73,1	72,3	72,9	73,2	74,1
Werkloosheid	in %	4,1	4,2	6,0	5,4	4,3	3,7	3,7	4,1

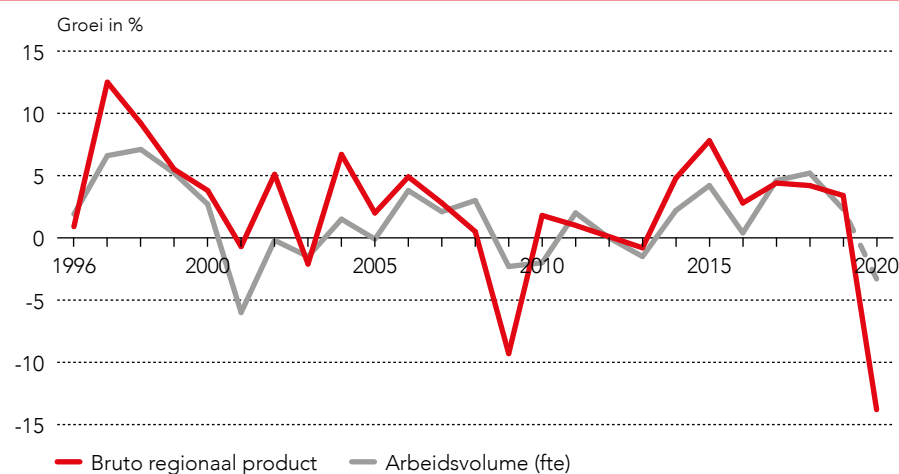
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

(-13,8 procent). Deze ontwikkeling laat zien dat de economie van Amstelland-Meerlanden relatief gevoelig is voor schokken in de wereldhandel en internationaal (vakantie)verkeer. De coronamaatregelen raakten alle bedrijfsactiviteiten op en rond Schiphol bijzonder hard.

Amstelland-Meerlanden heeft met een aandeel van 20,8 procent in het brp en 19,3 procent in de totale werkgelegenheid van de MRA een grote concentratie van economische activiteit. In verhouding tot het aantal inwoners en de omvang van de werkzame beroepsbevolking (beide ongeveer 14 procent van de MRA) bieden bedrijven en instellingen in Amstelland-Meerlanden veel werk. Uit de werkloosheidscijfers in tabel 1 blijkt dat het aantal werkloze inwoners is opgelopen van 3,7 procent in 2019 naar 4,1 procent in 2020. Dit is overigens nog altijd een zeer laag werkloosheidsniveau, ongeveer gelijk aan het niveau van frictiewerkloosheid (die er altijd zal zijn vanwege mensen die van baan wisselen of om andere redenen tijdelijk zonder werk zitten).

De omvang van economische activiteiten verschilt per deelgebied binnen Amstelland-Meerlanden. Figuur 2 laat zien dat regio Haarlemmermeer het grootste deel van het brp voortbrengt. In 2019 nam dit deel-

Figuur 1 De economie van Amstelland-Meerlanden werd in 2020 hard geraakt door corona



Bron: CBS (bewerking TNO)

gebied 72 procent van de economische productie en 70 procent van de werkgelegenheid in Amstelland-Meerlanden voor zijn rekening. Beide deelgebieden groeiden in de periode 1996-2019 rond of iets boven het gemiddelde tempo in de MRA. Dit geldt voor zowel de brp-groei als de toename van de werkgelegenheid. In Overig Amstel-Meerlanden nam de werkgelegenheid gemiddeld per jaar wat sneller toe dan in regio Haarlemmermeer.

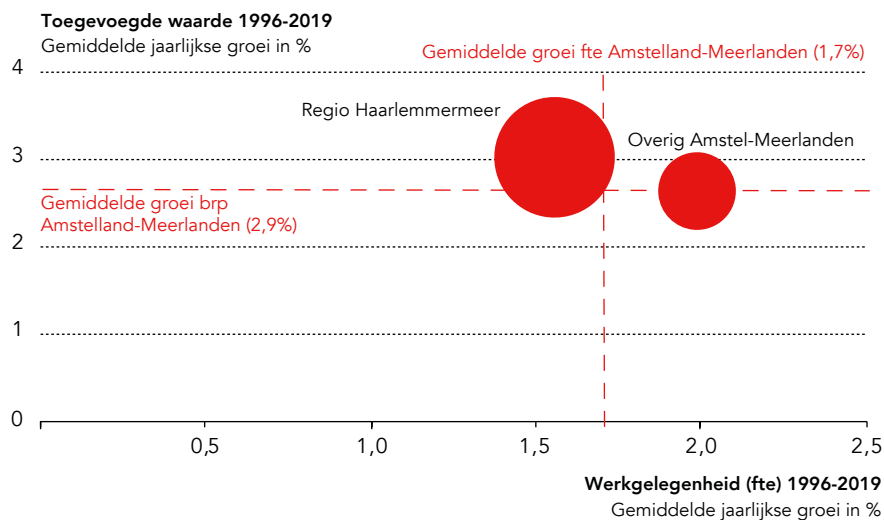
### Economische ontwikkeling per sector

In figuur 3 wordt duidelijk dat bedrijfsactiviteiten in vervoer, logistiek en handel ruim vertegenwoordigd zijn in Amstelland-Meerlanden en een grote bijdrage leveren aan het brp. Tezamen brachten de sectoren Vervoer en opslag en Groothandel in 2019 bijna 34 procent van het brp voort. Net als in de meeste andere sectoren in de regionale economie, nam de toegevoegde waarde jaarlijks rond de 2,9 procent toe. In deze lange analyseperiode was de economische groei in Amstelland-Meerlanden breed gedragen door een grote diversiteit aan bedrijfsactiviteiten. Daarbij springt de ontwikkeling van de sector Informatie en communicatie en communicatie in het oog. Met de opkomst van ICT als nieuwe gene-

ral purpose technology zijn sinds de jaren negentig van de vorige eeuw steeds meer bedrijven ICT-diensten gaan aanbieden en is er sprake van een sterke concentratie van bedrijfsactiviteiten in de MRA, met name in Amsterdam en Amstelland-Meerlanden. Ook televisie- en live-entertainmentactiviteiten vallen overigens binnen de sector Informatie en communicatie. Dankzij een sterke groei van een relatief kleine sector kan de sector Energie, water en afval getypeerd worden als een 'niche'. In omvang was deze sector in 2019 nog altijd klein, met een aandeel van 1,3 procent in het brp.

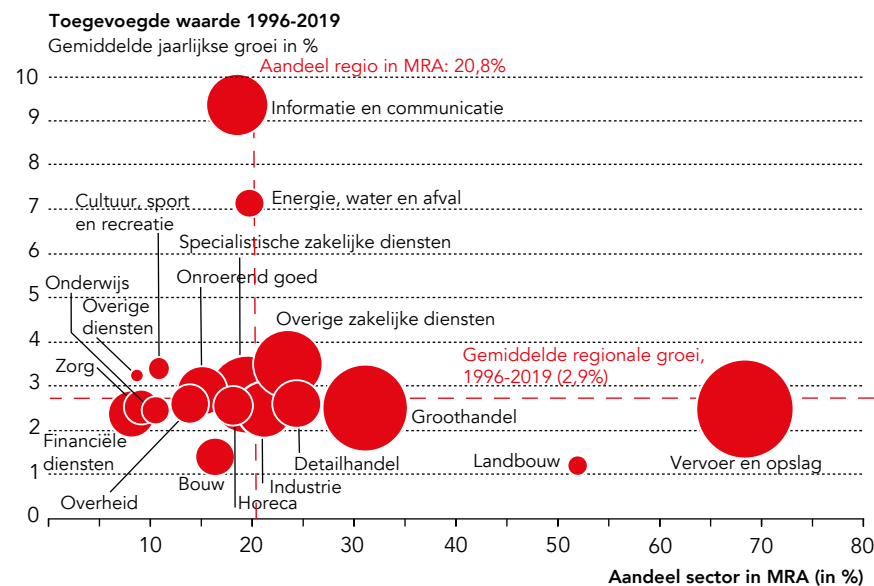
De verdeling van de werkgelegenheid per sector tussen deelgebied regio Haarlemmermeer en Overig Amstel-Meerlanden is opgenomen in figuur 4. Hierin is te zien dat vooral bedrijfsactiviteiten in Vervoer en opslag, Landbouw, Groothandel, Detailhandel, Horeca, Industrie, Overige zakelijke diensten en Energie, water en afval sterker geconcentreerd zijn in regio Haarlemmermeer. Financiële diensten, Informa-

Figuur 2 Gemiddeld iets sterkere brp-groei in regio Haarlemmermeer



\* Bolgrootte is omvang toegevoegde waarde 2019

Figuur 3 Vergelijkbaar groeitempo meeste sectoren in Amstelland-Meerlanden



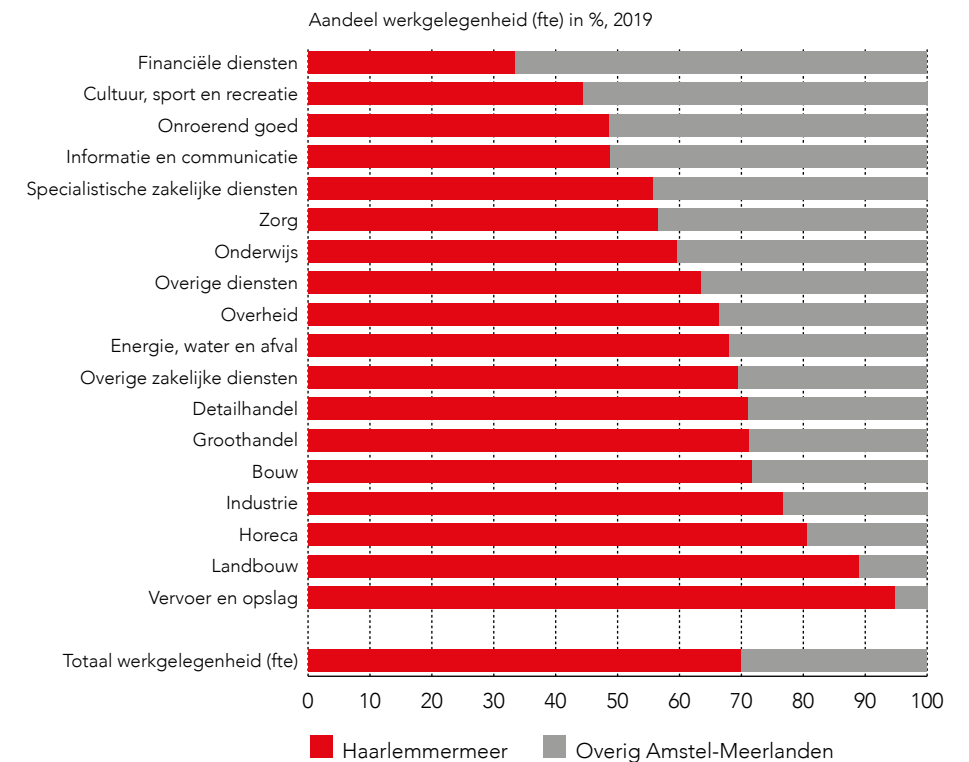
\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)



tie en communicatie en Specialistische zakelijke diensten zijn in sterkere mate vertegenwoordigd in Overig Amstel-Meerlanden.

De werkgelegenheidsontwikkeling per sector in Amstelland-Meerlanden (zie figuur 5) kent een divers patroon vanwege verschillen in de arbeidsintensiviteit en productiviteit van de bedrijfsactiviteiten. De grote sectoren Vervoer en opslag en Groothandel zijn weliswaar belangrijke werkgevers in de regio, maar kenden geen bovengemiddeld snelle toename van de werkgelegenheid. De opkomst en implementatie van ICT maken bijvoorbeeld dat in Groothandel processen steeds minder arbeidsintensief zijn geworden en de werkgelegenheidsgroei in deze sector relatief gematigd is. In de Industrie en Landbouw zijn als gevolg van arbeidsproductiviteitsgroei steeds

**Figuur 4 Kenmerkende sectoren zijn het sterkst vertegenwoordigd in regio Haarlemmermeer**



Bron: CBS (bewerking TNO)

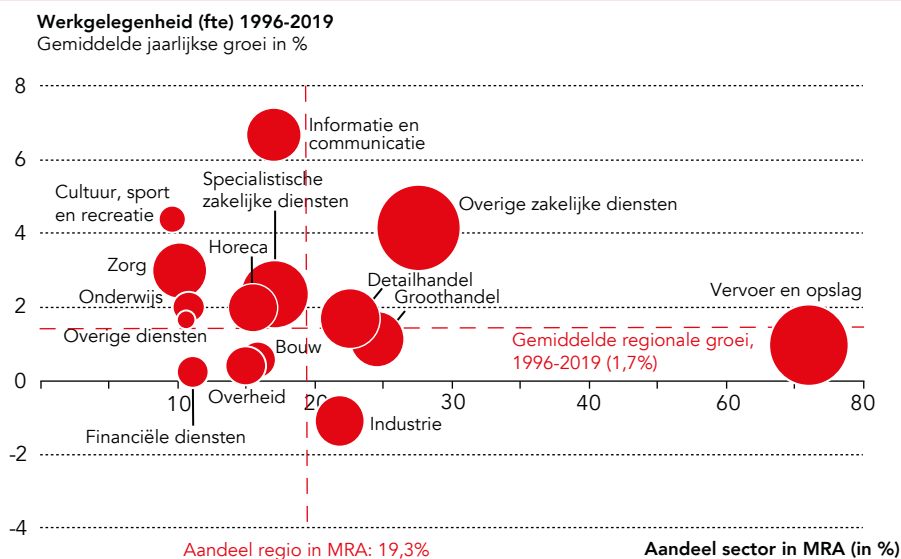
minder mensen werkzaam. Daarentegen is de werkgelegenheid, naast die in de sector Informatie en communicatie, in het bijzonder sterk toegenomen in Overige zakelijke dienstverlening. Hieronder vallen bijvoorbeeld reisbemiddeling, schoonmaak en beveiliging. Ook in de arbeidsintensieve sectoren Zorg en Cultuur, sport en recreatie is in de periode 1996-2019 sprake van een relatief sterke werkgelegenheids-groei.

### Forensen (woon-werkverkeer)

In Amstelland-Meerlanden werken veel mensen die in een andere deelregio van de MRA of elders in Nederland wonen. Het aantal werkzame personen (296 duizend) was in 2019 fors hoger dan het aantal

werkzame inwoners (186 duizend<sup>3</sup>). Hiermee had Amstelland-Meerlanden in 2019 een netto inkomende pendelstroom van 110 duizend personen. Het grootste deel van de inkomende forensen woont buiten de MRA. Daarnaast is Amstelland-Meerlanden de werklocatie voor veel inwoners van andere deelregio's van de MRA: vanuit alle deelregio's pendelen er meer mensen voor hun werk naar Amstelland-Meerlanden dan omgekeerd. De grootste pendelstromen binnen de MRA zijn afkomstig uit Amsterdam (56 duizend personen), Zuid-Kennemerland (17 duizend personen) en Zaanstreek-Waterland (11 duizend personen). Ongeveer 45 procent van de inwoners van Amstelland-Meerlanden werkt in de eigen regio. Uitgaande pendelstromen gaan binnen de MRA vooral naar Amsterdam (58 duizend personen) en Zuid-Kennemerland (11 duizend personen). Ongeveer 28 duizend inwoners van Amstelland-Meerlanden werken elders in Nederland.

**Figuur 5 Veel banen in Zakelijke diensten, Handel en Logistiek in Amstelland-Meerlanden**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)

<sup>3</sup> In tabel 1 is het cijfer van 2020 opgenomen. De analyse van pendelstromen is gebaseerd op cijfers van 2019.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amstelland-Meerlanden is te vinden in hoofdstuk 4 (in figuur 4.13).



## 5.3 Amsterdam

### De economie van Amsterdam

Het economisch zwaartepunt van de MRA bevindt zich in Amsterdam. Bedrijven en instellingen in deze stad brengen ruim de helft van het brp voort en leveren ongeveer 45 procent van alle arbeidsplaatsen in de MRA. De economische omvang van Amsterdam is daarmee aanzienlijk groter dan het aandeel in de bevolking van de MRA. Niettemin blijft Amsterdam voor velen in trek als woonplaats; al jaren neemt het aantal inwoners in min of meer gelijk en relatief hoog tempo toe (zie tabel 1). Binnen de MRA groeide de bevolking in de jaren na 2015 gemiddeld alleen iets sneller in Almere-Lelystad. In 2020 kwam de bevolkingsgroei in Amsterdam iets lager uit dan in 2019. De gespannen woningmarkt maakt dat het niet iedereen lukt om een woning in Amsterdam te vinden die past bij de wensen, het huishoudensinkomen en/of de gezinssituatie.

Tabel 1 Kerngegevens Amsterdam

		2020		2015	2016	2017	2018	2019	2020
			aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	81,0	51,7	4,1	5,9	4,8	5,9	3,1	-6,4
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	607	45,8	3,9	3,2	2,7	4,8	2,3	-
Werkzame personen*	x 1.000	695	44,3	6,3	2,4	2,3	3,1	1,8	-
Bevolking	x 1.000	873	34,3	1,4	1,4	1,2	1,1	1,1	0,6
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	686	35,5	1,3	1,5	1,4	1,2	0,9	0,9
Beroepsbevolking	x 1.000	495	35,6	0,9	3,3	-0,2	1,5	1,9	1,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	469	35,3	1,9	4,2	0,9	2,5	2,4	0,0
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	62,2	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	24,9	34,8						
Laagopgeleid	in %	12,9	16,6						
			aandeel in %						
Brutoparticipatiegraad	in %	72,2	72,1	71,1	72,3	71,2	71,4	72,1	72,2
Werkloosheid	in %	5,3	4,2	7,6	6,7	5,7	4,8	4,3	5,3

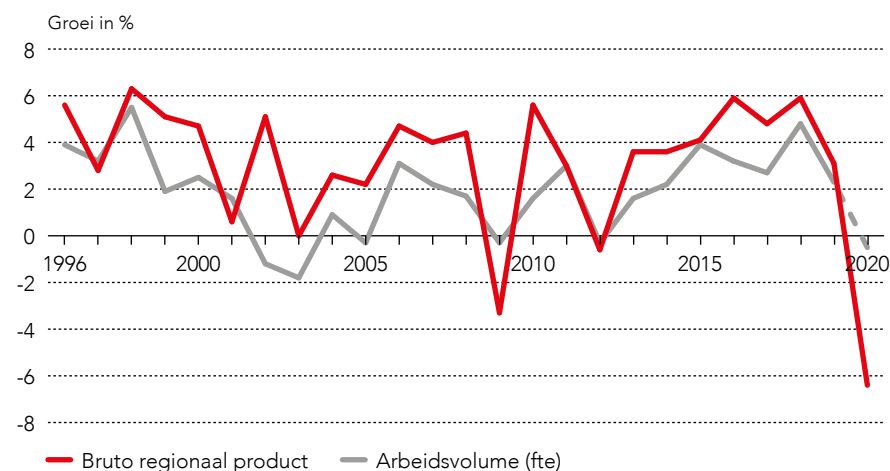
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

Figuur 1 laat zien dat de coronamaatregelen de economische ontwikkeling in 2020 in Amsterdam sterk negatief hebben beïnvloed. Na een periode van hoogconjunctuur sloeg de relatief hoge groei om naar een afname van het brp met 6,4 procent. Er zijn op het moment van schrijven nog geen officiële jaarcijfers bekend over de werkgelegenheid in 2020, maar vermoedelijk is ook hierin sprake van een daling, vooral doordat de Amsterdamse economie veel last heeft gehad van het wegblijven van buitenlandse toeristen, de sluiting van de horeca en culturele instellingen en het verbod om grote evenementen te organiseren. Ondanks de steunmaatregelen om werknemers in dienst te houden, zijn in deze sectoren veel flexkrachten niet meer opgeroepen. Veel mensen moesten zodoende op zoek naar ander werk.

### Economische ontwikkeling per sector

De Amsterdamse economie wordt gedreven door financiële en zakelijke dienstverlening, die in sterke mate voortbouwen op de ICT-diensten die eveneens ruim vertegenwoordigd zijn in Amsterdam. Tussen 1995 en 2019 heeft de sector Informatie en communicatie veruit de hoogste groei in toegevoegde waarde en werkgelegenheid gerealiseerd (zie

Figuur 1 De Amsterdamse economie is in 2020 hard geraakt door de coronamaatregelen

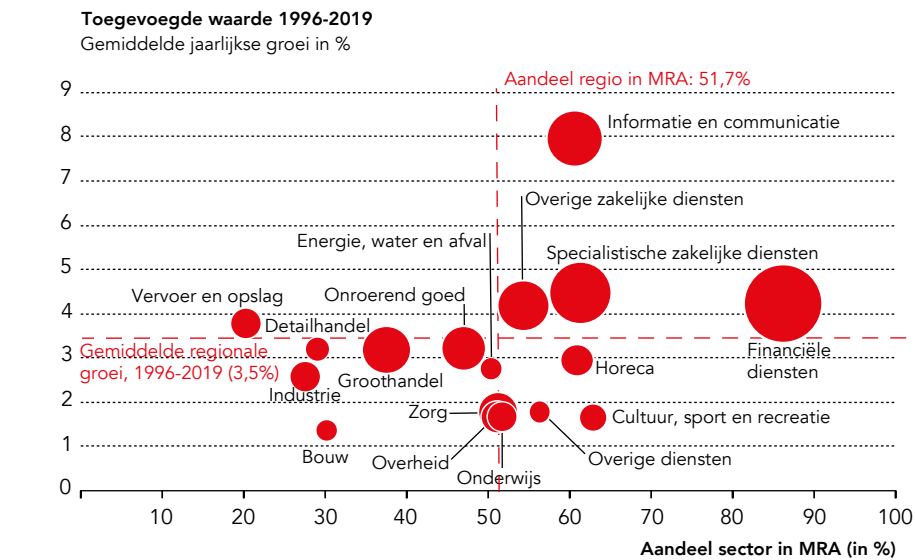


Bron: CBS (bewerking TNO)

figuur 2). In de stad waar de wieg van het Europese internet stond<sup>4</sup> is daarmee een sterk cluster van ICT-gerelateerde bedrijvigheid ontstaan. Financiële dienstverlening, Groothandel en Vervoer en opslag zijn goede voorbeelden van sectoren waarin de toepassing van ICT heeft geleid tot arbeidsproductiviteitsgroei. In figuur 3 is voor deze sectoren goed te zien dat de werkgelegenheidsgroei minder hoog was dan de groei van toegevoegde waarde.

De lange-termijn economische groei van Amsterdam leunt op omvangrijke sectoren die geografisch sterk geconcentreerd zijn in de hoofdstad. Tezamen met de aanwezigheid van diverse andere sectoren die alle tussen 1995 en 2019 een substantiële groei in toegevoegde waarde realiseerden, maakt dit dat Amsterdam profiteert van agglomeratievoordelen.

**Figuur 2 ICT, Financiële en Zakelijke diensten pilaren onder economische groei Amsterdam**



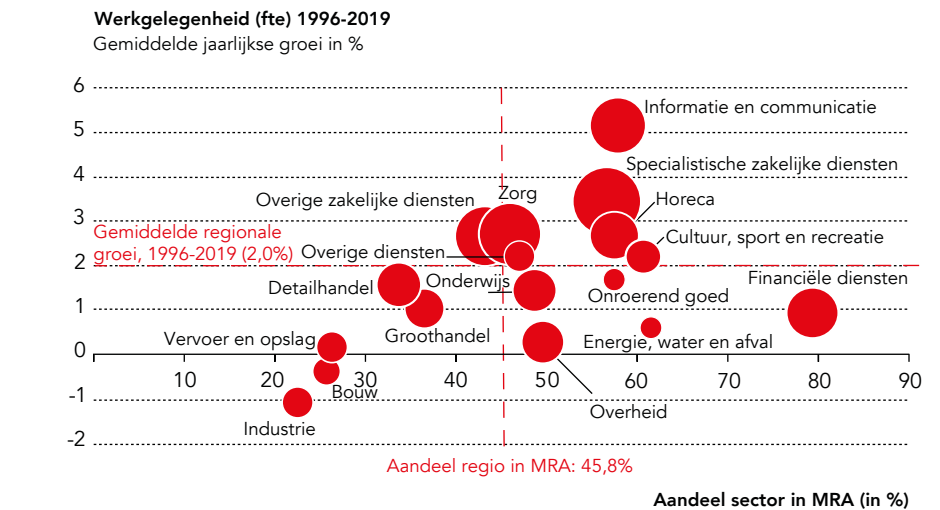
\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's. Bron: CBS (bewerking TNO)

<sup>4</sup> Zie kader 3.3 in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016*.

De opkomst van de dienstensector in de Amsterdamse economie is goed te zien in de ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector (zie figuur 3). In de Industrie is de werkgelegenheid tussen 1995 en 2019 stelselmatig afgenomen, terwijl in dienstensectoren de werkgelegenheid in diezelfde periode sterk toenam. De grootste toename van de werkgelegenheid is te zien in sectoren die in mindere mate processen kunnen automatiseren of digitaliseren. Zo zijn Specialistische zakelijke diensten, Zorg, Overige zakelijke diensten, Horeca en Cultuur, sport en recreatie belangrijke werkgevers in Amsterdam geworden.

Juist vanwege het feit dat een relatief groot deel van de Amsterdamse economie gericht is op binnenlandse en buitenlandse toeristen, (zakelijke) bezoekers en recreanten, heeft Amsterdam in 2020 een grotere schok als gevolg van de coronamaatregelen te verwerken gekregen dan andere regio's in Nederland. De lege winkelstraten, theaterzalen, cafés, restaurants, hotels en stadions spraken boekdelen.

**Figuur 3 Financiële diensten dragen relatief beperkt bij aan extra banen in Amsterdam**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's. Bron: CBS (bewerking TNO)



### Forensen (woon-werkverkeer)

Bedrijven en instellingen in Amsterdam bieden werk aan veel mensen. Het aantal werkzame personen in 2019 (695 duizend) is fors groter dan het aantal werkzame inwoners (469 duizend<sup>5</sup>). Hiermee had Amsterdam in 2019 een netto inkomende pendelstroom van 226 duizend personen. De totale inkomende pendelstroom is veel groter (378 duizend personen) en bestaat uit mensen die zowel in andere MRA-deelregio's wonen als elders in Nederland. De grootste inkomende pendelstroom wordt gevormd door forensen uit woonplaatsen buiten de MRA (182 duizend personen). Binnen de MRA zijn de meeste forensen woonachtig in Amstelland-Meerlanden (58 duizend personen) en Zaanstreek-Waterland (50 duizend personen). De stroom forensen van Gooi en Vechtstreek, Almere-Lelystad en Zuid-Kennemerland richting Amsterdam is ongeveer gelijk: uit iedere deelregio reizen ongeveer 25 duizend personen naar hun werk in Amsterdam. De stroom uit IJmond is iets kleiner: 13 duizend personen. Ongeveer 318 duizend personen (68 procent van de werkzame beroepsbevolking) woont en werkt in Amsterdam. Amsterdammers die buiten de eigen stad werken, reizen vooral naar plaatsen buiten de MRA (61 duizend personen) en Amstelland-Meerlanden (56 duizend personen).

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Amsterdam is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

<sup>5</sup> In tabel 1 is het cijfer van 2020 opgenomen. De analyse van pendelstromen is gebaseerd op cijfers van 2019.

## 5.4 Gooi en Vechtstreek

### De economie van Gooi en Vechtstreek

Deelregio Gooi en Vechtstreek bestaat uit zeven gemeenten: Blaricum, Gooise Meren, Hilversum, Huizen, Laren, Weesp en Wijdmeren. Voor ongeveer 258 duizend personen (ongeveer 10 procent van het aantal inwoners in de MRA) is de regio een geliefde plek om te wonen, centraal gelegen tussen Amsterdam en Almere en nabij Utrecht en Amersfoort. Het aandeel van Gooi en Vechtstreek in het brp en de werkgelegenheid van de MRA is wat kleiner dan het aandeel in de bevolkingsomvang (zie tabel 1). Niettemin is het aantal werkzame personen in Gooi en Vechtstreek groter dan het aantal werkzame inwoners. De verwevenheid met andere deelregio's van de MRA en delen elders in Nederland via inkomende en uitgaande pendelstromen

Tabel 1 Kerngegevens Gooi en Vechtstreek

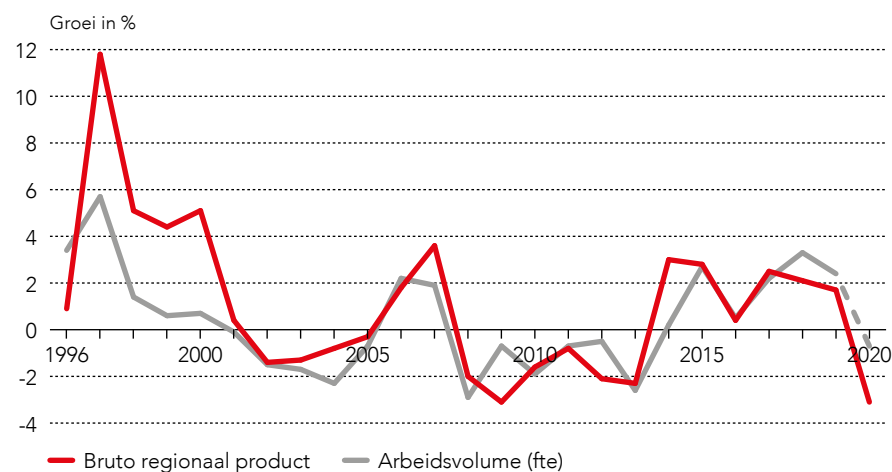
		2020	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	11,0	6,8	2,8	0,4	2,5	2,1	1,7	-3,1
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	106	8,0	2,7	0,5	2,2	3,3	2,4	-
Werkzame personen*	x 1.000	131	8,3	0,7	0,6	2,1	2,5	1,9	-
Bevolking	x 1.000	258	10,1	0,7	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	188	9,7	0,6	0,6	2,2	0,0	1,1	0,5
Beroepsbevolking	x 1.000	133	9,6	0,0	0,8	0,0	0,8	3,1	0,8
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	127	9,5	0,0	3,4	1,7	3,3	1,6	-0,8
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	48,5	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	35,1	34,8						
Laagopgeleid	in %	16,4	16,6						
		aandeel in %							
Brutoparticipatiegraad	in %	70,7	72,1	70,0	70,2	68,6	69,2	70,6	70,7
Werkloosheid	in %	3,0	4,2	6,3	5,5	3,1	3,1	3,0	3,0

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

is relatief groot. Met name de grootste stad binnen de regio, Hilversum, oefent met de concentratie van media-gerelateerde bedrijvigheid een aantrekkingskracht uit op werknemers uit andere delen van de MRA en Overig Nederland.

Ook de economie van Gooi en Vechtstreek kreeg als gevolg van de coronacrisis na een periode van bloei plotseling te maken met een omslag: een afname van het brp met 3,1 procent in 2020 (zie figuur 1). Vergeleken met de gemiddelde ontwikkelingen in Nederland en de MRA is de economische schok in Gooi en Vechtstreek relatief gematigd. In 2020 is de werkloosheid nauwelijks veranderd; het werkloosheidspercentage bleef voor het vierde jaar op rij op een bijzonder laag niveau, namelijk rond 3 procent van de beroepsbevolking.

Figuur 1 De economische groei in Gooi en Vechtstreek sloeg in 2020 om naar krimp



Bron: CBS (bewerking TNO)

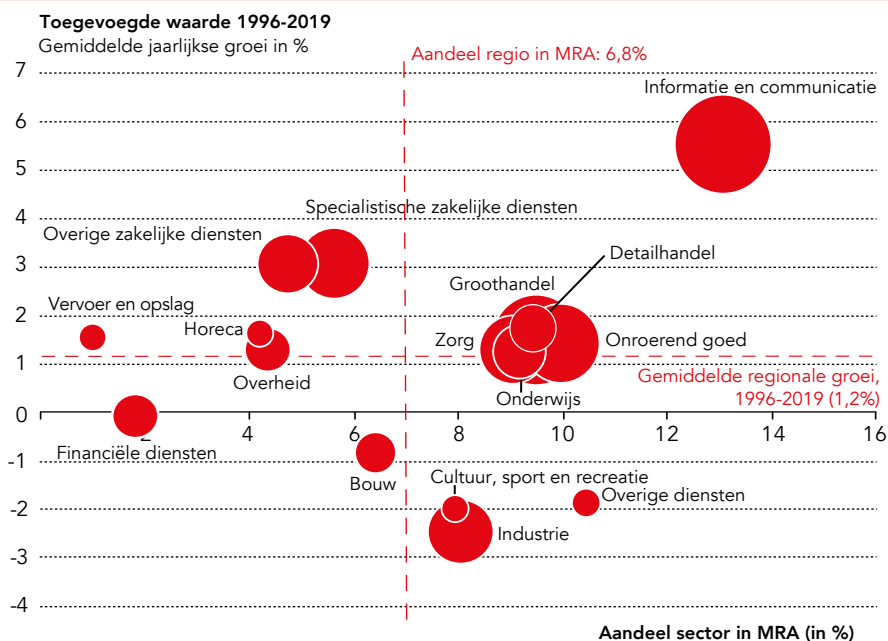


## Economische ontwikkeling per sector

De economie van Gooi en Vechtstreek drijft sterk op ICT- en media-diensten. Figuur 2 en figuur 3 laten zien dat de sector Informatie en communicatie een grote rol speelt in zowel de groei van toegevoegde waarde als die van werkgelegenheid. Ruim 17 procent van het brp werd in 2019 door deze sector voortgebracht, het aandeel in de werkgelegenheid is met ruim 12 procent eveneens groot. De zorgsector is met 14 procent van de werkgelegenheid echter een nog grotere werkgever in Gooi en Vechtstreek.

Groothandel, Onroerend goed, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten en Detailhandel zijn daarnaast relatief grote sectoren in Gooi en Vechtstreek. Al deze sectoren zagen in de periode 1996-2019 hun toegevoegde waarde rond of boven het gemiddelde tempo in de regio groeien.

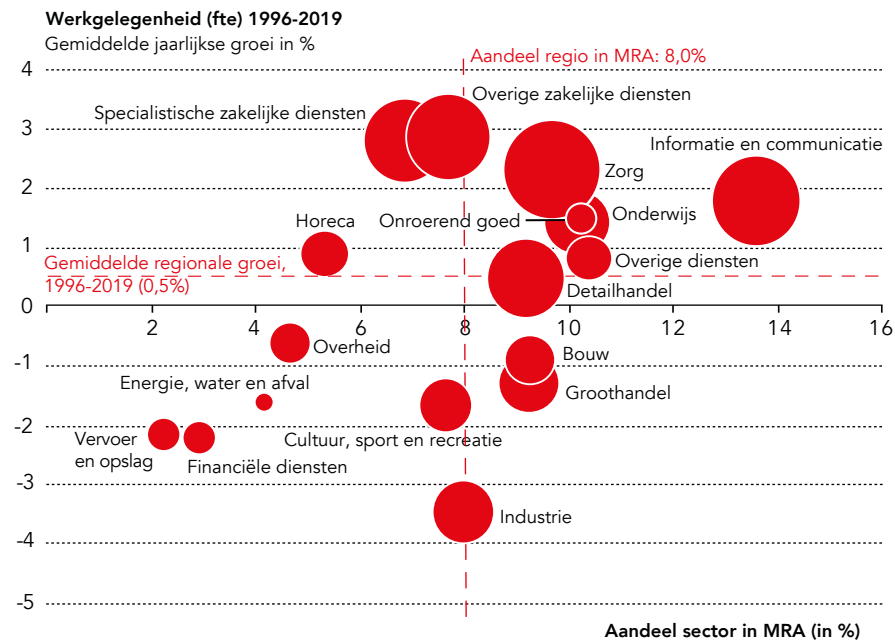
Figuur 2 ICT is zeer bepalend voor economische groei in Gooi en Vechtstreek



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)

Zorg, Informatie en communicatie, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten stuwden de werkgelegenheidsontwikkeling tussen 1995 en 2019 in Gooi en Vechtstreek. Het belang van Overige zakelijke diensten is daarbij toegenomen in de periode vanaf 2013. Deze sector noteerde vanaf dat jaar veruit de hoogste toename van het aantal arbeidsplaatsen: de gemiddelde jaarlijkse groei in de periode 2013-2019 bedraagt 6,9 procent. In dit recente tijdvak kenden ook Horeca en Groothandel een relatief hoge werkgelegenheids groei.

Figuur 3 Zorg, ICT en Zakelijke diensten zijn grote werkgevers in Gooi en Vechtstreek



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)



### Forensen (woon-werkverkeer)

De arbeidsvraag en het arbeidsaanbod in Gooi en Vechtstreek zijn in omvang ongeveer gelijk; in 2019 waren er ongeveer 2 duizend meer arbeidsplaatsen dan werkzame inwoners.<sup>6</sup> Iets minder dan de helft van alle werkzame inwoners heeft een baan in Gooi en Vechtstreek zelf; in 2019 betrof dit zo'n 61 duizend personen. Inwoners die buiten de eigen regio werken, pendelen vooral naar een werklocatie buiten de MRA (29 duizend personen) en Amsterdam (25 duizend personen). Daarmee vergeleken zijn de overige uitgaande pendelstromen, naar Amstelland-Meerlanden (9 duizend personen) en Almere-Lelystad (4 duizend personen) een stuk kleiner. Iets meer dan de helft van alle arbeidsplaatsen in Gooi en Vechtstreek wordt vervuld door mensen die elders in de MRA of elders in Nederland wonen. De grootste inkomende pendelstroom betreft mensen die buiten de MRA wonen (46 duizend personen). Daarnaast reizen er ongeveer 10 duizend personen vanuit Amsterdam en 8 duizend personen vanuit Almere-Lelystad naar hun werk in Gooi en Vechtstreek.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Gooi en Vechtstreek is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).



<sup>6</sup> In tabel 1 is het cijfer van 2020 opgenomen. De analyse van pendelstromen is gebaseerd op cijfers van 2019.

## 5.5 IJmond

### De economie van IJmond

De gemeenten Beverwijk, Heemskerk en Velsen werken bestuurlijk samen in MRA-deelregio IJmond.<sup>7</sup> Een groot deel van de economische activiteiten vindt plaats binnen de Industrie, voornamelijk op de zeehaventerreinen en langs het Noordzeekanaal. De staalindustrie in Velsen is beeldbepalend voor het industriële profiel van IJmond.

In figuur 1 is te zien dat IJmond na een korte periode van economische groei tussen 2017 en 2019 in 2020 weer een neergang te verwerken

Tabel 1 Kerngegevens IJmond

		2020	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
		aandeel in MRA in %		jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	6,7	4,2	-5,6	-2,4	0,9	1,5	0,7	-4,5
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	70	5,3	-0,5	0,1	0,2	2,4	2,4	-
Werkzame personen*	x 1.000	87	5,5	-2,1	0,4	0,1	1,9	2,0	-
Bevolking	x 1.000	199	7,8	0,3	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	149	7,7	0,0	1,4	0,7	0,0	0,7	0,7
Beroepsbevolking	x 1.000	108	7,8	1,0	1,9	0,9	0,0	0,9	0,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	105	7,9	0,0	3,1	1,0	0,0	4,0	0,0
Beroepsbevolking naar opleiding	Regio	MRA							
Hoogopgeleid	in %	34,9	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	45,3	34,8						
Laagopgeleid	in %	19,8	16,6						
		aandeel in %							
Brutoparticipatiegraad	in %	72,5	72,1	72,2	72,6	72,8	72,8	73,0	72,5
Werkloosheid	in %	3,7	4,2	4,8	4,7	4,7	3,7	2,8	3,7

Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

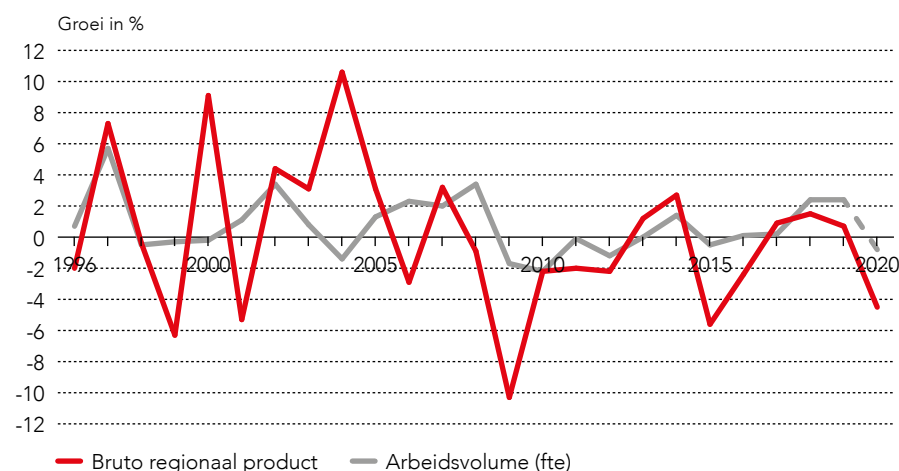
<sup>7</sup> Uitgeest en Castricum behoren ook tot de administratieve regio IJmond en zijn daarom onderdeel van de in deze paragraaf gepresenteerde cijfers en economische analyse. De gemeente Uitgeest is binnen de MRA onderdeel van de bestuurlijke samenwerking in deelregio Zaanstreek-Waterland. Castricum maakt geen deel uit van de bestuurlijke samenwerking in de MRA.

kreeg. Verstoringen in mondiale handelsketens raken de industriële activiteiten in IJmond relatief hard. De uitbraak van het coronavirus heeft wereldwijd productieactiviteiten stilgelegd, waardoor het brp in IJmond in 2020 kromp met 4,5 procent. De werkloosheid is hierbij wat opgelopen ten opzichte van 2019, maar bevindt zich met 3,7 procent van de beroepsbevolking nog altijd op een bijzonder laag niveau, onder het gemiddelde werkloosheidsniveau in de MRA (4,2 procent in 2020).

### Economische ontwikkeling per sector

Ruim 27 procent van het brp van IJmond werd in 2019 voortgebracht door de Industrie. Ook is de Industrie veruit de grootste werkgever in IJmond, met een aandeel van ruim 19 procent in de totale werkgelegenheid. In de periode 1996-2019 kent de Industrie een volatiele ontwikkeling van de toegevoegde waarde, waarin perioden van groei worden afgewisseld met krimp – voornamelijk ingegeven door ontwikkelingen op de wereldmarkt (zoals de gespannen handelsbetrekkingen tussen de VS en China en dumping van goedkoop Chinees staal). De gemiddelde jaarlijkse groei over de gehele analyseperiode is negatief en komt daarmee uit op een krimp van 0,6 procent. In de periode van

Figuur 1 In 2020 zorgde corona voor een omslag naar economische krimp in IJmond



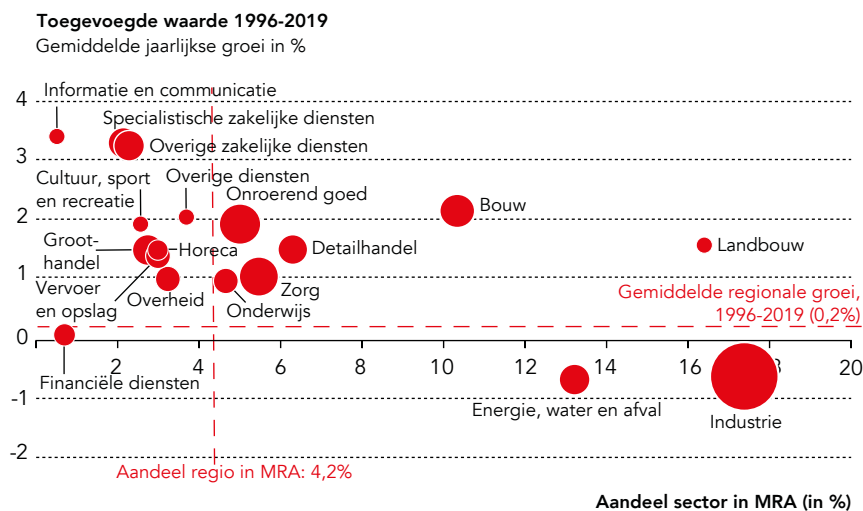
Bron: CBS (bewerking TNO)

hoogconjunctuur in Nederland, vanaf 2013, is er overigens wel sprake van een gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde in de Industrie (2,1 procent in de periode 2013-2019). De industrie in IJmond staat de komende jaren voor een grote opgave om te verduurzamen en lokaal draagvlak te behouden.

Naast industriële activiteiten zijn bouwbedrijven binnen de MRA sterk geconcentreerd in IJmond. De toegevoegde waarde van de Bouw groeide in de periode 1996-2019 in een relatief hoog tempo, waarbij er met name na de financieel-economische crisis (2008-2013) een groeiversnelling optrad. Bouwbedrijven profiteren sindsdien van de gespannen woningmarkt, waardoor hun orderportefeuilles weer snel zijn volgelopen. In de periode 2013-2019 noteerde de Bouw met een gemiddelde van 5,8 procent per jaar de snelste groei van toegevoegde waarde van alle sectoren in IJmond.

Hoewel in IJmond de meeste mensen in de Industrie werken, drijft de werkgelegenheidsontwikkeling in deze deelregio op de diensten-

**Figuur 2 Industrie bepalend voor de economie van IJmond**



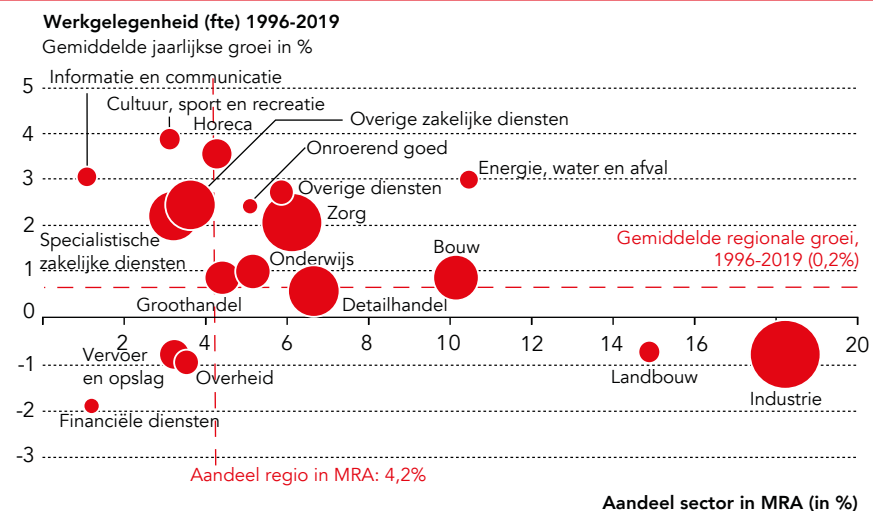
\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)

sectoren. In de Industrie nam tussen 1995 en 2019 de werkgelegenheid gemiddeld ieder jaar af. De laatste jaren is de werkgelegenheid in de industrie van IJmond redelijk stabiel, schommelend rond de 13 duizend voltijdsarbeidsplaatsen. Overige zakelijke diensten, Specialistische zakelijke diensten, Groothandel en Horeca zijn in het recente tijdvak (vanaf 2013) belangrijk voor de werkgelegenheids groei in IJmond. Ook in de lange analyseperiode 1996-2019, zoals weergegeven in figuur 3, kenden deze sectoren een relatief hoge werkgelegenheids groei.

**Forensen (woon-werkverkeer)**

In 2019 waren er in IJmond ongeveer 105 duizend werkzame inwoners. Meer dan de helft van deze personen werkt buiten IJmond; 50 duizend personen wonen en werken in IJmond zelf. De grootste uitgaande pendelstromen gaan naar werklocaties buiten de MRA (14 duizend personen), Zuid-Kennemerland (14 duizend personen) en Amsterdam (13 duizend personen). De overige uitgaande pendelstromen, naar

**Figuur 3 Werkgelegenheid in IJmond is sterk gegroeid in Zakelijke diensten, Zorg, Horeca en Cultuur, sport en recreatie**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)



Amstelland-Meerlanden en Zaanstreek-Waterland, zijn in omvang een stuk kleiner. IJmond heeft per saldo een netto uitgaande pendelstroom. Dit betekent dat de uitgaande pendelstromen groter zijn dan de inkomende pendelstromen. Wel is IJmond netto-ontvanger van forensen uit Overig Nederland. Binnen de MRA reizen er vooral mensen vanuit Zuid-Kennemerland en Zaanstreek-Waterland naar hun werk in IJmond.

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar IJmond is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).



## 5.6 Zaanstreek-Waterland

### De economie van Zaanstreek-Waterland

Deelregio Zaanstreek-Waterland is een samenstelling van twee gebieden: Zaanstreek (de gemeenten Uitgeest, Wormerland en Zaanstad) en Waterland (de gemeenten Beemster, Edam-Volendam, Landsmeer, Oostzaan, Purmerend en Waterland). In deze deelregio vinden van oudsher veel productie-, handels- en logistieke activiteiten plaats, gerelateerd aan de agrofoodindustrie. Ook zijn relatief veel bouwbedrijven gevestigd in Zaanstreek-Waterland.

Figuur 1 laat zien dat de economie van Zaanstreek-Waterland in 2020, als gevolg van de coronacrisis, een schok te verwerken kreeg. Na een periode van aanhoudende economische groei, met een versnelling in 2018, was er in 2020 sprake van een krimp van het brp van 2,7 procent.

Tabel 1 Kerngegevens Zaanstreek-Waterland

		2020		2015	2016	2017	2018	2019	2020
			aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %					
Bruto regionaal product	mld euro	9,6	5,9	-1,9	2,5	1,5	3,2	2,2	-2,7
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	107	8,1	-0,5	2,3	0,6	3,7	2,4	-
Werkzame personen*	x 1.000	136	8,7	-2,1	1,1	-0,3	3,9	2,0	-
Bevolking	x 1.000	340	13,3	0,5	2,6	0,7	0,6	0,7	0,5
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	254	13,2	0,0	0,4	0,4	0,4	0,4	0,8
Beroepsbevolking	x 1.000	179	12,9	0,6	1,1	-0,6	2,3	0,6	-0,6
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	173	13,0	1,2	2,5	0,6	1,8	2,9	-1,7
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	34,3	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	43,4	34,8						
Laagopgeleid	in %	22,3	16,6						
			aandeel in %						
Brutoparticipatiegraad	in %	70,5	72,1	70,2	70,7	70,0	71,3	71,4	70,5
Werkloosheid	in %	3,4	4,2	5,7	5,1	4,0	3,4	2,2	3,4

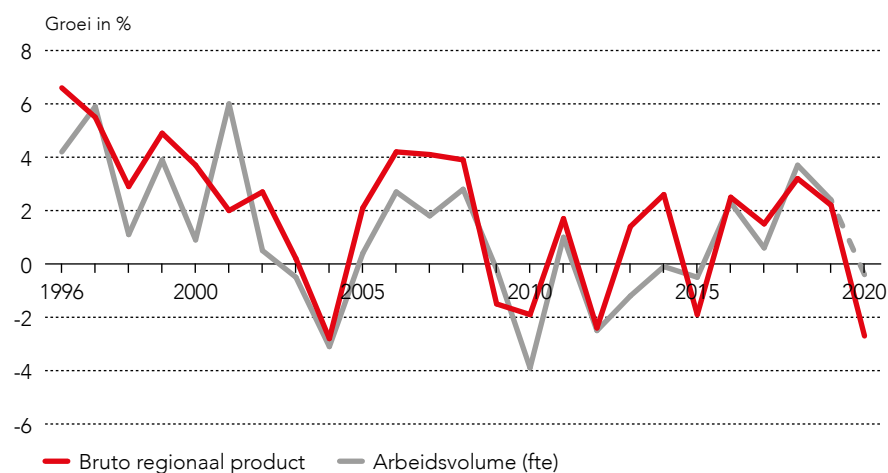
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

In vergelijking met andere deelregio's in de MRA is deze terugval in economische productie gematigd. Tabel 1 toont dat de werkloosheid daarbij is opgelopen naar 3,4 procent van de beroepsbevolking. Daarmee bevindt deze zich nog altijd op een bijzonder laag niveau, onder het gemiddelde werkloosheidsniveau in de MRA in 2020 (4,2 procent).

De deelgebieden Zaanstreek en Waterland verschillen niet veel in economische omvang en werkgelegenheid (zie figuur 2). Zaanstreek heeft een aandeel van ongeveer 54 procent in zowel het brp als de totale werkgelegenheid in deelregio Zaanstreek-Waterland. Die verdeling was in het verleden minder gelijk: in vergelijking met Zaanstreek heeft Waterland tussen 1995 en 2019 meer economische activiteiten binnen de grenzen gekregen, getuige de gemiddeld snellere jaarlijkse groei van het brp en werkgelegenheid.

De ongeveer gelijke verdeling van economische activiteiten in Zaanstreek en Waterland is ook terug te zien in figuur 4, die de verdeling van de werkgelegenheid per sector tussen beide deelgebieden toont. Er zijn kleine accentverschillen in de sectorstructuur. Zo kent Zaanstreek een sterkere vertegenwoordiging van de industriële en

Figuur 1 In 2020 sloeg de economische groei in Zaanstreek-Waterland om naar krimp



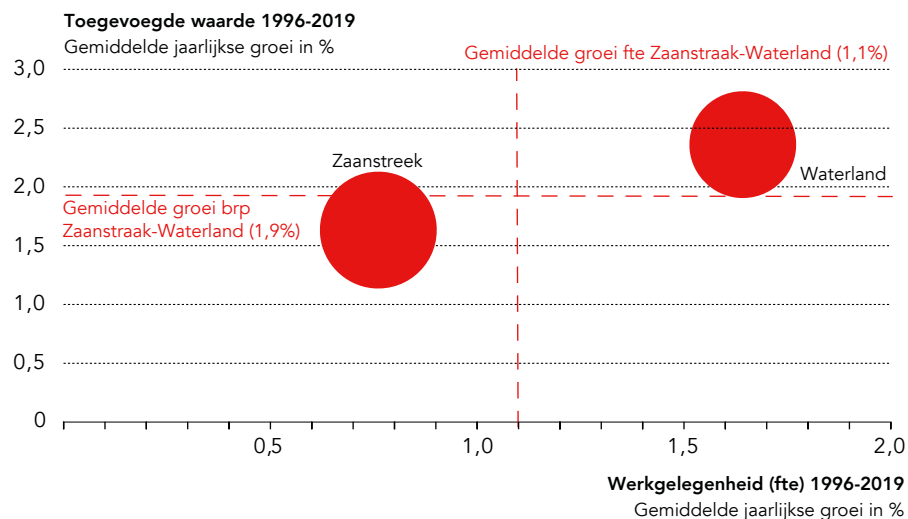
Bron: CBS (bewerking TNO)

logistieke activiteiten en een ruimere vertegenwoordiging van Overige zakelijke diensten. In Waterland zijn de meeste landbouwactiviteiten gevestigd en hebben Zorg, Horeca en Cultuur, sport en recreatie een wat sterkere vertegenwoordiging.

### Economische ontwikkeling per sector

De economie van Zaanstreek-Waterland is divers. Industrie, Groothandel, Bouw en Onroerend goed zijn de grootste sectoren, maar ook Zorg, Detailhandel, Specialistische zakelijke diensten en Overige zakelijke diensten leveren een belangrijke bijdrage aan het brp. Met uitzondering van Financiële diensten groeide in de periode 1996-2019 de toegevoegde waarde gemiddeld ieder jaar in alle sectoren. De recente economische ontwikkelingen, vanaf 2013, leunen in sterke mate op Bouw, Informatie en communicatie, Groothandel en Detailhandel.

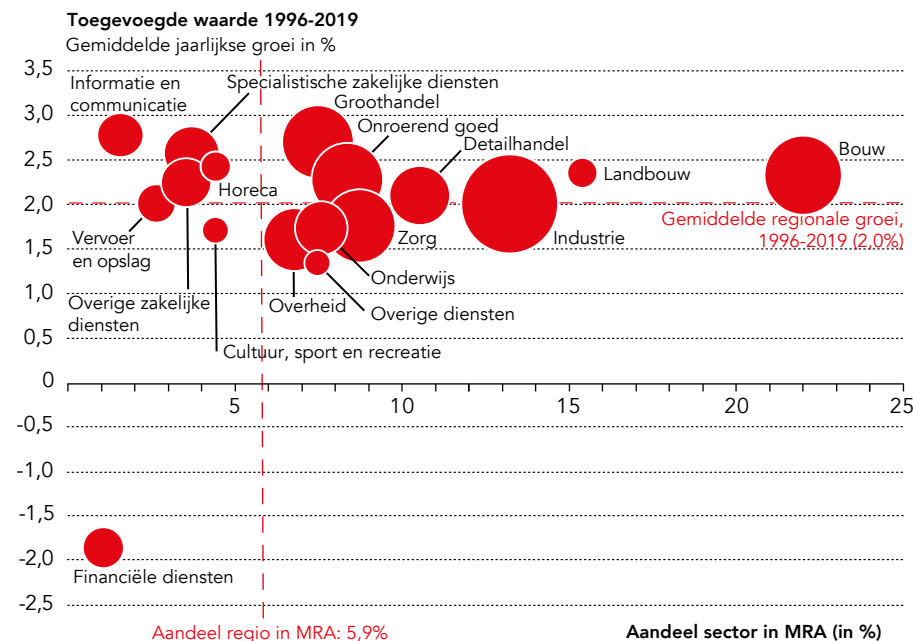
**Figuur 2 De economie van Waterland groeide gemiddeld sneller dan die van Zaanstreek**



\* Bolgrootte is omvang toegevoegde waarde 2019

Zorg, Bouw, Detailhandel, Industrie en Overige zakelijke diensten zijn de grootste werkgevers in Zaanstreek-Waterland. In 2019 telden de arbeidsplaatsen in deze sectoren op tot bijna 60 procent van de totale werkgelegenheid. Met uitzondering van de Industrie en Financiële diensten is tussen 1995 en 2019 de werkgelegenheid in alle sectoren gegroeid. In de recente periode na 2013 (niet weergegeven in figuur 5), groeide de werkgelegenheid het sterkst in de sectoren Horeca, Informatie en communicatie, Groothandel en Cultuur, sport en recreatie.

**Figuur 3 Financiële diensten droeg niet bij aan economische groei van Zaanstreek-Waterland**

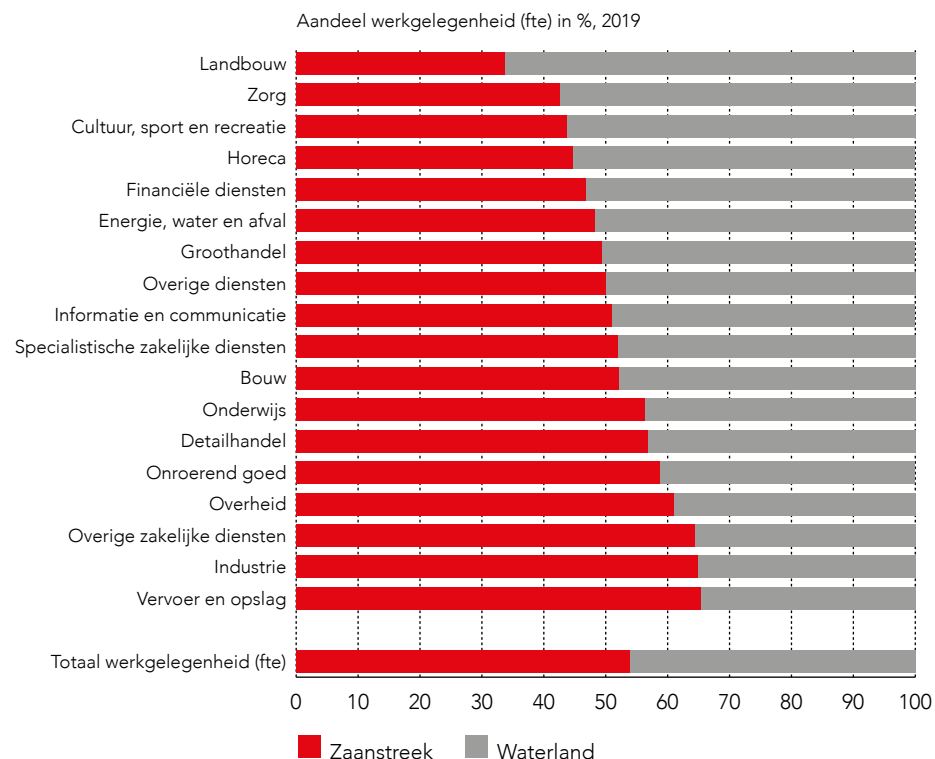


\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)

## Forensen (woon-werkverkeer)

In 2019 waren er in Zaanstreek-Waterland ongeveer 176 duizend werkzame inwoners<sup>8</sup> tegenover zo'n 136 duizend arbeidsplaatsen. Daarmee heeft Zaanstreek-Waterland een relatief omvangrijke netto uitgaande pendelstroom. Iets minder dan de helft van alle werkzame inwoners heeft een baan in Zaanstreek-Waterland zelf. Forensen uit Zaanstreek-Waterland reizen in grote getalen naar hun werk in Amsterdam. Deze stroom telt ongeveer 50 duizend personen. Daar-

**Figuur 4 Tussen Zaanstreek en Waterland zijn veel sectoren ongeveer gelijk verdeeld**



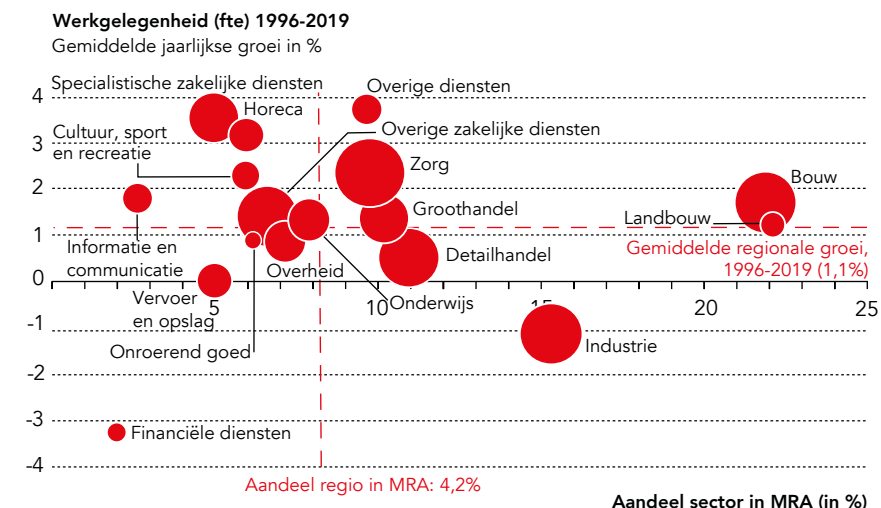
Bron: CBS (bewerking TNO)

<sup>8</sup> Uitgeest en Castricum behoren ook tot de administratieve regio IJmond en zijn daarom onderdeel van de in deze paragraaf gepresenteerde cijfers en economische analyse. De gemeente Uitgeest is binnen de MRA onderdeel van de bestuurlijke samenwerking in deelregio Zaanstreek-Waterland. Castricum maakt geen deel uit van de bestuurlijke samenwerking in de MRA.

naast is Amstelland-Meerlanden de werklocatie voor zo'n 11 duizend inwoners van Zaanstreek-Waterland. Ongeveer 21 duizend inwoners van Zaanstreek-Waterland werken buiten de MRA. Het grootste deel van de inkomende forensen woont buiten de MRA (27 duizend personen). Uit andere deelregio's van de MRA komen de meeste forensen uit Amsterdam (12 duizend personen) en IJmond (6 duizend personen).

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zaanstreek-Waterland is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

**Figuur 5 Zorg, Zakelijke diensten en Bouw banenmotor in Zaanstreek-Waterland**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's.  
Bron: CBS (bewerking TNO)





## 5.7 Zuid-Kennemerland

### De economie van Zuid-Kennemerland

Deelregio Zuid-Kennemerland bestaat uit de gemeenten Bloemendaal, Haarlem, Heemstede en Zandvoort. De economie kenmerkt zich met de Noord-Hollandse provinciehoofdstad Haarlem door een relatief grote sector Overheid. Ook zijn zakelijke diensten (waaronder bedrijven die zich richten op creatieve en digitale activiteiten) en de publieke diensten Onderwijs en Zorg relatief grote sectoren in de economie van deze deelregio. Mede dankzij het strand, de natuur en een ruim aanbod aan voorzieningen voor consumptie, cultuur en recreatie, is de regio in trek als woonlocatie en bij toeristen en recreanten. Juist de sectoren die zich richten op deze doelgroepen, zoals Detailhandel, Horeca, Cultuur, sport en recreatie, zijn getroffen door de coronacrisis. Als gevolg kreeg de economie van Zuid-Kennemerland in 2020 een schok te

Tabel 1 Kerngegevens Zuid-Kennemerland

		2020		2015	2016	2017	2018	2019	2020
		aandeel in MRA in %	jaarlijkse groei in %						
Bruto regionaal product	mld euro	7,4	4,6	2,0	1,9	2,9	1,2	0,6	-4,5
Arbeidsvolume (fte)*	x 1.000	85	6,4	-0,1	2,5	2,4	2,7	2,3	-
Werkzame personen*	x 1.000	106	6,8	1,5	0,6	2,5	2,1	2,0	-
Bevolking	x 1.000	231	9,1	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8	0,4
Potentiële beroepsbevolking	x 1.000	169	8,8	0,6	1,2	1,2	0,0	0,6	0,6
Beroepsbevolking	x 1.000	122	8,8	1,8	1,7	1,7	0,8	0,8	0,0
Werkzame beroepsbevolking	x 1.000	118	8,9	1,8	0,9	1,8	2,6	0,9	0,0
Beroepsbevolking naar opleiding		Regio	MRA						
Hoogopgeleid	in %	53,2	48,5						
Middelbaar opgeleid	in %	31,5	34,8						
Laagopgeleid	in %	15,3	16,6						
				aandeel in %					
Brutoparticipatiegraad	in %	72,2	72,1	71,2	71,5	71,9	72,5	72,6	72,2
Werkloosheid	in %	3,3	4,2	7,8	5,1	4,2	2,5	2,5	3,3

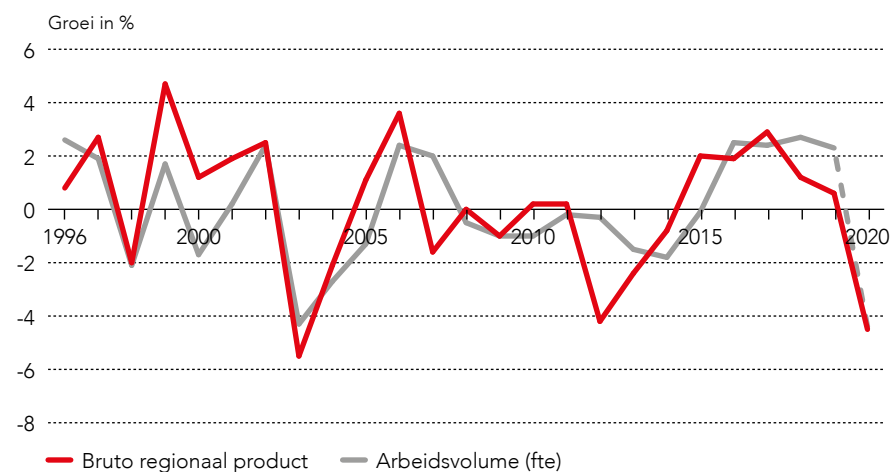
Bron: CBS (bewerking TNO/SEO Economisch Onderzoek; \*cijfer omvang 2019)

verwerken, waarbij het brp kromp met 4,5 procent (zie figuur 1). De werkloosheid in Zuid-Kennemerland is daarbij weliswaar iets opgelopen, van 2,5 procent van de beroepsbevolking in 2019 naar 3,3 procent in 2020. Deze bevindt zich echter nog altijd op een bijzonder laag niveau.

### Economische ontwikkeling per sector

De lange-termijn economische ontwikkeling in Zuid-Kennemerland wordt voor een belangrijk deel gedragen door de sectoren Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten, Detailhandel en Groothandel. Deze sectoren kenden in de periode 1996-2019 een relatief hoge groei in toegevoegde waarde. Daarnaast brengt ook Onroerend goed een groot aandeel van het brp voort; deze sector is door de jaren heen een stabiele groeier gebleken. Ook in de recente periode, vanaf 2013 (niet weergegeven in figuur 2 en figuur 3) groeide de toegevoegde waarde van Onroerend goed in een hoog tempo, gemiddeld met 4,2 procent per jaar. Daarmee vergeleken was de recente groei in de andere omvangrijke sectoren in de economie van Zuid-Kennemerland – de publieke sectoren Overheid, Onderwijs en Zorg, Zakelijke dienstverlening, Groothandel en Detailhandel – zeer gematigd, waardoor de gemiddelde toegevoegde-waardegroei in de

Figuur 1 Grote impact corona op economische groei 2020 in Zuid-Kennemerland

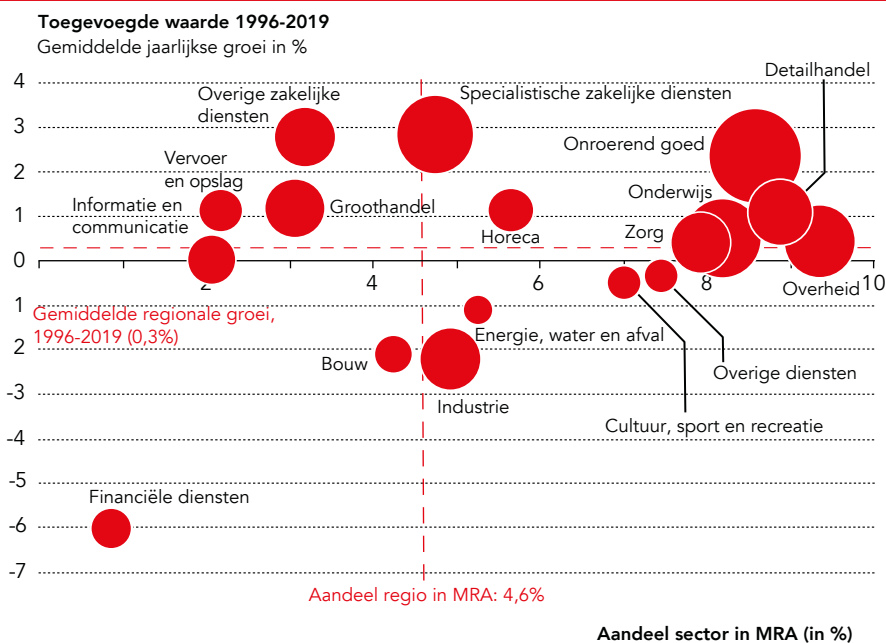


Bron: CBS (bewerking TNO)

periode 2013-2019 uitkwam op 0,7 procent per jaar. Het groeitempo in Zuid-Kennemerland ligt daarmee ruim onder het gemiddelde van de MRA in dezelfde periode (3,3 procent per jaar).

De grootste werkgevers in Zuid-Kennemerland zijn Zorg, Specialistische zakelijke diensten, Overige zakelijke diensten, Detailhandel en Overheid. Figuur 3 toont dat de werkgelegenheid tussen 1995 en 2019 het sterkst toenam in de zakelijke-dienstensectoren en dat daarnaast ook Horeca en Cultuur, sport en recreatie een relatief sterke toename van het aantal arbeidsplaatsen kenden. In de recentere periode vanaf 2013 zijn deze sectoren nog altijd belangrijk voor de werkgelegenheidsontwikkeling. Vanaf 2013 nam de werkgelegenheid relatief sterk toe in Horeca, Onderwijs en Overige zakelijke diensten. Daarnaast was er vanaf 2013 ook een sterke toename van de werkgelegenheid in de sector Informatie en communicatie.

**Figuur 2 Overheid, Zorg en Onderwijs zijn belangrijke sectoren in Zuid-Kennemerland**



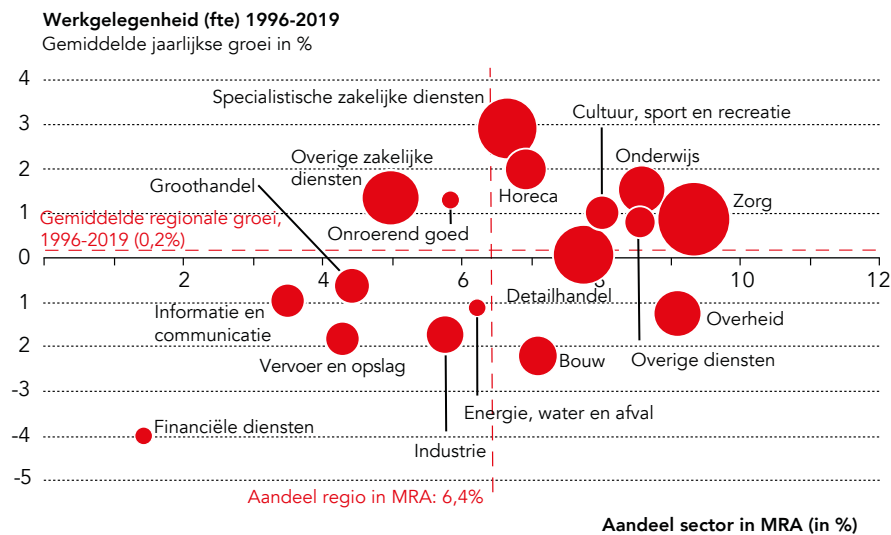
\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's. Bron: CBS (bewerking TNO)

### Forensen (woon-werkverkeer)

In 2019 telde de werkzame beroepsbevolking van Zuid-Kennemerland 118 duizend personen tegenover ongeveer 106 duizend arbeidsplaatsen. Hiermee had de regio een netto uitgaande pendelstroom van zo'n 12 duizend personen. De grootste uitgaande pendelstromen gaan naar Amsterdam, Amstelland-Meerlanden en Overig Nederland. Ongeveer 51 duizend inwoners van Zuid-Kennemerland werken in de eigen regio. Dit betekent dat iets meer dan de helft van de arbeidsplaatsen in Zuid-Kennemerland wordt vervuld door mensen die elders in de MRA of elders in Nederland wonen. De meeste inkomende forensen wonen buiten de MRA (21 duizend personen). Vanuit andere MRA-deelregio's zijn de grootste pendelstromen afkomstig uit IJmond (14 duizend personen), Amstelland-Meerlanden (11 duizend personen) en Amsterdam (7 duizend personen).

Een kaartje met een grafische weergave van de pendelstromen van en naar Zuid-Kennemerland is te vinden in hoofdstuk 4 (figuur 4.13).

**Figuur 3 Zorg en Specialistische zakelijke diensten zijn belangrijke werkgevers in Zuid-Kennemerland**



\* De bolgrootte (omvang 2019) geeft uitsluitend de verhouding binnen de eigen regio weer. De omvang van de sectoren is zodoende niet vergelijkbaar met die van andere deelregio's. Bron: CBS (bewerking TNO)





# Bijlagen

**Bijlage 1** Begrippenlijst

**Bijlage 2** Gemeenten per regio, 2021

**Bijlage 3** Afbakening economische sectoren

**Bijlage 4** Woon-werkverkeer en verhuizingen

**Bijlage 5** Referenties

**Bijlage 6** Verantwoording

## **Toegevoegde waarde: het verschil tussen marktprijzen en basisprijzen**

Het totaal van alle toegevoegde waarde in een economie (omzet minus verbruik) wordt berekend in basisprijzen. Als daarbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies, en het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw worden opgeteld, spreken we over het bruto binnenlands product in marktprijzen. De jaarlijkse procentuele verandering daarvan is de 'economische groei'.

Het bbp/brp in marktprijzen is alleen goed traceerbaar in de statistieken voor nationale en regionale totalen. De toegevoegde waarde van sectoren in regio's is in basisprijzen. Het bbp/brp is ongeveer 10 tot 15 procent hoger dan de toegevoegde waarde in basisprijzen. Het verschil in groei kan enige tienden van een procent zijn. Voor alle regio's in de MRA zijn beide totaalcijfers beschikbaar.

In deze publicatie zijn nationale en internationale cijfers altijd uitgedrukt als bbp in marktprijzen. Bij de vergelijking met Nederland en Europa wordt eveneens het bbp in marktprijzen gebruikt. Bij sectorale (cluster)vergelijkingen en de cijfers per deelregio wordt de toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De sectoren van iedere regio tellen op tot de totale toegevoegde waarde van de (deel)regio in basisprijzen.

## Bijlage 1 Begrippenlijst<sup>1</sup>

### Arbeidsproductiviteit

Arbeidsproductiviteit is een maatstaf voor de efficiëntie waarmee wordt gewerkt. Voor de economie als geheel is dit het bruto binnenlands product (in marktprijzen) gedeeld door het arbeidsvolume (in voltijdequivalenten). Voor de arbeidsproductiviteit van bedrijfstakken wordt in plaats van het bruto binnenlands product de bruto toegevoegde waarde in basisprijzen gebruikt. De uitkomst is de voortgebrachte hoeveelheid bbp of toegevoegde waarde per voltijd baan. De arbeidsproductiviteit is een belangrijke economische indicator: een groeiende arbeidsproductiviteit verhoogt de welvaart van een land (of regio) en de winstgevendheid van ondernemingen. De arbeidsproductiviteit kan bijvoorbeeld verhoogd worden door meer of beter gebruik te maken van machines. Sommige beroepen, zoals dat van kapper of violist, zijn van nature arbeidsintensief en lastig te automatiseren of te mechaniseren. Hier valt dan ook weinig arbeidsproductiviteitswinst te behalen. Dit verklaart voor een belangrijk deel de grote verschillen in arbeidsproductiviteit (sgroei) tussen bedrijfstakken.

### Arbeidsvolume

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, uitgedrukt in arbeidsjaren. Arbeidsjaren zijn alle gewerkte uren in banen (voltijd en deeltijd) omgerekend naar voltijd banen, ook wel voltijdequivalenten (vte's of fte's) genoemd.

### Bevolking

Alle personen woonachtig in de regio ongeacht hun leeftijd.

### Beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die werken of officieel werkloos zijn.

### Bruto-arbeidsparticipatie

Beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking. Ook wel 'brutoparticipatie' genoemd.

<sup>1</sup> Bron: CBS (via [www.cbs.nl](http://www.cbs.nl)) en TNO.

### Bruto binnenlands product (bruto regionaal product), in marktprijzen

Het bruto binnenlands product (bbp), of voor regio's binnen een land het bruto regionaal product (brp), is een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben verbruikt om hun producten te maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

### Economische groei

De voor inflatie gecorrigeerde groei van het bruto binnenlands product (of bruto regionaal product). Economische groei kan ook worden uitgedrukt in toegevoegde waarde. De voor inflatie gecorrigeerde groei wordt ook wel 'volumegroei' of 'reële groei' genoemd.

### Gewerkte uren

Het totaal aantal feitelijk gewerkte uren van iemand die betaalde arbeid verricht.

### Hoogopgeleid

Persoon met hoger onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op hoger niveau bouwt voort op onderwijs op middelbaar niveau en voorziet deelnemers van wetenschappelijke of beroepsgerichte kennis, vaardigheden en competenties (conform de Standaard Onderwijsindeling SOI). Dit betreft hbo (bachelor en master), wo (bachelor en master) en doctor.

### Intermediair verbruik

De producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al dan niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabricaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

### Laagopgeleid

Persoon met lager onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op lager niveau omvat zowel het basisonderwijs als de eerste fase van het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Dit betreft dus het gehele basisonderwijs (groep 1 tot en met 8), de eerste fase van het voortgezet onderwijs (lbo, vbo, vmbo, mavo en de eerste drie leerjaren van havo en vwo), plus het laagste niveau van het beroepsonderwijs (mbo1).

### Middelbaar opgeleid

Persoon met middelbaar onderwijs als hoogst genoten opleidingsniveau. Het onderwijs op middelbaar niveau omvat de tweede of laatste fase binnen het secundair onderwijs (conform de Standaard Onderwijsindeling, SOI). Dit betreft mbo2 tot en met mbo4 en havo en vwo (bovenbouw).

### Migratieachtergrond<sup>2</sup>

Kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon verbonden is op basis van het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

### Niet-actieve bevolking

Alle personen in de leeftijd van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio en niet werken en niet officieel werkloos zijn.

### Niet-westerse migratieachtergrond<sup>2</sup>

Persoon met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.

### Overige bevolking

Persoon van 0 tot en met 14 jaar en 75 jaar en ouder die woonachtig zijn in de regio.

### Pendelsaldo

Het verschil tussen het aantal werkzame personen dat in de regio zijn werkadres heeft en de werkzame beroepsbevolking die in regio woonachtig is. In beide gevallen betreft het personen die één uur of meer werken per week.

### Potentiële beroepsbevolking

Alle personen van 15 tot en met 74 jaar die woonachtig zijn in de regio.

### Productie

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

### Specialisatiegraad

De specialisatiegraad (in vakjargon ook 'locatiequotiënt' genoemd) toont of een sector in een regio over- of ondervertegenwoordigd is ten opzichte van het landelijk of regionaal gemiddelde. Het regionale aandeel van een sector wordt afgezet tegen het nationale aandeel van die sector. Als het aandeel van de sector op regionaal niveau hetzelfde is als op nationaal niveau, dan is de specialisatiegraad 1. Is het regionale aandeel lager dan het nationale aandeel, dan is de score lager dan 1 (ondervertegenwoordiging) en bij een hoger aandeel in de regio is de specialisatiegraad hoger dan 1 (oververtegenwoordiging). In de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* worden deze waarden (omwille van de leesbaarheid van figuren) vermenigvuldigd met 100.

### Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)

Het verschil tussen de productie (in basisprijzen) en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare btw). Een basisprijs is het bedrag dat een producent daadwerkelijk overhoudt van de verkoopprijs van een goed of dienst. Dit is de verkoopprijs exclusief de handels- en vervoersmarge en exclusief productgebonden belastingen en subsidies.

### Vestiging van bedrijven

Elke afzonderlijk gelegen ruimte, elk afzonderlijk terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een onderneming voor de uitoefening van haar activiteiten. Iedere onderneming bestaat uit ten minste één vestiging. Meerdere locaties van een bedrijf binnen één postcodegebied worden als één vestiging beschouwd.

## Werkgelegenheid

De werkgelegenheid betreft het totaal aan werkzame personen dat bij bedrijven en instellingen in de regio zijn werkadres heeft. Het betreft werk van 1 uur of meer per week, in een of meer banen, als werknemer of zelfstandige (zzp'er of ondernemer). Het totaal aantal uren dat de werkzame personen in de regio werken, is gelijk aan het arbeidsvolume werkzame personen (in voltijdequivalenten).

## Werkloosheid

Aantal werklozen als percentage van de beroepsbevolking.

## Werkloze beroepsbevolking

Alle personen woonachtig in de regio zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

## Werkzame beroepsbevolking

Alle personen woonachtig in de regio van 15 tot en met 74 jaar die werken, ongeacht de arbeidsduur.

## Werkzame personen

Tot de werkzame personen behoren alle personen die in de regio betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één uur of enkele uren per week. Werkzame personen kunnen worden onderscheiden in werknemers en zelfstandigen (zzp'ers).

## Westerse migratieachtergrond<sup>2</sup>

Personen met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan.

<sup>2</sup> Hier wordt gebruikgemaakt van de indeling die het CBS hanteert. Het CBS heroverweegt het gebruik van de hoofdindeling 'westers-niet westers', in lijn met het advies van de WRR hierover, zie Bovens e.a. (2021). De heroverweging van het gebruik van de termen 'westers/niet-westers' zal niet op korte termijn leiden tot aanpassing of afschaffing door het CBS van de op dit moment gebruikte begrippen. Voor meer informatie, zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/uitgelicht/het-gebruik-van-westers-niet-westers-door-het-cbs>.

## Bijlage 2 Gemeenten per regio, 2021



### IJmond\*

Beverwijk  
Heemskerk  
Velsen

### Amstelland-Meerlanden

Regio Haarlemmermeer  
Aalsmeer  
Haarlemmermeer  
Uithoorn  
  
Overig Amstel-Meerlanden  
Amstelveen  
Diemen  
Ouder-Amstel

### Zaanstreek-Waterland

Zaanstreek  
Uitgeest\*  
Wormerland  
Zaanstad  
  
Waterland  
Landsmeer  
Oostzaan  
Beemster  
Edam-Volendam  
Purmerend  
Waterland

### Zuid-Kennemerland

Bloemendaal  
Haarlem  
Heemstede  
Zandvoort

### Amsterdam

Amsterdam

### Almere-Lelystad

Almere  
Lelystad

### Gooi en Vechtstreek

Blaricum  
Gooise Meren  
Hilversum  
Huizen  
Laren  
Weesp  
Wijdmeren

\* In de geanalyseerde databestanden zijn Castricum en Uitgeest onderdeel van deelregio IJmond. Castricum maakt echter geen deel uit van de bestuursregio Metropoolregio Amsterdam. Uitgeest werkt samen in de regio Zaanstreek.



## Bijlage 3 Afbakening economische sectoren

### Standaard bedrijfsindeling van bedrijfstakken

De sectorale afbakening voor deze *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* is gebaseerd op de Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2012 publiceerde het CBS voor het eerst regionale statistieken in deze indeling. Met behulp van enkele aanvullende databronnen is deze basisindeling op enkele punten aangepast. Code D en E zijn samengevoegd tot Energie, water en afval. Code G, Handel, is gesplitst in Groothandel en Detailhandel. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn in figuren kortere namen gebruikt en zijn codes B (Delfstoffen) en T (Huishoudens) in de meeste figuren buiten beschouwing gelaten.

### Aansluiting op landelijke cijfers

De analyses in de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* zijn gebaseerd op de cijferreeksen uit de Regionale Economische Jaarcijfers van het CBS. De meest recente cijferreeks omvat de jaren 1995-2019, waarbij cijfers over het jaar 2019 nog de status 'voorlopig' hebben. In de zomer van 2021 heeft het CBS nieuwe landelijke economische cijfers gepubliceerd in de Nationale Rekeningen. De landelijke reeks loopt sindsdien van 1995-2020, waarbij cijfers over het jaar 2019 een update hebben gekregen ('nader voorlopig') en het jaar 2020 ('voorlopig') is toegevoegd. Vanaf dit publicatiemoment van landelijke cijfers ontstaat er een verschil tussen de landelijke cijfers over 2019 in het bronmateriaal voor deze editie van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* en de nieuwe landelijke cijfers op StatLine. In deze editie van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam* gebruiken wij ook voor Nederland totaal, de cijfers uit de Regionale Economische Jaarcijfers, ofwel de 'oude' reeks 1995-2019. Alleen op die manier tellen de cijfers per regio op tot het landelijke totaal.

### Sectorindeling: SBI 2008

#### A. Landbouw

- Landbouw, bosbouw en visserij

#### B. Delfstoffen

- Winning van aardolie en aardgas
- Winning van overige delfstoffen

#### C. Industrie

- Voedings- en genotmiddelen
- Textiel, kleding, lederwaren en schoenen
- Hout, kurk, riet, papier en karton
- Drukkerijen
- Cokesoven, aardolie en chemische producten
- Farmaceutische grondstoffen en producten
- Rubber, kunststof en minerale producten
- Metaal
- Computers en elektronische, optische en elektrische apparatuur
- Machines en apparaten
- Auto's en overige transportmiddelen
- Meubels en overige goederen
- Reparatie en installatie van machines

#### D + E. Energie, water en afval

- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en lucht
- Winning en distributie van water
- Afvalwaterinzameling
- Afvalinzameling en recycling
- Sanering en overig afvalbeheer

#### F. Bouw

- Bouwnijverheid

## G. Groothandel

- Landbouwproducten
- Voedings- en genotmiddelen
- Consumentenartikelen
- Medische instrumenten, laboratoriumbenodigdheden en farmaceutische producten
- ICT-apparatuur
- Hightechsystemen en -machines
- Overige gespecialiseerde groothandel, vooral chemische producten
- Handelsbemiddeling

## G. Detailhandel

- Detailhandel
- Autohandel en -reparatie

## H. Vervoer en opslag

- Vervoer over land
- Vervoer over water
- Luchtvaart
- Opslag en dienstverlening voor vervoer
- Post en koeriers

## I. Horeca

- Logiesverstrekking
- Eet- en drinkgelegenheden

## J. Informatie en communicatie

- Uitgeverijen
- Productie en distributie van films, tv-programma's en geluidsopnamen
- Uitzenden van radio- en televisieprogramma's
- Telecommunicatie
- Diensten op het gebied van informatietechnologie
- Diensten op het gebied van informatie

## K. Financiële diensten

- Banken, beleggingsinstellingen, kredietverleners en financieel adviseurs
- Verzekeringen en pensioenfondsen
- Overige financiële dienstverlening

## L. Onroerend goed

- Verhuur van en handel in onroerend goed

## M. Specialistische zakelijke diensten

- Juridische dienstverlening, accountancy, belastingadvisering en administratie
- Holdings (geen financiële), conerndiensten en managementadvisering
- Architecten, ingenieurs, keuring en controle
- Speur- en ontwikkelingswerk
- Reclame en marktonderzoek
- Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en overige consultancy

## N. Overige zakelijke diensten

- Verhuur en lease van auto's, machines, consumentenartikelen en overige roerende goederen
- Arbeidsbemiddeling en uitzendbureaus
- Reisorganisaties en reserveringsbureaus
- Beveiliging en opsporing
- Facilitymanagement en reiniging
- Overige zakelijke diensten zoals secretariële dienstverlening, callcenters, incassobureaus en veilingen

## O. Overheid

- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen

## P. Onderwijs

- Primair, voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
- Overig onderwijs

## Bijlage 4 Woon-werkverkeer en verhuizingen

### Q. Zorg

- Gezondheids- en welzijnszorg

### R. Cultuur, sport en recreatie

- Kunst
- Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren- en plantentuinen, natuurbehoud
- Loterijen en kansspelen
- Sport en recreatie

### S. Overige dienstverlening

- Verenigingen, belangengroepen en politieke organisaties
- Reparatie van consumentenartikelen
- Wellness, overige diensten en uitvaartbranche

### T. Huishoudens

- Huishoudens als werkgever
- Productie voor eigen gebruik

**Tabel B1 Woon-werkbalans van MRA naar deelregio**

Aantal werkzame personen x 1.000, tenzij anders aangegeven; 2019

	Amsterdam	Amstelland- Meerlanden	Zaanstreek- Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid- Kennemerland	IJmond	MRA in deelre- gio's*	MRA totaal*
Werkzame personen	695	296	135	130	119	106	86	1.568	1.568
Woont in eigen regio	318	84	86	61	69	51	50	719	1.124
Inkomende pendel	378	212	49	69	50	55	36	849	444
Waarvan MRA	195	108	22	22	9	35	14	405	-
Waarvan buiten MRA	182	104	27	46	41	21	22	444	444
Werkzame beroepsbevolking	469	186	176	128	149	118	105	1.331	1.331
Werkt in eigen regio	318	84	86	61	69	51	50	719	1.124
Uitgaande pendel	151	102	90	67	80	67	55	612	207
Waarvan MRA	91	74	70	37	40	53	40	405	-
Waarvan buiten MRA	61	28	21	29	40	14	14	207	207
Inkomende – uitgaande pendel (Woon-werkbalans)	226	110	-41	2	-30	-12	-19	237	237
	Aandeel in %								
Woont en werkt in eigen regio	46	28	63	47	58	48	59	46	72
Woont elders in de MRA	28	36	16	17	7	33	16	26	-
Woont buiten MRA	26	35	20	36	34	19	26	28	28

\*De laatste twee kolommen beschrijven de forensenstromen op een hoger aggregatieniveau. De kolom 'MRA totaal' geeft het aantal en aandeel mensen dat woont en werkt in de MRA. Ruim 1 miljoen mensen wonen en werken in de MRA (72%). Dit hoge percentage onderstreept dat de MRA een geïntegreerd woon-werkgebied is. In de kolom 'MRA in deelregio's' komt de woon-werkdynamiek binnen de MRA tot uiting. 719 duizend mensen (46%) wonen en werken in dezelfde deelregio van de MRA. Voor deze mensen blijft het woon-werk verkeer binnen de eigen deelregio. Daarnaast werken 405 duizend mensen in een andere deelregio van de MRA dan zij wonen (26%). Deze mensen verplaatsen zich dus tussen deelregio's binnen de MRA.

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

**Tabel B2 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met Overig Nederland**

Pendelmatrix 2019; aantal werkzame personen x 1.000

Rijtotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio; kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio

Werk in:	Woont in:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Overig Nederland	Totaal werkzame personen
Amsterdam		<b>318</b>	58	50	25	24	25	13	513	182	695
Amstelland-Meerlanden		56	<b>84</b>	11	9	8	17	7	192	104	296
Zaanstreek-Waterland		12	1	<b>86</b>	0	0	3	6	108	27	135
Gooi en Vechtstreek		10	1	1	<b>61</b>	8	1	0	84	46	130
Almere-Lelystad		4	1	0	4	<b>69</b>	0	0	78	41	119
Zuid-Kennemerland		7	11	4	0	0	<b>51</b>	14	86	21	106
IJmond		1	1	4	0	0	7	<b>50</b>	64	22	86
<b>Totaal MRA</b>		<b>408</b>	<b>158</b>	<b>155</b>	<b>99</b>	<b>109</b>	<b>104</b>	<b>91</b>	<b>1.124</b>	<b>444</b>	<b>1.568</b>
Overig Nederland		61	28	21	29	40	14	14	<b>207</b>		
<b>Totaal werkzame beroepsbevolking</b>		<b>469</b>	<b>186</b>	<b>176</b>	<b>128</b>	<b>149</b>	<b>118</b>	<b>105</b>	<b>1331</b>		

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

**Tabel B3 Woon-werkverkeer binnen de MRA en met overige delen van Nederland**

Pendelmatrix 2019; aantal werkzame personen x 1.000

Rijtotaal is het aantal arbeidsplaatsen in de werkregio; kolomtotaal is de werkzame beroepsbevolking naar woonregio

Werk in:	Woont in:	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland	Totaal werkzame personen	Waarvan MRA	Waarvan extern MRA
Amsterdam		<b>318</b>	58	50	25	24	25	13	63	54	30	16	14	5	695	513	182	
Amstelland-Meerlanden		56	<b>84</b>	11	9	8	17	7	28	47	13	7	7	2	296	192	104	
Zaanstreek-Waterland		12	1	<b>86</b>	0	0	3	6	2	3	21	1	1	1	135	108	27	
Gooi en Vechtstreek		10	1	1	<b>61</b>	8	1	0	28	7	0	7	3	2	130	84	46	
Almere-Lelystad		4	1	0	4	<b>69</b>	0	0	14	3	1	18	1	4	119	78	41	
Zuid-Kennemerland		7	11	4	0	0	<b>51</b>	14	2	8	7	1	2	1	106	86	21	
IJmond		1	1	4	0	0	7	<b>50</b>	1	3	17	1	0	0	86	64	22	
<b>Totaal MRA</b>									<b>138</b>	<b>124</b>	<b>89</b>	<b>52</b>	<b>28</b>	<b>14</b>	<b>1.568</b>	<b>1.124</b>	<b>444</b>	
Utrecht, Overig Flevoland		24	9	4	20	11	3	2	<b>73</b>									
Zuid-Holland		18	13	4	3	3	7	3	<b>52</b>									
Holland boven Amsterdam		4	2	10	0	0	2	8	<b>25</b>									
Oost-Nederland		5	2	1	3	20	1	1	<b>33</b>									
Zuid-Nederland		8	3	2	2	4	1	1	<b>21</b>									
Noord-Nederland		1	0	0	0	1	0	0	<b>3</b>									
<b>Totaal werkzame beroepsbevolking</b>		<b>469</b>	<b>186</b>	<b>176</b>	<b>128</b>	<b>149</b>	<b>118</b>	<b>105</b>	<b>1331</b>									
Waarvan MRA		408	158	155	99	109	104	91	1124									
Waarvan extern MRA		61	28	21	29	40	14	14	207									

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

**Tabel B4 Verhuizingen binnen de MRA en met overige delen van Nederland**

Verhuismatrix 2020; aantal verhuisde personen x 1.000

Rijttotaal is het aantal personen dat verhuisd is vanuit de regio; kolomtotaal is het aantal personen dat verhuisd is naar de regio

Regio van vertrek:	Regio van aankomst:														Totaal verhuisde personen	Waarvan MRA	Waarvan extern MRA
	Amsterdam	Amstelland-Meerlanden	Zaanstreek-Waterland	Gooi en Vechtstreek	Almere-Lelystad	Zuid-Kennemerland	IJmond	Totaal MRA	Utrecht, Overig Flevoland	Zuid-Holland	Holland boven Amsterdam	Oost-Nederland	Zuid-Nederland	Noord-Nederland			
Amsterdam	94	10	5	5	4	4	1		6	7	3	4	3	1	146	122	24
Amstelland-Meerlanden	7	15	1	1	1	1	0		1	3	1	1	1	0	33	26	7
Zaanstreek-Waterland	3	1	15	0	0	0	1		1	1	2	1	1	0	25	20	5
Gooi en Vechtstreek	2	0	0	12	1	0	0		3	1	0	1	1	1	22	15	6
Almere-Lelystad	2	1	0	1	19	0	0		2	1	0	2	1	1	30	23	7
Zuid-Kennemerland	2	1	0	0	0	11	2		1	2	1	1	1	0	22	17	5
IJmond	1	0	0	0	0	1	8		0	1	1	0	0	0	14	10	3
<b>Totaal MRA</b>									13	15	8	9	7	4	291	234	57
Holland boven Amsterdam	2	0	1	0	0	1	1	6									
Utrecht, Overig Flevoland	5	1	0	2	2	0	0	11									
Zuid-Holland	6	2	1	1	1	1	0	12									
Noord-Nederland	2	0	0	0	1	0	0	4									
Oost-Nederland	4	1	0	1	1	0	0	7									
Zuid-Nederland	4	1	0	0	1	0	0	6									
<b>Totaal verhuisde personen</b>	<b>132</b>	<b>33</b>	<b>25</b>	<b>23</b>	<b>31</b>	<b>21</b>	<b>14</b>	<b>280</b>									
Waarvan MRA	110	28	22	18	26	18	12	234									
Waarvan extern MRA	23	5	3	5	5	3	2	46									

Holland boven Amsterdam: Regio Alkmaar en Kop van Noord-Holland.

Noord-Nederland: Groningen, Friesland en Drenthe

Oost-Nederland: Overijssel en Gelderland

Zuid-Nederland: Zeeland, Noord-Brabant en Limburg

Bron: CBS (bewerking SEO Economisch Onderzoek)

## Bijlage 5 Referenties

### Statistische bronnen

- CBS, Arbeidsrekeningen
- CBS, Banen van werknemers en afstand woon-werk; woon- en werkregio's
- CBS, Nationale rekeningen
- CBS, Regionale rekeningen (macro-economische kerncijfers, productieproces, economische groei)
- CBS, Bevolkingsstatistiek
- CBS, Enquête beroepsbevolking
- CBS, Bestand hoogste opleidingen
- CBS, Statline
- CBS, Zelfstandigen, inkomen en vermogen, regio
- Gemeente Amsterdam, Onderzoek Informatie en Statistiek
- LISA (2019), Werkgelegenheids- en vestigingenregister
- Eurostat
- OECD

### Geraadpleegde bronnen

- Gemeente Amsterdam. *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020*. Amsterdam.

### Hoofdstuk 1

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Gebruik door bedrijfsvestigingen van steunmaatregelen coronacrisis per regio t/m 31 mei 2021. *CBS-maatwerkpublicatie*. Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Economie in driekwart regio's weer op of boven niveau van voor coronacrisis. Geraadpleegd op <https://cbs.nl>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Consumentenvertrouwen daalt in oktober. Geraadpleegd op <https://cbs.nl>.
- Centraal Planbureau (2021). *Macro Economische Verkenning 2022*. Den Haag.
- Europese Commissie (2021). European Economic Forecast. Summer 2021. *DG ECFIN Institutional Paper*, no. 156. Brussel.

- ING (2021). Verwachtingen Nederlandse economie en woningmarkt. *ING-ramingen 2 september 2021*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- ING (2021). Verwachtingen Nederlandse sectoren. *ING-ramingen 28 september 2021*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.
- Internationaal Monetair Fonds (2021). *World Economic Outlook 2021*. Washington D.C.
- KPMG (2021). *Dit zijn de lessen van 1,5 jaar coronacrisis. Om zo de pandemic preparedness van Nederland te vergroten*. Amstelveen.
- Sociaal-Economische Raad (2020). *Volatiliteit Nederlandse economie nader bezien*. Den Haag.
- Wereldhandelsorganisatie (2021). *Global Trade Rebound Beats Expectations, but marked by Regional Differences*. Genève.

## Hoofdstuk 2

- Adema, Y., Bettendorf, L., Deijl, C., Freeman, D., Verstegen, L. & Van der Wal, E. (2021). *Economische analyse steunpakket 2020*. CPB Notitie, Den Haag: CPB.
- Bovens, M., Jennissen, R., Bokhorst, M. & Engbersen, G. (2021). *Afscheid van westers en niet-westers; Naar meervoudige indelingen van herkomstgroepen*. WRR Policy Brief 8, Den Haag: WRR.
- Centraal Planbureau (2020). *Macro Economische Verkenning 2021*. CPB Raming, Den Haag.
- Gemeente Amsterdam (2016). *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016*. Amsterdam.

## Hoofdstuk 3

- ABN AMRO (2017). *Trends en ontwikkelingen in de groothandel*. Amsterdam.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2020). *Elektriciteit geleverd aan datacenters, 2017-2019*. CBS maatwerkpublicatie. Den Haag/Heerlen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). *Minder faillissementen in 2020*. Den Haag.
- Centraal Planbureau & Planbureau voor de Leefomgeving (2015). *De economie van de stad*. Den Haag.

- Dutch Data Center Association (2020). *Aangekondigde bouwstop van Amsterdam en Haarlemmermeer gaat richting eindfase*. Amsterdam.
- Energieonderzoek Centrum Nederland & Economisch Instituut voor de Bouw (2016). *Ontwikkeling energiekentallen utiliteitsgebouwen*. Petten.
- Gelauff, G., Lanser, D., Van der Horst, A., & Elbourne, A. (2018). *Roads to discovery*. Den Haag: CPB.
- Gemeente Amsterdam (2016). *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2016*. Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2020). *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2020*. Amsterdam.
- Gemeente Amsterdam (2020). *Toerisme MRA 2019-2020*. Amsterdam.
- Gordon, R.J. (2012). Is U.S. economic growth over? Faltering innovation confronts the six headwinds. *NBER Working Paper*, 18315.
- Internationaal Monetair Fonds (2021). *World Economic Outlook: Managing Divergent Recoveries*. Washington D.C.
- ING (2021). *Trade en retail*. Amsterdam.
- Jonkers, W. (2019). *De invloed van de toename van het aantal gewerkte uren op de productiviteit*. Den Haag: CBS.
- Manshanden, W. (2021). *Verdieping van groei, specialisatie en diversiteit in de Metropoolregio Amsterdam*. Rotterdam: NEO Observatory.
- New Financial (2021). *Brexit & The City: The Impact So Far*. London.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2019). *Klimaat- en Energieverkenning 2019*. Den Haag.
- Port of Amsterdam (2021). *Industrie*. Amsterdam.
- Sociaal-Economische Raad (2021). *Gelijke kansen in het onderwijs: structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen*. Den Haag.
- Thissen, M., Van Oort, F., McCann, P., Ortega-Argilés, R. & Husby, T. (2020). The Implications of Brexit for UK and EU Regional Competitiveness. *Economic Geography*, 96(5), 397-421.
- Thissen, M. & Weterings, A. (2018). *Brexit: gevolgen voor de concurrentiepositie van bedrijfstakken in Nederlandse regio's*. Den Haag: PBL.
- Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (2018). *Financiële dienstverlening: Factsheet Arbeidsmarkt*. Den Haag.

## Hoofdstuk 4

- Sociaal-Economische Raad (2020). *Volatiliteit Nederlandse economie nader bezien*. Den Haag.

## Hoofdstuk 5

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). *Economie krimpt in 2020 het sterkst in Noord-Holland en Groningen*. Geraadpleegd op <https://cbs.nl>.



## Bijlage 6 Verantwoording

Het bestuurlijke Platform Economie van de Metropoolregio Amsterdam heeft gevraagd zorg te dragen voor de totstandkoming van de *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2021*. De publicatie is tot stand gekomen met een financiële bijdrage uit het Regionaal Budget.

Vervolgens is een stuurgroep gevormd bestaande uit Martijn van Vliet (voorzitter, tevens hoofdeconoom Gemeente Amsterdam Economische Zaken), Linda Koeman (Gemeente Amsterdam Economische Zaken), Jeroen Slot (Gemeente Amsterdam Onderzoek, Informatie en Statistiek), Martin Bekker (MRA Bureau) en Michel van Wijk (Provincie Noord-Holland). Daarnaast is een brede klankbordgroep gevormd bestaande uit ambtelijke vertegenwoordigers van de MRA en enkele ondernemingen. Het proces is begeleid door Linda Koeman.

### Samenstelling klankbordgroep

Martijn van Vliet (voorzitter)	Gemeente Amsterdam Economische Zaken en Cultuur
Linda Koeman (coördinator)	Gemeente Amsterdam Economische Zaken en Cultuur
Mirco van Vliet	Amsterdam Economic Board
Hinne Paul Krolis	Gemeente Almere
Haydée Op 't Veld	Gemeente Amstelveen
Rita Molenkamp-Szucs	Gemeente Amsterdam IN Amsterdam
Jeroen Slot	Gemeente Amsterdam Onderzoek, Informatie en Statistiek
Gerbrand Kuipers	Gemeente Haarlem
Arne Langendoen	Gemeente Haarlem
Gert Jan Dral	Gemeente Haarlemmermeer
Joost de Koning	Gemeente Hilversum
Robert-Jan Moorman	Gemeente Lelystad
Harry Buseman	Gemeente Purmerend
Jan Nijman	Gemeente Zaanstad
Thijmen Röfekamp	Gemeente IJmond
Martin Bekker	MRA Bureau
Michel van Wijk	Provincie Noord-Holland
Jorn Berends	Provincie Flevoland
Gaston Tchang	Havenbedrijf Amsterdam NV
Rico Luman	ING Economisch Bureau

# Colofon

De *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2021* (EVMRA) is een uitgave van de Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur in opdracht van Platform Economie Metropoolregio Amsterdam.

De EVMRA wordt gemaakt door TNO, Vrije Universiteit Amsterdam, SEO Economisch Onderzoek, CE Delft en Studio Infograph.

## Auteurs

Amanda Bachaus, CE Delft (hoofdstuk 3), Martijn Blom, CE Delft (hoofdstuk 3), Thijmen van Bree, TNO (hoofdstuk 1, 4 en 5), Henri L.F. de Groot, Vrije Universiteit Amsterdam (samenvatting en hoofdstuk 1 en 4), Arjan Heyma, SEO (hoofdstuk 2 en 3), Arnout Jongeling (hoofdstuk 2), Carl Koopmans, SEO (hoofdstuk 3 en 4) en Marilou Vlaanderen, SEO (hoofdstuk 3).

## Productie

Linda Koeman, Gemeente Amsterdam, Economische Zaken en Cultuur (coördinatie)  
Evert Nieuwenhuis, [www.evertnieuwenhuis.nl](http://www.evertnieuwenhuis.nl) (eindredactie)  
Gitta Glas, GG Tekstcorrectie (tekstcorrectie)  
LassooyDesign BNO (vormgeving)  
Damen Drukkers (drukwerk)

## Foto's

Tom Feenstra (foto omslag)  
Michel Campfens, Citymarketing Velsen, [Gooivechtinvr.nl](http://Gooivechtinvr.nl)|Visit Gooi & Vecht, Greenport Aalsmeer, Jesse Kraal, Kees van der Meer, MVL|Visit Gooi & Vecht, Kees van Veen

Aanvullende informatie over de Economische Verkenningen MRA en de gebruikte data zijn te vinden op: [www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra](http://www.metropoolregioamsterdam.nl/evmra)

Copyright© 2021 Gemeente Amsterdam Economische Zaken en Cultuur.  
Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit deze Economische Verkenningen MRA te gebruiken in andere publicaties, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

